

TARTALOM

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Képeslapok Genovából (vers)	2
BARTHA GUSZTÁV: Csillagidő (novella).....	4
FINTA ÉVA: A mesterhez, Augusztusi este (versek)	8
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér (regényrészlet)	10
KOPRIVA NIKOLETT: A szálak között, Háton borsódzás, Zene, aláfestésnek (versek)	21
KOVÁCS ELEONÓRA: Z. és a pánik (A kert I., A kert II. – kisprózák)	25
CSORNYIJ DÁVID: Senkik hőse, A tökéletes zártság egyetlen pillanata (versek)	27
MADÁR JÁNOS: István, Fohász a madárhoz, Árnyék (versek)	29
VASI SZABÓ JÁNOS: Orbitville avagy a kettészakított-világ effektus (novella)	31
NÉMETH ANETT: A szekrény (kispróza).....	40
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Nyárutó, Szeptember, Oltár (versek).....	43
FARKAS WELLMANN ÉVA: „Gyönyörtől gyötörten” (Vári FABIÁN László: <i>Ereimben az idő</i> (recenzió)	45
CSORDÁS LÁSZLÓ: Lépések a másik felé (Oláh András: <i>Idegen test</i> (recenzió)	47
SZÖLLŐSY TIBOR: A reformáció kezdete és térhódítása Máramarosban (tanulmány)	52
POMOGÁTS BÉLA: Trianon előtt és Trianon után (tanulmány)	63
DUPKA GYÖRGY: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (tanulmány, folytatás, V – VI. fejezet)	72
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	97

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

KÉPESLAPOK
GENOVÁBÓL

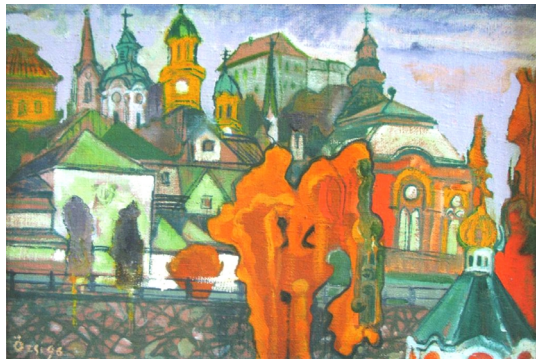
*Ma reggel pártában jön fel a nap,
felveszem én is ünnepi arcom.
Egy nőstény szellőcske bokámba kap,
sikong, s tovairamlík a parton.
A Régi Kikötő bulira készül,
az ifjak már tűzzel töltekeznek.
Csak szépítkezettek, tündérencok,
dús öröme fel, ti tündértetek!*

*Bár lángszórók mohognak az ég alatt,
a szűk utcákban örök az árnyék.
Rám szemközt négy büszke maszáj halad:
Genova helyett Kenyában járnék?
A sarkon bizsu-kalmár fordul elém,
fogsorát villantja, magas a kedve,
s előttem a döner kebabos út
hűtő-mágnessel van kikövezve.*

*A felhők alól megláttam a tengert –
csak úgy szikrázott rengeteg teste!
De színe, Istenem, akárcsak szemed,
hibátlan-kék és tiszta lehetne.
Ehelyett torzszülött szemétszigetté
verik a szennyet a hullámok össze.
Sírályok szállnak rá, s vágyakoznak
a fészekdajkáló part-meleg löszre.*

*Egy reggel majd csadorban kel fel a nap,
s arcunk rózsája akkor vált fehérre.
Felszisszen Kolumbusz a pálmák alatt.
Don Cristoforo, imához, térdre!
Megrázkódik a nagy monumentum,
az admirál' márvány térdei törnek...
S megindulnak az inka városok,
egünkre sötét nyilak röpiülnek.*

*A kalibrált szájú próféták jelzik:
a pohárban ismét habzik az oldat,
és repülőszőnyeg-kötélékek
blokkolják körbe az uniós Holdat.
A vezér aztán a Földnek fordul,
s felzúg a radar-rengeteg erdő.
Ember, a földre! S te lóra, Uram,
ha még hiszed, hogy országod eljő!*

BARTHA GUSZTÁV

CSILLAGIDŐ

– Szeretni lehetne, jó pajtás lehetne, játszótárs lehetne... Kiskutyus, gyere ide! Szomjan vész ebben a megveszekedett hőségben. Kiskutyus, izé, kiskutyá...

Arcokat vágnak, suttognak a hátam mögött. Sajnálkozás? A ravaszkodásnak kétszer akkora a vonzása, belesajdul a gerinc. Nem megroppanni! Vakarózni szabad. Hadd higgyék, nem fáj, csak viszket. Ha valaki, vagy valami egyszer úgy istenigazából ellátná a bajukat... A kialvatlan szem véreressé válik, Edit nyers, karikára vágott krumplival gyógyít. Semmi bajom, nem néztem le a Holdat a földre. Ha egész éjjel borocskát szopogatnék, vállon veregetnél? Érzem, hogy nem ért, ahogyan a... a nyakunkon élőködő István fiam se. Miért nem? Nem ettem meszet.

– Hé, kiskutyá, kutyuri! – szólongatta az állatot ezúttal a Gizella utcai járdaszélről az idős férfi, aki egy kicsit sem volt görnyedt hátú, sem ódivatúan nem öltözködött. Makulátlanul fehér inge, szürke színű pantallója minőségi holminak tűnt, csak cúgos cipőjét lepte vastagon a por. Régóta úton lehetett.

Ha menni akar, hadd menjen. Vagy kétszer zárta István fiam a kapu kisajtót, erre az utcára nyíló ablakon át próbált kijutni a házból. Kezében a függönyvéget szorongatva, előre nyújtott lábbal ült az ablakban. Ha a szomszédék Palikája nem a szemközti ház előtt labdázik, nyakát szegi. Nem, Palika, Pista bácsi nem ejtőernyőt játszott. Alig lélegzett, miután visszarángattam a szobába. Estére, mintha mi sem történt volna, ült a foteljában megsárgult újsággal a kezében, és azt kérdezgette az unokáitól, hogy mi volt az ősrobbanás előtt.

Igen, nem, meg a miért, jobb lenne? Egy taknyába-nyálába zötytyent öregember szebb lenne? Alapjában igaza van Editnek – de csak alapjában! – meglennénk Nyíregyén, ha nem zavarnák a levegőt, és aprókat lélegeznénk.

Kivasaltat inget, nadrágot, percekig dohog a tükör előtt. Majd miután magára locsol fél üvegcse kölnivizet, végre elindul, viszi a feje.

Edit, Edit, amíg meg nem értesz, a cukrászdában Erzszi barátnőd a mi kontónkra fogja falni a krémeseket.

– Szeretni lehetne... – motyogta az öreg, s az arcára kiülő ajakbiggyesztő, ráncmélyítő csalódottság egy pillanatra aggastyánná vénítette. De mert útnak eredt, ruganyos léptei azonnal meghazudtolták életkorát. Kár, hogy

senki nem láthatta; óhajtott kedvet egy kis délutáni sétára az aszfaltolvasztó hőségben! A sarkon túl bal kézre az Anasztázia, jobb kézre a Gertrúd utcába lehet befordulni. Pista bácsi választhatott.

Valamikor maga a polgármester kegyeskedett kitüntetni az iskola környéki görbe utcácskákat magyar királynék keresztneveivel: Gizella, Gertrúd, Beatrix... Erzsébetből kettő volt, a szebbiket a mai napig Sziszinek becézik. Hajdanán... A királynő nevén a Mária és a Terézia utcácskák osztozkodtak. Nem lett belőle versengés, haragszomrád. Amiatt bosszankodott a környék, hogy a nyílegyenes és sugárút széles főutca – amelyből ezek az utcácskák nyíltak –, nem tartott ki a Ferenc József út elnevezésnél. Az idő és az épp aktuális hatalmat kiszolgáló városgazdák úgy húsz-, harmincévente újabb és újabb névváltoztatásnak lettek keresztzüleivé: Masaryk, Sztálin, Lenin... Nesze nektek: hiábavalóság! Legutóbb az új, Iván Franko út nevet viselő tábla alatt tartottak névadót, de a girbegurba utcácskák földszintes házaiban élő, zömében magyar családok ettől sem lettek boldogabbak.

Milyen nap van ma? Igaz, semmivel nem csökkenteni az előre nem látható tényezők bekövetkeztének az esélyét: betegség, baleset, halál... Nem, sem a csütörtök, sem a péntek. Rep-repro-produkálják a tegnapot.

Gyűlölködő gonosz vénember lett.

Ezzel a két kezemmel szögelttem fel a szarufákra a cseréptartó léceket. Nem ezért, hogy a napszámon spóroljak, kilenc élelmiszerboltban voltam az árubeszerzője, volt pénzem, és segítség is akadt volna nem egy, nem kettő.

A télen, egyik délelőtt létrát mászott, és addig-addig matatott szál ingben vacogva a hideg házpadon, míg le nem cipelt onnan egy jókora, spárgával átkötött újságköteget. Azóta nem ismerek rá.

Élet és Tudomány, és nem újság, hanem hetilap. A seb körüli sejtek pontosan tudják, hogy mennyire és milyen irányba kell szaporodniuk. Honnan, Edit, honnan a fészkes fenéből tudják?!

Van, hogy lefekvés előtt kiskutyát gyászol, van, hogy kismacsát. Ilyenkor nem fürdik, komor képpel göböket köt a zsebkendőjére, és marokszám enné a gyógyszereit, ha hagynám. Amúgy megszólalom sem szabad. Reggel azzal védekezik, hogy az idegsejtjei felgerjesztett kvantum micsodában voltak.

– Még az árnyék is izzad – pihegte Pista bácsi, zsebkendőjével a homlokáról lecsurgó verejtéket törölgetve. Há-kettő-ó, némi nátrium, klór, és milyen veszettül tudja csípni az ember szemét. Érdekes, a tengervíz nem, vajon mért nem? Nagy kár, hogy nem érdeklődtem a dolgok részletei iránt. Kiloholtam a lelkem, hogy elérjek a se hazámtól sehová.

Még hogy belepusztulna, ha nem lennék, mozdulatlaná dermesztenék az emlékek. Ó, oda ne rohanjak!

Kettő szorozva tíz a kilencedik hatványon másodpercre pontosan hatvan év. Ennyi a kimért időnk, a ráadás, Editem, fabatkát, ha ér.

– Nyíregyházán István találhatna a végzettségének megfelelő munkát, és a nyugdíjunk se mit sem érő ezerháromszáz hriveny lenne.

– Egyetemi diplomát adtam a kezébe, igaz?! Nem kértem, hogy taxizzon, üzemanyagra, alkatrészsre költse a pénzét, igaz?! Hogy... hogy úgy járjon... Sajnos úgy fog, ez a szomorú igazság.

– Hogyan tudtál ennyire szívtelemné válni?

Az öreg némi tétovázás után az Anasztázia utcát választotta.

– Akinek esze van, áttelepül Magyarországra.

– Edit, a tenyerünkben elfér a sorsunk. Egyik nap babusgatható, másik nap sajnálgatható: hát nem egyszerű?

Pista bácsi megállt, megfordult, és ismét az Anasztázia utcát választotta. Percekre távolodó fehéres-szürkés folttá vált a járdaszéli hársfák alatt. A faszor fáinak többségét az emberállatok érkeztek kivágni. Valaha az iskola hátsó kapujáig beárnýékolták az utcát.

Kezdetben túvé tettük érte a várost, István fiam kocsival, jómagam, gyalogosan. Idővel kitapasztaltuk, hogy kizárólag az iskola környéki utcákban bolyong.

A múlt század első éveiben épült iskola, két emeletnyi magasságával messze látszón kiemelkedik a földszintes városrészből. Az alma matert; a tudás fellegvárát; a kommunizmus zászlóshajóját a járási tanügy egy éve felszámolásra ítélte. A masszív, klasszicista stílusban emelt épületre ráférne egy nagytatarozás, de slim-slám becsukni ... A hivatallal szólva: megfékezhetetlenül zuhant a tanulói létszám.

Baromság! Pista bácsi hol az iskolaépületre, hol az órájára sandított. Mennyiségtan. Kilóra a levegőt... Pisti unokám szerint direkt trollkodom.

– Mindenbe belepofázol.

– Tanuld a szorzótáblát, gyakorold a helyesírást, takonypóc! A számítógéped porfogó ketyere. Matematikusok kiszámították, hogy a létező legszuperebb programnak is milliárdszor milliárd évébe kerülne, mire számba venné egy fehérjévé csavarodó közepes, száz aminosavból álló lánc minden lehetséges hajlítási és kapcsolódási lehetőségét. Huh, na ugye! Méghogy nincs az életnek értelme! Méghogy nincs Isten! Méghogy... Tanuld, fiacskám, a szorzótáblát!

Hiszed vagy sem, naplót írogat. Fél napomba kerül, míg egy oldalt kisilabizálok. Csillagidő, vérhold, csivava meg kutyagumit nekik... Hogy

most kiknek? Az orvos szerint a naplóban nincs feljegyezve semmi abnormális, szóval beteges dolog. Istenkém, akkor minek nevezzem, amit nap mint nap művel!?! Ha nem a szemeteskukába, akkor a kályhába, de előbb-utóbb eltűntetem az újságait, el én!

Edit, fénysebességgel távolodunk egymástól.

Ott született, a Terézia utcában nőtt fel, persze hogy odahúzza a szíve...

Az öreg, amint műfogsorával elnyámnyogta az Anasztázia utcai élelmiszerboltban vásárolt két száraz bulocskát, és apránként megitta a félliternyi langyos limonádét, sietve átvágott az úttesten. A Mária utcában folytatta az útját. Megszámolta, hogy hat ház utcafronti ablakába volt kiragasztva magyarul és ukránul, nyomtatott betűs, rajzfüzetlapra írt hirdetés. Az Erzsébet utcában már majd minden második ház eladó volt.

Rémhír. A hatóságok, a kelet-ukrajnai háború menekültjeit, a félig-meddig üresen álló házakba szándékoznak betelepíteni. Ha ráadásként bejelentik őket a házszám alá, a bűdös életben nem lehet majd túladni a házón.

Edit kifizette a tetemesre hízott cukrászdai számlát, és még ő kért bocsánatot Erzsitől, hogy muszáj sietnie. A búcsúzkodás közben elejtett szavai: étlen-szomjan, vén hülye, hazakísérem, nem álltak össze kerek mondatokká.

Amint megjelent az égen az esthajnalcsillag, Pista bácsi általában szótlánul csatlakozott a Gertrúd utca tizenöt számtól vagy három háznyira álldogáló, a napesti szürkületben reá várakozó feleségéhez. Ezúttal bőbeszédűnek bizonyult:

– A szerelem nem gondolat. Az van, nem lehet letagadni, csak... csak cserbenhagyni. Hogy tudjál róla, és végre megérts, úgy általában, mert nem szokás, vagyis inkább bosszankodni... vagy nem is tudom... Majd ötven év távlatából, nehéz...

Az Ivan Franko úton haladtak, mire az öreg végre kibökte, hogy milyen szerelmes volt a tizenöt szám alatt lakó Katicába, hogy amint felkelt az esthajnalcsillag, hagyott csapat-papot, annyira.

– Az volt a mi csillagidőnk, kettőnké, senki másé... Tulajdonképpen a Vénusz nem csillag, vacak kis bolygó. Végül Kati ripsz-ropsz férjhez ment egy magyarországi bunkóhoz, és áttelepült, hogy végre jól élhessen. Vajon hány férjet akart?

Edit nem nevetett. Ura vallomása alig különbözött az előzőktől; Irénkéből Katica lett. Na és?!

Kéz a kézben, a neonfényes főutcán szótlánul ballagtak hazafelé.

Nagybereg, 2015.

FINTA ÉVA

A MESTERHEZ

*Ó Mesterem, Te égen járó
Holdban álló titokzatos
legyen a dolgok arca fénylő
és áttetszően angyalos
a sárba néző, vízben ázó
szavak közül elinduló
apró élet, vergődő hajtás:
legyen világom átfogó!
Ó Mesterem, Te égen járó*

*földbe ásott titokzatos:
itt hallgatózom lenn a földön
honnan nem látszik a magos
az arcod semminőre képzett
vonásain a felleg ül
elhinném, akár Chagall képén:
úriember, ki hegedül.*

*Ó Mesterem, Te égen járó
vizekbe rejtőzött titok:
nem kérem már, hogy megmutatkozz –
már megmutattad haragod.
Itt csend is van, és hangos szó is
perel a mindennap heve.
Ó Mesterem! Talán lehetne:
lennél az élő helyibe.*

*Miként a szenvedő gyökérben
a szisszenő szavak közül:
előkerülne az ítélet
mely elől sorsunk menekül
s Te ott, közöttünk, testköznelben
lát nád vérző villámaid...
Ó Mesterem, Te égen járó
kitől várnád, hogy megsegít?...*

2015. május 25.
Sárospatak

AUGUSZTUSI ESTE

*Versem navigálja a sötétet
felkúszik egy ággal teraszomra
teljes vigyorával kel a hold fel
sápadt üvegarcát aranyozza.*

*Rózsáligetekben a virágok
arcuk vidorítják, ha az este
mélykék szeme ráhull a világra
vermelve a nedvet levelükbe.*

*Tájak, amik édennel itatnak
házak, kapuk, ajtók, falak: annyi
csendes feszülésben feleselnek
zárnák be a létet mohosodni.*

*Átszökken egy csillag a sötéten
fényes szög, az estét odazárja
kertemben a lombok tetejére
mintha haragudna bogarára.*

*Szárnyas zizegése elalél már
testében a szög fénye kialszik
cirpelnék a zümzümök a kertben
minden neszezésük idehallik.*

2015. augusztus 2-3.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

(RÉSZLET)

* * *

Egy hajnalban arra riadtam, hogy zörgetik az ablakot. Amikor felültem, a villany már égett, apám idegesen rángatta az ablakszárny engedetlen kilincsét, anyám meg az éjjeliszekrényen szemüvege után tapogatott. Az ablak kinyílt végre, apám kihajolt, s megkönnyebbült azonnal, ahogy a korai látogatót felismerte:

– Nahát, húgom, te vagy az? – s választ se várva indult ki a szobából, hogy kaput nyisson.

Ekkor már az öregek is a kijárat felé igyekeztek, én meg a nyomukban, hogy le ne maradjak valamiről. A ház előtt lovas szekér állt, a kisajtó előtt lepedőbe kötött batyuval egy fiatalasszony, mellette ruhája szélébe kapaszkodó, sírásra görbült szájú kisgyerek. Sanyika ő, az unokatestvérem – tudom meg hamarosan.

– Hazajöttetek, jányom? – hallom a sötétben Nagymama elérékenyült hangját. – Gyertek, nyugodtan, összébb húzódunk, aztán elfértek itt tik is.

A szekeres váltott még néhány szót apámmal, aztán jobb kezét katonaviselt emberként sapkájához emelve jelezte, hogy ha minden rendben, akkor ő indul.

A kivilágított konyhában Nagymama hozzálátott, hogy fekvőhelyet szervezzen a jövevényeknek. Erre egyetlen lehetősége volt. Saját deszkaágát, a szétlapult, cserére régen megérett szalmazsákot osztotta meg lányával és unokájával. Anyám eközben a kisfiút vette gondjaiba, akinek orrát és homlokát csúnya horzsolt sebek éktelenítették.

– Hát veled mi történt, Sanyika? Elestél? – kérdezte anyám, de a gyerek félénk mozdulattal rejtette el arcát, nem válaszolt.

– Az apja részegen belelökte az árokba, abban meg egy nagy kőcsomó volt. Néhány centin múltott, hogy nem történt komolyabb baj – súgta Gizi néni egészen halkán, de én mindent jól hallottam, s másnap a nagyanyámhoz jött első kuncsaftnak, aki a gyerek sebeit firtatta, tisztán, érthetően elismételtem, hogy az apja részegen belelökte az árokba. Dicséret helyett azonban Nagymama nekem támadt:

– Tégedet meg ki kérdezett, te nagy prépost? Akkor beszélj, ha téged kérdeznek!

Nagyanyám barátságatlan kitörése nagyon rosszul esett, és elbizonytalanított. Én csak az igazat mondtam el készségesen, a szintizta valóságot, hát mi rossz van ebben? És ráadásul, ettől fogva Sanyika is görbén nézett rám. Néhány nap kellett hozzá, hogy kellőképpen összebarátkozzunk, de ezt követően hamarosan nagy változás történik mindkettőnk életében. Gizi néném, aki nagyon szerény, csöndes asszony volt és igyekezett magát a szülői házban hasznossá tenni, hamar megunta a szűkös körülményeket. Úgy látszik, az ember mellett hamar elfelejtette, hogy nem is oly régen még szorosabban voltak, s most kezdett visszavágni oda, ahonnan nemrég még menekült. Igaz, támogatója is akadt. El-eljött hozzá az ura, méghozzá színjőzanon, és addig duruzsolt a fülébe, addig szorongatta a kezét, hogy végül hazacsalogatta. Na, eddig volt nekem szép kékszemű Gizi néném, elment már megint a nagy barna képű emberrel. Bizonyára neki is az tetszett benne, hogy olyan komolysággal és türelemmel tudott cigarettát sodorni, mint senki más azon a környéken. Amikor nyelvét végighúzta az újságpapír egyenesre vágott szélén, s két mutató ujjának egyetlen mozdulattal ráfordította a dohánnyal töltött kis hengerre, abban a mozdulatban nehéz lett volna hibát találni.

– Te tudod, jányom, a te életed – mondta Nagymama egykedvűen, szint csak magának, és hajtotta az öreg Singer gépet tovább.

– Na, Isten áldja magukat! – mondta a nagy barna ember, majd a lepedőbe kötött batyúval átlépték a küszöböt, s kint megindult velük nyiszorogva a nagy vasalt szekér. Néztünk utánuk, míg a csinált útra nem értek, de ott már szaporábban és vidámabban csattogott a lovak patkója. Ők ketten elmentek, Sanyikát pedig itt hagyták nekünk. Szegény Nagymama. A varrás, a ház és a tehén mellé ráadásul itt maradt rá még egy unoka.

De milyen jó, hogy okos ember is van a családban! Milyen jó, hogy a közelben, látótávolságra van egy gyermekóvó! A Zöldkereszt az, így emlegeti mindenki, mert annak van valamilyen értelme, de valakik következetesen jászli*-nak nevezik, amit én nem értek. Mindegy, hogy minek mondják: annyi azonban már biztos, hogy oda fogunk járni, s a felnőttek szerint jó lesz ott nekünk. Ott dolgozik Zsuzsika néni is, nagyapánk legidősebb, első házasságából való lánya, legalább ő is ránk néz majd. Hát, ebben az

* Jászli – a bölcsőde ukránul.

egyben igazuk volt, de bárcsak sose nézett volna! Mert ahányszor szeme elé kerültünk, mindannyiszor megállapította, hogy mocskosak vagyunk, s ezen ő kész volt azonnal változtatni. Elkapta karomat, leült egy kisszékre, térdei közé szorított, alsóruhája szélét bőségesen megköpködte, s azzal a poshadtt, savanyú nyállal átitatott durva vászonnal alaposan végigdörzsölte arcomat, ráadásul az orrom és szám környékét. Egy ilyen tisztálkodás után csak a szabad levegőre vágytam, s legszívesebben leszedtem volna arcomról a bőrt is. Boldog lehetett az a gyerek, akinek életéből kimaradt ez az undorító procedúra! Mégis azt mondom, ki lehetett bírni, van ennél sokkal szörnyűsegebb módja is az egyes nagyszülők szeretetének. De erről inkább majd máskor beszélek.

Egy szép meleg napon, amikor valamennyien kint szaladgáltunk a jász-li udvarán, jobb kezében az elmaradhatatlan görbebotl Nagypapát láttam a bejárat felé közeledni. Ebben ugyan nem volt semmi rendkívüli, naponta járt el ott, de most kormányánál fogva egy teljesen új, háromkerekes kisbiciklit hozott. Ma is izgalomba hoz – elég csak visszagondolni rá – az a látvány! Én olyan könnyűnek éreztem lábaimat, mintha nem is lettek volna, a karjaim szinte szárnyként emeltek és kormányoztak, amikor rohanni kezdtem felé, hogy mielőbb közelebről láthassam azt a gyönyörű kis jószágot. Hogy esetleg az enyém lenne, az meg sem érkezett fordulni a fejemben, ott csak az járt, hogy milyen jó lesz ráülni, gurulni vele, akárkié is!

– Ez nem a tiéd. Sanyikának küldte az apja – világosított fel röviden, tárgyilagosan az öreg, s elfordította előlem a levegőben a kis háromkerekes kűt, mielőtt még hozzáérhettem volna.

Én azt hittem akkor, vége a világnak. Talán meg is szédültem kicsit, és olyan értetlenül néztem nagypámra, mintha nem is ő állna előttem, hanem valami szörnyű idegen. De nem dőlt össze a világ mégsem, csak a lelkemmel történhetett valami, mert a belsőm váratlanul sajogni kezdett. Elfordultam Nagypapától, mintha szégyelltem volna a sírást, és elkullogtam az udvar egy néptelen sarkába. Mert mintha csak arra nógatott volna valaki, hogy eredj, épp ideje már az első csalódással eldiskurálni kicsit, esetleg – a jövőre való tekintettel – szorosabb barátságot is kötni vele.

Tőlünk balra hajlott hátú, megkeseredett szívű, a világgal örökösen perlekedő öregasszony lakik. Néhai férje után Ackermann-nénak hívják, ám egyes szomszédasszonyai, köztük az én anyám is, a háta mögött azt mondják rá: Berzsi. Egyszem unokája – Béluka – vékonypénzű, állandóan

szortyogó, köhécselő, ám eleven mozgású, tíz-tizenegy éves fiú. Apját a háború, vagy az azt követő poklok valamelyike nyelte el, anyját meg viszonylag korán, negyven éves kora előtt ágyba kényszerítette a tüdőbaj. Igaz, azt követően már nem vesződött vele sokáig. Én csak az öregasszony beszédéből és Béluka gyakori említéseiből érzékelem, hogy számukra még olyan, mintha köztük lenne. Ágyát véglegesen bevetették, ruháit ide-oda rakosgatják, s olykor emlegetik viselt dolgait. Béluka a napokban egy tornácukon hánykolódó, fura kis lapos fémedényre hívta fel a figyelmemet:

– Tudod, mi ez? – kérdezte bizalmasan a fülembé sűgva, már-már titokzatosan. Én tagadólag ráztam fejemet, de ő már mondta is:

– Köpöcsésze. Az Édesanyáé volt.

Engem a köpöcsészenél jobban érdekelt a rozoga fészkerben az a rengeteg ócska fémtárgy, amit Béluka a környékről összehordott, de talán a vakságnál is sokkal inkább vonzott és izgatott az a rozoga stelázsi, melynek polcain sok megsárgult, kisebb-nagyobb kötegekbe kötött régi okirat hevert. Egy nap – ma már ki tudja, miért – átbújtam a kerítés meglazult deszkái közt, bejártam a néptelen udvart, végül aztán abban a bizonyos kamrában kötöttem ki a papírok között. Megbontottam egy köteget, szétnyitottam néhány ívet, bámultam a nyomtatott és kézzel írott ákombákomokat, a rájuk ragasztott bélyegeket, majd gondoltam egyet, s a kerítésnyíláson át elkezdtem az iratkötegeket hazahordani. Nagyanyám észrevette ugyan szokatlan elfoglaltságomat, de nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget, örült, hogy elszórakoztatom magam. Kevéssel később azonban hazajött a suszterájából apám, s belém botlott máris, mivel ott ültem a gangon a szétszedett irathalom közepén. Leguggolt mellém, firtatni kezdte a papírok eredetét, s én már érezve, hogy rosszat tettem, arcomat elrejtve hallgatásba menekültem. De az én apám okos ember, rájött hamar, hogy az iratok honnan származnak, mert felegyenesedett, és hosszasan bámult az Erzsi néni telke felé.

– Te nem tudad, hogy a másokét nem szabad elvenni? – kérdezte apám, miközben az én elrejtett tekintetemet kereste. – A lopás nagyon csúnya dolog, azért büntetés jár... Jól van, máskor ilyet ne tegyél – próbált meg pontot tenni az ügy végére, s elkezdte a papírokat újból kötegekbe rakni, de már elkészt vele. Hazaért az öregasszony, aki a nyitott fészkerajtó és az elhullatott papírok láttán kétségbeesett jajbékülésbe fogott.

– Jaj, Ittenem, Ittenem, hát nem kilapoltak? Alik teszem ki a lépomat a portárul, máris ite jön valami tolvaj! Pisztoson asz a haszontalan tyerek

lehetett, a Fájpanyéké. Csak asz lehetett, más ite nem jött. Ehin van ni, szétszórta mék asz utvaron is.

Ezt már apám sem hallgathatta szó nélkül. Összekapkodta sebtében a papírokat, s megindult a kerítés felé.

– Erzsi néném, a Jóisten már áldja meg magát, ne kiabálja tele az utcát, itt vannak az iratai, nézze meg, egy se hiányzik. A gyerek azt se tudja, mi az, csak játszott vele.

– Mék hoty én hallkassak? Tehoty hallkatok, hat tuttyák meg a szomszétok is, hoty a pitanksákra nevelik a tyereket! Na, de ha mék eccer meklátom a portán, ety karóval töröm el a lépát, én montom makának! Micsota tolok esz? Asz én onokám árván nevelketik, te senkihez se mety lopni!

Szegény apám legszívesebben a fülét is befogta volna, hogy ne hallja a sértett öregasszony kárálását, de azt hiszem, inkább engem óvott, amikor kézen ragadott és bevitt a házba. Jó is, hogy hazajött, így nem kerültem a mérges vénasszony kezei közé, lehet, hogy már most rögtön eltörte volna a lábamat. De hogy Bélukához se mehetek át egyhamar, az már egyszer biztos, és azt nagyon tudom sajnálni. De hát így van az, ha az emberből egyszer tolvaj lesz. És a nagyok? – horgadt fel hirtelen bennem a kérdés. Nekik szabad a máséhoz nyúlni? Amikor az én jó apám a múltkor azt látta, hogy sóvárogva bámulom az Erzsi néni ringlószilváját, nézett rám egy darabig, aztán nagyot sóhajtott, majd elindult az istálló felé. Felment a szénapadlásra, és a deszkafal kör alakú szelőlőzőnyílásán át könnyedén elérte a magasra nyurgult ágak hegyén pompázó, almanagyságú szilvákat. Úgy mozdult feléjük a keze, olyan óvatosan, mintha csak madárfészekbe nyúlna, hogy le ne essen egy is. Én jól belakmároztam a finom gyümölcsből, és Bélukának még aznap eldicsekedtem vele. Ő érdeklődéssel hallgatta részletes beszámolómat, elismerőleg bólintott, de nem rohant a hírrel nagyanyjához, nem volt olyan sovány szájú, mint az öregasszony, aki egy szem unokája elől is kulcsra zárta a télre eltett almát.

Hanem pár nappal a történetek után, egy este átjött Béluka apámhoz kártyázni, s néhány gyufaszálra vagy napraforgómagra játszott partit követően színészi képességeit előszedve egyetlen hang nélkül, csak kéz- és ujjmozdulatokkal, arcának beszédes grimaszaival játszott a apámnak a szilvaszedés jelenetét. Olyan meggyőzően adta elő, hogy aprócska létemre én is megértettem minden mozzanatát. Apám, amint felfogta, először csak a száját tátotta el, aztán elvörösödve felugrott az asztaltól.

– Bolond vagy, te fiú! – vetette oda idegesen, s miközben le s fel járt a konyhában, egyre az én ártatlannak látszó arcomat fürkészte. Tudta, hogy

más nem, csakis én árulhattam el. Apám zavarát látva Béluka elégedetten heherészett, s pár perc múlva, amint apám újra leült és osztani kezdett, folytatta az előadást. Most azt mutogatta végig, hogy legközelebb ő fog alagutat ásni a mi almásvermüinkhöz, s az almát mind el fogja hordani. Ezen aztán az én apám nevette el magát.

– Akkor kvittek vagyunk – mondta, s folytatták az ártatlan kártyapartit.

Ma délelőtt ismét asszonyokkal van tele a konyha. Nagyapa ilyenkor menekül a háztól, de én kimondottan jól érzem magam ebben a társaságban, ahol annyi mindent lehet hallani.

– Hát a másik onoka? – kérdezi Moháné, aki nem varratni jár hozzánk, hanem csak beszélgetni, időt tölteni.

– Hazavitték tennap – mondja nagyanyám –, de tán a jövő héten már hozzák is vissza, mer a jányom meginn állapotos.

– Hát, nem könnyű neki se – jegyzi meg valaki. – Nyakán az a gazdaság, a kert meg a két tehen, oszt ráadásul az a részeges ura még meg is veri.

– Szegény jányom – veszi vissza a szót Nagymama –, neki ilyen az élete. Alig vót pár hónapos – sose felejttem el –, kis híja vót, hogy el nem temettük. Odavótunk a Bóbikba málét törni. A nagyobbak – Zsuzsika, Kálmán, a kis Elek már segítettek, amit tudtak, a kisebbek meg itthon. Jövünk mi haza, alig fordul be az öregem a szekerral, rohan elibünk Pista – lehetett úgy öt éves –, és újságolja boldogan: – Mama, a ján sírt, oszt attam neki haluskát! Leugrottam én a szekerrül tüstént, szaladok a házba. Uram, Teremtőm, az én kis Gizikém már csupa kék, a szeme kimeredve! Kapom ki a bőcsóbül hamar, szedem ki a kis szájából, amit beletömött. Akkor oszt csak úgy kapkodta a levegőt, csak úgy ikegett.

– A puja sose csinál jót – jegyzi meg Moháné –, azt tudjuk, de magának se lehetett könnyű a sorsa, Margit.

Nagymama befejezte a nála lévő munkadarab próbához való összefércelését, a tűt a maradék cérnával saját ruhája gallérjába tűzte, aztán felállt, hogy a készülő ruhát rásegítse a várakozó megrendelőre. Krétával jelölte, ahol szűkíteni kellett, ollóval bontotta, majd újból fércelte, ahol bővebbre kellett hagyni, felvarrta az ujjakat, helyére próbálta a gallért, s közben mondani kezdte, ki tudja hányadszor, élete folyását.

– Az uram már özvegy ember vót – méghozzá négy gyermekkel –, amikor megkérte a kezem. A református papné, akihez bejártam ezt-azt segíteni, egyre mondta:

– Margit, ne menjen el az eszed! Sokkal idősebb nálad, meg a négy gyerek... ha már mindenáron férjhez akarsz menni, találhatsz te fiatalabbat is!

– Tiszteletes asszony – mondom neki –, tessék megérteni, hogy én nem férjhez megyek. Azér mondtam igent Fábián Eleknek, azér megyek hozzá, hogy felneveljem az árvákat, és ebben még az se tarthat vissza, hogy ú református, én pedig katolikus vagyok...

Amikor osztán az egybekelésünk után eltelt néhány hét, úgy éreztem, hogy tisztába kéne rakni a lelkemet. Elmentem hát a plébános úrhoz. Mondom neki:

– Tisztelendő atyám, gyónni szeretnék.

Azt mondja erre Árvay tisztelendő:

– Lányom, te elhagytad anyaszentegyházunkat, te egy reformátushoz mentél feleségül, én tetőled ezért megtagadom a gyónás szentségét.

– Hát, ha így van, tisztelendő atyám, akkor Isten áldja – mondom. De aztán mégis visszafordultam, és azt kérdeztem:

– Tisztelendő atyám, és ha gyerekelem tanálna születni, azt meg tetszik majd keresztelni?

– Hogyne, lányom – mondja erre –, hiszen az ártatlan gyermek annak nem oka!

– Na, tisztelendő atyám, tudja meg, hogy ha én nem kellek, a gyereke-met se fogom ide hozni!

Hát így lettek a gyerekeim mind reformátusok, de én azóta templomba – a reformátusba se – nem vótam eccer se.

Alig fejezte be nagyanyám, az asszonyokbólongatni sem érkeztek, szalad be Eli, a szomszédlány az utcáról lélekszakadva:

– Keresztanya, dugjanak el mindent, erre járnak a fináncok!

– Jaj, Istenem, jaj, Istenem – toporog egyhelyben, az ijedelemtől bénultan Nagymama, azt se tudja, mihez kapjon –, csak ide be ne jönnének! De Eli és az asszonyok észnél vannak, helyette is tüsténkednek. Mindent gyorsan el, összehajtogatni, be a szobába! Gépet letakarni, a szabás apróbb hulladékait a földről felszedni! Ilon néni a szabnivalókkal el. De a kutya máris jelez, a kisajtó csapódik. A konyhában megdermed a csend, a legyek szinte megállnak a levegőben. Kintről lassú, csoszogásszerű lépéseket hallani, és rémület helyett megkönnyebbülés, kíváncsiság ül az arcokon. Ebből sejthető, hogy ezek nem a hatalom durvalelkű és csúnyabeszédű szolgálinak lépései. Terca jött meg, a hórihorgas termetű, örökké feketében járó vén bábaasszony. A küszöb előtt megállva előbb a fejét tolja be az ajtón, azt kémleli, bent van-e az öreg, mert tudja jól, hogy az nem szívleli. De hogy is szívlelhetné, mikor

Rozmán Terca úgy pipázik, hogy bármelyik férfiembernek becsületére válna, a pálinkáért meg szinte reszket. Azt mondja, ez tartja még életben. Bába Teci, hopp egy deci! – kiabálják utána az utcabeli rossz gyerekek. Ők is tudják, hogy a vénasszony nem kóstolgatja, egy húzásra leküldi torkán a pohár tartalmát. Én azért, ha belegondolok, nem mernék a csúfolók közé állni. Mert azt is beszélük róla, hogy rontani tud, meg hogy fiatalabb korában angyalcsinálással is foglalkozott. Az értelmét ugyan egyiknek sem tudom, de annyit a gyerek is megérez, hogy félelmetes dolog lehet mind a kettő.

Terca, amint látja, hogy üres a sezlon, nyugodtan lépi át a küszöböt.

– Ne aggódj, Margit, elkütem őket – nyugtatja mindjárt nagyanyámat, amint belép a házba.

Az asszonyok értik ugyan, hogy ez mit jelent, mégis szájtátva néznek rá, mintha magyarázatot várnának.

– Mít bámultok? Nem hiszitek? Ide tartottak a jómadarak, hogy a tetű éhen szájjon le a nyakáról mindnek. Eccerre értünk a kapuhoz, de én a szeme közibe néztem rendesen annak a Zsigu Józsinak. Mit akartok ti itten, nincs más dógotok? – mondom nekik. Ha láttátok vóna, hogy reszketett a szája a бүдös komonistának, de nem mondott az egy szót se, csak megfordult, és elindultak Jakab Pali fele, mer’ tudják, hogy az is egyfolytába’ kalapál. De oda mehetnek, az nem fél tőllök, mer’ ű is komonista.

Nagymama hálálkodva nézett jótevőjére és helyel kínálta. Moháné, aki maga is jeles ismerője a babonáknak, csak lapított és hümmögött maga elé, de Elinek, aki mindössze húsz éves lehetett, nem fért szájában a nyelve:

– Ugyan már, Terca néni, csak nem azt akarja velünk itt elhítenni, hogy a tudományával szedte rá a fináncokat, hogy máshová menjenek?

– Tudom, te nagy okosnak tartod magadot, mer’ asziszed, a buhálter* iskolába mindenre megtanítanak. De ha nagyon akarod, tudok én neked olyant mondani, hogy a hajad szála az égnek áll, ha meghallod.

Eli azonban már nem volt kíváncsi a Terca rémtörténeteire. – Mamuka vár, sietek haza – mondta, és amilyen hirtelen jött, azonképpen távozott. Moháné viszont mocorogni kezdett az ágy szélén és apró köhintésekkel próbálta felhívni magára a figyelmet, de a vénasszony úgy tett, mintha észre sem venné. Helyette engem vett szemügyre, aki a hideg tűzhely előtti kisszéken lesütött szemmel lestem a szót.

– A Lacié? – kérdi szemével felém intve.

* Buhgalter – orosz, egyébként német eredetű, jelentése: könyvelő.

Nagymama bólintott, Terca néni meg ültében előredőlve rólam kezdett beszélni.

– Ezt is én segítettem a világra. Mondtam is rögtön magamba, van egy nagy pucája, akárcsak az apjának.

– Hát azt meg hunnen tudja, hogy annak milyen van? – kérdezi Moháné nevetgélve, hogy ő is mondjon már valamit, de Terca nem figyel rá, továbbra is hozzám beszél.

– Hát, jól megnőttél. De mit ülsz te itt bent? Miért nem mész játszani a többiekhez?

– Inkább itt legyen szem előtt, mintsem a rosszat csinálja – próbálta igazolni Nagymama a jelenlétemet. – A múltkor is... lehet úgy három hete? Benyitott a szobába, ott motoszkált magának, de amíg csendbe' vót, nyugodton varrogattam itt. Eccer aztán egy nagy csörömpölés, de semmi sírás. Rohanok én, hát ott fekszik a földön hanyatt, és rajta a rádió, a kis mejjin. Hát nem lehúzta az asztalról? Megfogta az abroszt, oszt' azzal együtt magára rántotta. Tisztára olyan vót az arca, mint a fal. Úgy megijedt, hogy sírni se tudott. Még szerencse, hogy nem lett baja tülle.

– És a rádió? Az beszélt utána? – kérdezi Moháné kikerekedett szemekkel.

– Én akkor inkább csak a gyerekekkel törődtem. A rádiót visszatettem az asztalra, ahogy vót, csak azt a drótot, antennát vagy micsodát nem tudtam a helyire visszatenni. Vártam aztán nagy izgatottan, hogy a fiam hazajöjjön, mer' annak mindig az az első, hogy azt bekapcsolja. Na, úgy is vót. Hazajött Laci, nem is evett, csak be a szobába, oszt' már hallom is, hogy tekergeti, keresi Európát vagy mi a csudát. És szólt rendesen, hál'istennek, nem lett semmi baja. Na, akkor sóhajtottam egy nagyot, és mondom neki, mi történt. Csak legyintett, és ű is csak a gyereket kérdezte, hogy nem tört el valamije?

– Szerencsés ember lesz – szólalt meg Terca. – Lehet, hogy ennek is két szíve van.

Nagymama úgy tett, hogy nem is hallja, de Mohánének ez már sok volt, szóra is nyitotta a száját:

– Na, ilyen bolondsággal azér' ne traktáljon itt bennünköt, Terca né-ném. Ki hallott mán olyat, hogy valakinek két szíve legyen?

– Micsoda!? Hogy ez te szerinted bolondság? Hát akkor ide hallgass. Vót Mátyfalván egy ember. A nevit nem mondom, mer' a fiai még élnek, és nem szeretik, ha felemlegetik. De a te Eleked, meg a sógorasszonyod, Boris – bizonygatja nagyanyámhoz fordulva – ismerték. Ez, mielőtt megfele halt vóna, mer' tudta előre, mikor fog meghalni, azt mondta, mer' álmában

megsúgták neki, azt mondta a feleséginek, meg a gyerekeinek, hogyha lehunyja a szemit, menjenek el a salánki hegyre és onnét hozzanak egy jó erős szádokpálcát*. Azt hegyezzék meg, és mielőtt betennék a koporsóba, fordítsák hasra, és azt a nyársat szúrják át a testin, a jobb lapockája alatt. De ameddig ezt meg nem teszik velem, addig meg ne próbálják eltemetni. Jó van, meghallgatták, megígérték, de amikor csakugyan meghótt, már el is felejtették, hogy mire kérte őket. Felravatalozták, ahogy dukál, vérrasztották, másnap temetni készültek. Csakhogy, amikor a pap elbúcsúztatta, teszik a koporsót a gyász kocsi sára, mán indulna a menet, de a két lú meg se mozdul. A kocsi veszi az ostort, oszt' avval nógatja a két lovat, de azok csak hátranéznek, mintha mondani akarnák, hogy ha megöli őket, akkor se tesznek egy lépést se. Na má' még! Ilyet meg ki látott? Erre hoznak még két lovat, azokat is befogják, de így se bírnak vele. Na, megállt a tudomány, a pap is csak a száját táccsa. Akkor oszt addig-addig tanakodtak, míg valaki azt nem tanácsolta, hogy fogják ki a lovakat, állítsanak a gyászkocsi elé két ökröt. És mit ad az Isten? Azok egy hapra, mintha csak üres szekeret húznának, megindultak a temető fele.

Ennyit mondott el egy szuszra a vén Terca, akkor mélyen a kötője zsebébe nyúlt, s előszedett egy kurtaszárú cseréppipát, majd körülnézett a házban, mintha valamit keresne.

– Te Margit, Elek elvitte magával a dohányzacskót?

– Biztos elvitte – feleli nagyanyám –, anélkül nem megyen sehova.

A vénasszony azonban csak nem nyugodott. Addig forgolódott, míg a vizeslóca szélén észrevette a dohányvágó deszkát, s azon volt még némi apródohány.

– Eriggy csak, te fiú, hozd ide nekem azt a kis dohányt – mutatott hosszú, csontos ujjával a viderszék felé.

Ugrottam azonnal, mert vártam a történet folytatását, ő meg addig hozzáfogott a pipa előkészítéséhez. A hamut kiverte bal tenyerébe, aztán a bagót kaparta ki valamivel. Én eközben lopva egész közélről az arcába néztem, de bár ne tettem volna! Olyan csúnya volt az, hogy ha álmomban jelenik meg, biztosan felriadok tőle. Alig hittem hát, hogy a vágott dohányt nyitott tenyerébe szórjam, iszkoltam is vissza a helyemre. Ő kampóalakba hajlított mutatoujjával megtömte jól a pipát, aztán gyufát gyújtott, s már a harmadik szippantás után kékes-szürke füstöt eregetett maga elé.

* Szádok – a hárs régies neve.

– Na – szólalt meg végül –, mondom akkor tovább. Megvót a temetés, hazamentek, rendet raktak a házba', majd éccaka, úgy éjfél tájba' a padlásról erős dübögést hallanak. Lámpát gyújtottak, az egyik fiú felment a padra, de ott nem látott semmi különöst, így egy cseppet megnyugodtak. Csakhogy hajnal előtt az asszony arra ébredt, hogy a mejjit erősen nyomja valami. Na, másnap reggel oszt csak arra jutottak, hogy a halott lelke nem nyughatik. Este osztán, ahogy ilyenkor szokás, lisztet hintettek szét az ablakpárkányon, a spájzban, a konyhában, az asztalon, hogy majd abban hagy valamilyen jelet maga után. Megintcsak retentő nagy zaj, felfordulás vót a házba' egész éccaka, oszt' amikor a nyomokat keresték, Uram-Teremtőm, madáryomok helyett patanyomokat tanáltak a lisztbe. És így ment ez vagy három hétig, már teljesen végbe vótak, nem tudták, mit csináljanak, pedig eszekbe jutott má' közbe, hogy nem tették meg, amit az apjok kért tülük. Akkor oszt úgy sürvedéskor, amikor má' nincs nagy mozgás a temetőbe', kimentek a sírho', kivájták a koporsót, és amikor felbontották, hiszitek vagy nem, a halott hasra vót fordulva benne, és a teste még meleg vót. Az egyik fia fogta a nyársat, oszt átszúrta, ahogy életibe mondta, vagyishát kérte, a jobb lapockája alatt. És három hét után, mosmár elhitték, hogy vót még egy szíve, mer' valóságos meleg vér bugyogott a sebbül.

Itt egy pillanatra elcsendesedett, mutatóujjával a pipa torkában összébb nyomta a paraszat, majd, mint nyomatékul a pecsétet, kitette a történet végére az elhagyhatatlan zárómondatot:

- Na. Hát ez olyan igaz vót, mint ahogy most itt ülök.
- És pipázol – tódította meg nagyanyám, mintegy tréfára váltva a Terca szavait.

a szálak között

*egy éve lehet már
mikor egy homályos délután
hallgattalak ahogy mesélted
azt a történetet
a madárijesztőről és a bádogemberről
na meg a csodagombákkal teli erdőről
de tíz perc huszonhárom másodperc után
már semmit sem értettem belőle
szavaid összefolytak
mondataid összefüggéstelen kirakóssá
váltak
melyet nem biztos
hogy fölös darabkák nélkül
valaha is ki lehet rakni
a végén már csak pár elszalajtott
semmitmondó szó hagyta el
ajkaid határvonalait
de nem éltek sokáig a külvilágban
azt hiszem egy mély sóhajjal újból
magadba szippantottad őket
rájöttél hogy teljesen haszontalanul
tengődnek ebben a végtelen valamiben
amit mi valóságnak nevezünk
helyes döntés volt hisz
valószínű elkallódtak volna valamerre
egy távoli zugba vagy sarokba
így teljesen életképtelenül és gyengén
alig néhány pillanattal megszületésük után
merész volt tőled
a sóhajt követve ugyanabban a percben
sikerült mély álomba
szenderedned
rezzenéstelen arcod szinte belesimult
a puha illatos párna mélyedésébe*

*

egy kék kockás takaróval
 takartalak be aznap
 azóta is nálad maradt
 melynek szálait talán már csak meséid
 éltetik
 beleivódtak a lágy szövetbe
 így igényli hogy
 folytasd a történeteket
 egyszer majd visszakerem újból
 s belesüppedek nyakig
 hogy én is meghallgathassam
 mi lett annak a régi mesének a vége
 a madárijesztőről és a bádogemberről
 hátha elsuttogják halkán
 a takaró kockái

HÁTON BORSÓDZÁS

Csupán csak azért mentem ki aznap,
 hogy figyeljem a partnak csapódó hullámokat.
 A tenger kék-zöld átmenetét, melybe én olykor
 vöröset is beleképzelttem, szándékosan.
 Emlékszem, azt mondtad, megőrültem, és
 azóta is próbálok hű maradni szavaidhoz.
 Néha könyvnek nézem a sakktablát,
 vagy hamutartónak az ékszeres dobozt.
 A múltkor tömény szeszbe kortyoltam bele kávé helyett,
 és volt már, hogy az undok szomszédhoz mentem át
 segítségért, mikor
 azt hittem, nálad vagyok. A falat olykor vászonnak
 használom,
 tele van mázolja kivehetetlen alakokkal és háborgó
 színekkel,
 néha a nálam maradt ingeidet öltöm magamra,
 anélkül,

*hogy feltűnne a különbség.
Ma pedig, azt hiszem, a zuhogó esőben fogok táncolni
a tengerparton egy Bob Marley-számra,
úgy, hogy magam elé képzellek,
de még önfeledten, kéz a kézben,
harsány nevetéssel.*

ZENE, ALÁFESTÉSNEK

*Egyszer
valamikor régebben
verejtékben úszva riadtam föl egy álomból
hajnali 4 óra körül. Hirtelen azt sem tudtam, hogy
ki vagyok, mi a nevem, hol fekszem épp. Csak
mérhetetlen félelem
fojtogatott, bár csupán pár másodperc volt az egész.
Emlékszem, téged láttalak benne.
Az a kockás ing volt rajtad, melyet alkalmanként
használsz csak. S a farmernadrág, tudod, az öreg, elnyűtt,
melyet még a közös barátainktól kaptál, valamikor
a századforduló előtti időkben.
Önfeledten sétáltál a vasúti síneken, haláli nyugalommal,
valami dalt dudorászva, egy szál gyermekláncfűvel
a füled mögött,
cigivel a szádban. Én pedig feszülten figyeltelek,
valahonnan
távrolról, érezve a bajt, mikor... hallottam,
hogy már fűtyöl a vonat. A sorompók villámgyorsan
zárták el az utat a kocsik előtt. A lámpa fénye sűrűtő piros
cikázásba kezdett.
A szívem ugyanígy zakatol, ordítani próbálok,
de egy hang sem jön ki azon az átkozott torkon.
Mintha
pont akkor, abban a percben nőtte volna ki magát
egy hatalmas daganat*

*a légcsovemben, mely mindennemű próbálkozást
eltorlaszolt,
erőszakkal. És el is tűnt, mikor nagy robajjal
elvágtatott.*

*Te mégcsak meg sem hallottad közeledtét.
Szinte egyévéáltál a masinával, és én
sikítottam,
hiába.*

*Aztán már csak annyit éreztem,
hogy zuhanok a föld felé, lassított felvételben,
mint valami amatőr akciófilmben.*

Az aszfalt érdes és meleg...

Érzem, ahogy belémolvadnak a kövek.

*Nem tudom már, mire riadtam fel, de azt igen,
hogy hangos volt.*

*Te mégis gyermeki nyugalommal,
rezzenéstelenül feküdtél*

közvetlen mellettem totál meztelenül.

*Csak egy pillantást vetettem rád,
majd megállapodtam*

*a fehér plafon fürkészsénél. Az ereim még
lüktettek, a szívem,*

akár egy háborgó óceán...

*Az volt az első perc, mikor átfutott az agyamon,
mi van, ha szeretlek. De*

igyekeztem elhessegetni elmémből

a félelmetes gondolatot,

mintha ez az elme osztályrésze

lett volna.

*Mégis furcsa volt és idilli. Már csak egy esetlen zene
hiányzott*

aláfestésnek.

KOVÁCS ELEONÓRA

Z. ÉS A PÁNIK

(A KERT I.)

Erősödő émelgyéssel kezdődött, ezt követte a szomjúság, fejfájás, hányinger, majd a szoba hirtelen összeszűkült. Miután a padló nem tűnt többé vízszintesnek, Z. arra gondolt, ez csak optikai csalódás, és az új szemüveg okozza. Amikor meglátta a szoba északi sarkából terjengő árnyékot, arra gondolt, sok horrorfilmet látott. Aztán rádöbbsent, hogy egyet sem. Úgy vélte, álmodik, ezért lehunyta a szemét, megcsípte a karját, ököllel belevágott a tükörbe, mégsem változott semmi. A közeledő árnyék miatt az ajtó felé hátrált. Z. szeme a monitor által világított, ablak nélküli szoba fényviszonyaihoz idomult, ez nehézséget okozott a folyosón való tájékozódásban. A kijárat felé közeledve, a nyitva hagyott ajtón keresztül beáramló napfény miatt kénytelen volt csukott szemmel haladni. Miközben hallás és a fal tapintása alapján próbált tájékozódni, érzekelte, hogy valami sísteregve közelít. Érezte, hogy a szeme fölött a homlokát feszíti valami. A fülében erősödni kezdett a zúgás, ami éles sípolással társult, majd vegyült az egyre közeledő sísteregéssel. Szemét lehunyta, arcát a napfény felé fordította, és hang nélkül, mozdulatlanul állt, miközben a lassan terjengő sötétség az utolsó gondolatait is elapasztotta.

*

Amikor Z. kinyitotta a szemét, csodálkozva vette észre, hogy a szabadban, egy lámpaoszlopnak támaszkodva időzik. Erős kénysziert érzett arra nézve, hogy felvegye a fűben heverő metszőollót, és az ösvényen a kert mértani középpontja felé induljon.

A KERT (II.)

Valójában harcos hercegő vagyok, mondja a mellettem álló nő határozottan. Köhög egy kicsit, majd imbolyogva eltűnik a tömegben. Hallgatom a zenét, figyelem az embereket. Ma már nem találom meg a magyarázatát annak a sürgető érzésnek, mely késő éjszaka arra kényszerített, hogy ott-

hagyjam a táblázatokat, és elinduljak otthonról. Értelmetlen, inkább hazamegyek. Amint elhatározom, zene helyett sistersgő hang tör elő a hangszórókból. Az emberek tovább táncolnak, engem viszont zavar, ezért a kijárat felé indulok. Félrehúzódok a szűk folyosón, a pincér épp hogy elfér mellettem, miközben megjegyzést tesz egy nőre, kinek elkenődött a sminkje. Amikor a fejfájás végre megszűnik, kényszert érzek arra nézve, hogy benyissak az ajtón, melynek jobb felső sarkára valaki egy hetest festett.

Csend, félhomály és több polc vesz körül, ez a zöld ajtó a raktár volt. Visszafordulnék, azonban nem látom a kijáratot. Lehunyom a szemem, a zúgás ismét erősödik, aztán elhalkul. Valahonnan beszélgetés zaja hallatszik. A polcok között a hang irányába indulok. Ajtó helyett egy faliszőnyeg előtt állok meg. Mögötte valaki halkán beszél, talán tudja, merre a kijárat. Félrehajtom a faliszőnyeget, hogy megkérdezzem. Ekkor meglátom a nőt, aki percekkel vagy órákkal korábban harcos hercegnőnek vallotta magát. Most egy szőnyegekkel bélelt helyiség közepén ül, fejét lehajtva, halkán kántál egy véres sebesült fölött. Hirtelen felemeli a fejét, egyenesen rám néz, és így szól: Miként lehetséges, hogy a mondák hősei ellátogatnak hozzám? Hirtelen nem tudom a választ, azt sem, hogy kikre gondol, én csak Olimpia vagyok, és a heti zsömleforgasztásról szóló statisztikai adatokat rendezem táblázatba. Valami suhan a hátam mögött, zuhanok.

*

Friss, hideg levegőt és vakító napfényt érzékelek. Nyugtalanság tör rám, a nyakamon nyirkosság és hideg terjed. Magas sövénykerítést látok, egy zárt ajtót, valamint egy fából készült, nyitva felejtett kaput, mely egy kertbe vezet.

Óvatosan lépkedek, mert az ösvényt lehullott gyümölcs borítja. Mély levegőt veszek, lehunyom a szemem, hirtelen megszűnik a menekülés kényszere. Érzem a fölém hajló ágakat, lassan tudatosul bennem, hogy fogságba estem egy gyümölcsfa lombja alatt, mégsem érzek kényszert a menekülésre. Az ágak körém fonódnak, faág-ketrecemben gömb alakú termés növekszik. Gránátalmára hasonlít, valahonnan tudom, hogy a belsejében magok helyett tüskék nőnek, ha megmoccanok, ezernyi éles tű lyuggatja a bőröm. A ketrec előtt áll valaki lila palástban, hozzám beszél. Hiába erőltetem a fejem, nem értem a szavait. Ő egyre ingerültebbnek tűnik, a kert távolabbi részében egy fa megrázkódik, és az összes termésétől egyszerre válik meg.

Ezzel egy időben az ösvényen feltűnik egy alak, kezében metszőollót szorongat.

SENKIK HŐSE

*Senkik hőse lettem.
Daliának neveztek,
bajnoknak, a legjobbnak.
Nem tettem mást,
csak elhittem:
tetteim
bő vizéből merítve
lehetek valaki
a senkik társaságában.
Ugyanabból a felhőből
estem le, mint más.
Esőcsepp vagyok,
a több milliárd egyike,
aki örömsiholó lányok
sziluettjében élvezi
a napot vagy a holdat,
amely előbb-utóbb
felszárítja.*

*Fürdök az illúzióban,
megáztam a képzelgésben,
fázom,
betakarom magam
a száraz valósággal,
senki vagyok,
álarcban.
a senkik hőse.*

A TÖKÉLETES ZÁRTSÁG EGYETLEN PILLANATA

Borzoló kóssa szél, csend.

A hideg sötétben

ülök egymagam.

A test börtön.

Szemgolyók helyett

két lyuk...

kisablak.

Lelki szemek

könnyeznek.

Ördögi kör.

Szellemek.

Sikoly: jajkiáltás.

„Csak halva élhetünk,

most nincs más, csak

bélistás várakozás

égi ítéletünk.”

Animista szeánsz,

ritka pocsek.

„Az idő a legnagyobb gyógyító?”

Hiába kérdeztem,

nincs válasz.

Dohos dohányszag.

Lélekben fújják a kürtöt.

Előtte adj egy cigit...

Orövoár.

Hangtalan sírás,

elkészültem.

Frissítő, üdítő levegő.

Rab maradtam, profán arccal

meg a félszemű szobrással.

ISTVÁN

*Arcod, mozdulatod
csak sejthető.
Alig látható
lábnyomok
rajzolódnak
árnyékra, rendre.*

*Minden út
a végtelenbe vezet,
fiam!
Gyermekként léptél
a szívemre.*

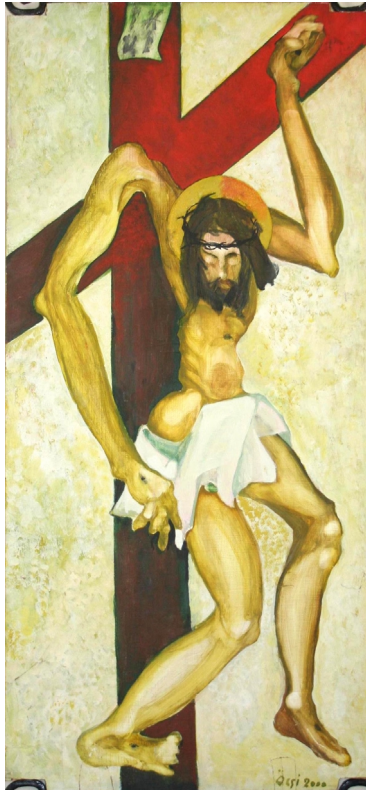
FOHÁSZ A MADÁRHOZ

*Hullass egy tollat értünk!
Fényes szárnyad hogy megmaradjon!
Magasba ívelő vágyaid mi vagyunk.
Az ég neked dalt és teret adjon.*

*Mert hallgatásod fölveri szívünket.
Énekedből a semmi visszhangzik csupán.
A fák hegyéről valami keserű hang szivárogo.
Te légy a fény, a sikoly ezután!*

ÁRNYÉK

*Keresztek labirintusa vérzik.
A holtak eltévednek az éjben.
Félelemtől súlyos föld ágai vagyunk.
Riadt fák egymás szemében.*

VASI SZABÓ JÁNOS

ORBITSVILLE AVAGY A KETTÉSZAKÍTOTT-VILÁG EFFEKTUS*

PHILIP K. DICK EMLÉKÉRE

Tökípompós Zsombor az Egyesült Energetikai Zrt. informatikusa a fejére húzta a szájbarketyerét, ujjait beleillesztette az érzékelőkkel átszőtt kesztyűbe, oldalára ragasztotta a büntítapaszkokat – ha elrontott valamit a játék során, ettől harminc volt feszültségű áram csípte meg a bőrét. A cégnél az egésznapos hajsza és megalázkodás után jó volt kicsit tombolni az iraki – líbiai? szíriai? afgán? gázai?... – fronton. Kedvence, az FGM-148 Javelin antitank keresztben állt a hátán, a Gepárd M6 Hiúz (hogy a nemzeti érzés se maradjon ki) az oldalán lógott, a pisztolytáskában egy Beretta a jobb lábát verdeste, baloldalon a tokban a kommandóskés. A valóságban lépni se tudott volna ennyi teher alatt...

Letelt az egy óra dzsihadista-gyilkolászás, az okosteló csengőhangja jelezte, hogy ideje befejezni a mókát. A barátnője, Ecsedi Kitti megígérte, hogy felugrik hétórára, egy laza menetre. (Nem mondhatta le, a lány fél évig dolgozott Utrechtben, múlt héten jött haza nyári szabadságra, azóta – ha rajta múlik - le se szállt volna a fiú derekáról.) Ahogy kilépett a lövöldözős virtuális játékból, a zajsint az állandó értékre csökkent a lakótelepi szoba-konyhás bérleményben. (Az EEZ biztosította a vidéki kollégának.)

Balról Farizéknél állt a szokásos bál; a kebabos, Abdul Fariz pofozta az asszonyt. Szerencsétlen nőnek most épp a fejkendője csúszott le a közértben, nem sietett visszahúzni, amúgy is izzadhatott rendesen a sűrű hollófelete hajkorona alatt, délben harminckilenc fok volt árnyékban a flaszteren. Pechjére Abdul unokaöccse a bolttal szemben dílerkedett: első dolga volt jelenteni Fatima illetlenségét.

* A cím tisztelgés Bob Shaw Orbitsville trilógiája és Brian W. Aldis *Non stop* (magyar kiadásban: *Amíg világ a világ*) című regénye előtt.

Jobbról Radics Pista bá' bejárónője vinnyogott. Két éve halt meg a felesége, Sárközi Mari – ötvenes, kövér asszony – járt föl hozzá főzni és takarítani, s mivel az öregúrnál hetven felett is keményen állt a cerka, ellátta az egyéb asszonyi teendőket is. A baj csak ott volt, hogy Mari néni azon nők közé tartozott, akik nem tudtak csöndben maradni gyentülés közben.

Bimbambimbam, szólt a csengő – utálta ezt a hangot, de a céges bérlemben nem cserélhetett ki semmit –: Kitti állt az ajtóban, a sudár nyírpazonyi lány. Fél fejjel volt magasabb Zsombornál – ez mindig zavarba hozta a srácot –, amúgy darázsderekű, feszes mellű, szénszemű csinos nő, közel a harminchoz.

– Csó, Zsombi! Az évfordulónkra – elfeledted ugye... – hoztam valami meglepít, egy új cuccot a ketyerédbe. Kinn ez a legmenőbb játék, teljesen élethű, azt mondják. De ennek ára van ám, tökikém... Húttóttél be Amstelt?

Kilencig kavartak, aztán letusolt a lány és elsietett a barátnőjéhez, Cintiaéhoz. Este tízre kaptak időpontot a műkörmöshöz a belvárosi plázában. A szexen kívül csak a kozmetikus és a szolárium hozta lázba Kittit. (Bár Zsombor nem értette, minek a csokicső-függés egy kreolbőrű nőnek?)

A fiú darabig szemezett a pendrájvval, aztán előkereste a szájbarketyere alkatrészeit. Késő volt ugyan, de a kíváncsiság ördöge – és a játékszenvedély – nem hagyta nyugodni.

A szokásos promóciós anyag képsora zúdult a retinájára: **JÁTÉKFÜGGŐ VAGY? NEM JUTSZ HOZZÁ A NAPI ADAGODHOZ? A HELLIS GAME SZAKEMBEREI BIZTOSÍTJÁK A KELLŐ DÓZIST! LETÖLTHETŐ DEMÓK, FILMEK, PATCH-EK EGY CSOMÓ SCREENSHOT: BEBÖKNI! DIKTÁLUNK! ELLENŐRIZD:** <http://www.hellisgame.eu>

Aztán végre a játék logója is összeállt: **ORBITSVILLE: DE VERDEELDE WERELD EFFECT**

Három férfi feszeng a félhomályos, szűk helyiségben. Ezüstszínű egyenruhát viselnek, vállukon fekete csík a rangjelzés. Ketten szőke, tejfehér bőrű, délceg ifjak. A harmadik őszes hajú, markáns vonású, sovány, de izmos férfi. Vállán a három vörös stráf élesen elüti ruhájának fémesen csillámló szövetétől. Pah százados barna szemét a megszeppent beosztottjain legeltesíti. Keskeny szája mosolyra húzódik.

– Csak semmi izgalom, Joh és Enh! Még két percig ereszkedünk, s aztán kitarul előttetek is az Ajtó és az ismeretlen világ, amit eddig csak a monitorok üvegén keresztül láttatok. Mikor először jártam ott, sok éve, el-

bódultam az ámulattól; úgy izgultam, mint a Vizsgabizottság előtt álló kisdíák. Tehát, nyugalom, fiúk!

A fény árnyakat fest a falra: két hórihorgas, gyér ruházatú, barna bőrű, fekete hajú férfi kétdimenziós vetületét. Árnyékkarjukból jól kivehetően mered elő a kések foltja. A ritkás levélzet mögött rejtőznek, biztosak a dolgukban: az áldozatnak erre kell jönnie.

Lih szinte repdes a boldogságtól. A legszebb ruháját öltötte magára. Frissen mosott haja vidáman lobog a szemből jövő légáramlatban. Formás, bronzszínű lába szaporázza lépteit. Keblére szorítja kézfejét. Türkizkék szemében a szerelem és a megmagyarázhatatlan imádat fénye csillog. A csodálatos fényárban tündöklő, ezüsthajú és ruhájú istenség elé siet! Aki meggyógyította a kishúgát és a falu többi betegét, akinek az erős férfikezéből itta a Bluewady hús vizét, s kit immár hét napja tiszta szívéből, a falu főterén lobogó tűznél forróbban szeretett!

Ahogy előbukkan a tompán szürkellő műanyag szikla mögül, a két leselkedő férfi összenéz. Vérekes szemükben mohó vágy szikrája lobban. Hangtalanul nyílik szét a bozót, s a mezítelen talpak suhannak az áldozat után. A lány kifinomult hallása az utolsó pillanatban észleli az egyik apró kavics roppanását. Hátranéz; néhány másodpercig földbe-gyökerezett lábbal áll. Amikor a támadók – látván, hogy fölfedezte őket – ordítva rohanni kezdenek feléje, feloldódik a dermedtsége, sarkon fordult és sikoltva szaladni kezd előlük. A gazella természetű lány kecses futása, ha lehet, még inkább felhergeli az üldözőit. Vadul rázva a késeket csörtetnek utána. Szűk ösvényen tart a hajsza. Lih szíve a torkában dobog.

Lassul a futása. Közről hallja üldözőinek lihegését. Csak a Mennyei Kaput érje el! Ez minden vágya, addig legalább kétszáz méter kapaszkodó van hátra. Megcsúszik az itt tükörsima talajon. Térdre esik, rögtön talpra áll, s maradék erejével szalad tovább. Egy lépés távolság sincs közöttük. Szőrös kar kapkod utána. A dagadó izmok megfeszülnek. A vastag ujj szinte érinti a bőrét. A lány felér a Jelenés Helyére. Mint a nyíllal sebzett antilop szökell egy utolsót, a fémfal előtt elterül. Diadalmas vigyor ragyogja be az üldözők arcát. Lelassítják léptüket, s megállnak az eszméletlen nő mellett.

Egyikük lehajol, hogy lehúzza a ruháját, amikor. . . félelmetes hang tör elő a falból! A szellemek ármádiája surrog, majd a férfiak rémületére szétnyílik a szikla, s a félhomályból három istenség lép eléjük. De, ez már sok a hadfiak idegeinek! Fegyverüket, s minden magukra aggatott, rabolt holmit elhajigálva eszeveszetten menekülnek le az ösvényen. Egymást taposva, a síkos földön elvágódva gurulnak alá.

Lih fejfájásra ébred. Érezi: homlokán hűsítő kötés feszül. Miután összeszedi magát, felemeli a fejét, s körülnéz. A Jelenés Helyét nem látja. Kopott akác-ligetekkel gyéren benőtt, másfél mérföld széles szavanna terül el körötte. Itt-ott moha lepte különös formájú fém és műanyag dombok emelkednek ki a síkságból. Baljósloán magasodik fölbe a koromfekete Égmennyezet íve. A bizonytalanság és a félelem lesz úrrá a lányon. . . Az „Isten” karját érinti meg az ujj! Rémulten elkapja a kezét, föltérdel, s az előtte guggoló lény felé hajlong. Ő egészen emberi nevetést hallat, vállánál felemeli, s amikor a lány tekintete összeforr a barátságos pillantásával – megszólal:

– Tudom, mit akarsz mondani! Azt hiszed, Isten vagyok? Nem igaz. Szólíts Pah-nak!

– Uram, Istenem... – földöntúli boldogság ragyog a lány arcán. Megszólította őt. Megtörtént álmainak, vágyának beteljesülése!

A Pah ruhájából szüremelő fény koszorút fon a lány alakja köré. A férfi jól látja: Lih szeméből csillogva szaladnak le a könnypatakok, tűzpiros ajkánál találkoznak, s a belőlük áradó folyam tovább hömpölyög az egészségesen telt, érzéki állán és a nyakánál több ágra szakadva elhal keblének bronzszínű dombhajlatai közt. Ősi erő vonzza a lányt az „Isten” markáns arca felé. S ajka összeforr az ajkával, teste eggyé válik a testével, lelke összeolvad a lelkével.

– Ez meg mi a szar? – Tökিপompos Zsombor úgy kapta le a szájberketyere – modern hegesztőpalást és infra-kamerás távcső klónjára emlékeztető fejrészét, mintha áram futott volna át rajta. – Jól kicseszett velem a tírják csaj, bünti az elfelejtett évfordulóért!

A strukturalista és determinisztikus antropológia diadala

Tökípompos Zsombor hajnalig a világhálón lógott. A gyorséletteremből hozott hamburger ehetetlen masszává esett szét a mikróban, olyan szaga volt, mint az égett bakelitnek... Undorodva dobta a szemetesbe. A sör elfogyott, nem ártott volna az agytompító: a fészbukon egy nyugger nyomta a szentbeszédet, mennyire nem ártana a mai fizikálisan nulla, drogoktól elhülyített fiataloknak pár hónap katonai kiképzés. A két éve elhunyt apja jutott eszébe; fiatalon focizott valamelyik őrsegi csapatban, mesélte, hogy a seregben, az alapképzés utáni lazább hónapokban tíz kilót hízott, a leszerelést követően külön atlétikai tréninget kellett végigcsinálni, pedig a magyar foci akkor se a játékosok futómennyiségéről volt híres.

Kitti oldalára szörfözve újabb bosszúság: annak a levakarhatatlan pakisztáni muszlimnak a sokadik virágcsokor megosztása gördült elé. Hónapok óta zaklatta a barátnőjét. Nem értette, Kitti mért nem törli a fickót az ismerősei közül?

Dühösen kapcsolt át az InterGalaktika honlapjára. Korábbi kritikán akadt meg a szeme, szerette a sci-fit, a szerző érdekes képekkel illusztrálta mondanóját, ám nem sok öröme telt benne: „A jövő morális kisembereinek kiképzése a jelen iskoláiban folyik. Mit is tenne Ebenezer helyében a tévé felnevelte, semmiféle erkölcsi érzékkel nem rendelkező, semmilyen valódi értéket befogadni nem tudó ifjúsági massa valamelyik egyede? Nem érezne különösebb szükségét a cselekvésnek, ugrani főleg nem ugrana, hiszen Niki csak a munkáját veszítette el, nem pedig az ülőhelyet akarja előle a buszon elfoglalni. Mit tenne? Pontosan ugyanazt, amit mindig; bambán bámulna, rágógumit csámcsogna, nyomkodná a mobiltelefonját, miközben sivár, rossz zene csörömpölne zagyván a fülhallgatójából.” **

Ez a fickó is a fiatalokat szapulta, itt minden a baj az „Y-generáció” bűne...

Akaratlan került kezébe a szájbarketyere, a világhálós marhaságnál az a szirupos Orbitaville-játék is jobb volt.

– Pah százados, az Első Parancsnok hívhatja! – a férfi arca érzéketlenül fehérlik. A bő kabát takarja, ám Pah felfigyel a kidudorodó pisztolyra. Szótlanul követi a legfelső szintre. Az Első Parancsnok ajtaja fölött piros lámpácska pislog. A fotocellás érzékelő hangtalanul csúsztatja el a százados útjából az ajtót. Kísérője kint megáll, a folyosó falának veti a hátát.

Félkörben nagyképernyős vízorok, alattuk bonyolult klaviatúrájú műszerfal veszi körül az Első Parancsnokot. A sötétben annyit ki lehet venni, hogy köpcös testalkatú ember. A széke fölött kigyúl az erős xenon-lámpa. Az Első Parancsnok mereven nézi a századost. Régóta ismeri Pah-t, egy idősek, a Parancsnok fejét kevesebb ősz hajszál borítja, mint az előtte feszengő férfit. Halk, nőies hangon szólal meg:

– Pah, te megszegtél az Utasítás 30/1 és 30/8, valamint 52/3-as pontjait! Engedély nélkül, két ízben is megjártad a Másik Világot, beleavatkoztál a történelem folyamatába.

Tetteid beláthatatlan következménnyel járhatnak! Milyen indokot tudsz felhozni a mentségedre?

** Részlet Pete László Miklós Gyilkos szatíra Jean Ignace Gérard képeinek modorában című kritikájából

– Uram! – Pah főhajtással köszöni meg a válaszadás lehetőségét – Tettemet – miszerint HLB2-es antibiotikumot adtam be a lakosság egy részének -; a Másik Világ 11-es körzetét sújtó járvány végzetes következményeivel tudom megindokolni. Ez drasztikus népességsökkenéssel járma az említett körzetben és a szomszédos szektorokban. A járvány pusztítása természetesen a katonai erőviszonyok felborulását jelenti. A térség meggyengülése felkeltené a 106-os és 121-es körzetek klánvezéreinek figyelmét, s azt nem kell részleteznem, hogy micsoda katasztrófa lenne most egy fegyveres konfliktus az egészségügyi szempontból labilis térségben.

– A magyarázatod elfogadom. De, nem válaszoltál az 52/3– as pont alapján felvetett vádra?

Összefutnak a ráncok az őszférfi arcán. Sokkal idősebbnek tűnik a koránál...

– Az 52/3 ?

– Nem is sejtet, százados? – kigyúlnak a képernyők az Első Parancsnok mozdulatára. Dimbes-dombos vidéket mutat a kamera. Falut a 114-es körzetből. Egyre közelebbi felvételeket látnak: sárból tapasztott, nádfedeles, kör alapú házakat; a falu főterét a közepén lobogó máglyával. A tűz körül rongyokba öltözött emberek ácsorognak. Előbb csak az alakjuk, később különböző testrészeik lesznek kivehetőek. S már felismerhetőek az arcok is: a természet viszontagságaival dacoló emberek ráncok-barázdált ábrázata. A képernyő egy ősz hajú asszonyt mutat, aranyszőke, kék szemű teremtés áll mellette. Lih! Pah szeme furcsán fénylik.

A kamera végig pásztázta a lányt: a szemét, az ajkát, a vállát, a keblét, a derekát – itt megáll, a kép kimerevedik. A karcsú derék, ami a férfi emlékezetében él, eltűnt: kigömbölyödött! A lány édes terhet hord a szíve alatt. A férfi térde megroggyan.

– Pah százados! Ismered a Törvényt? Választhatsz: letöltöd a kiszabott...

– Parancsnok! Itt nincs választás: apa vagyok!

Lih boldogan hajtja fejét a csontos vállra. Bár az „Istene” nem öltötte fel többé az ezüstszínben csillámló ruháját. Ha kérdezték nem tudott másról beszélni, csak a szomszédos királyság, Harmandia széles sztyeppéiről, s Iwron szeles, hideg bérceiről. Mégis elhozta számára azt, amire kislány kora óta vágyott: a békés családi tűzhely melegét és egy bolyhos-szöszke gyermek minden kincsnél többet érő látványát.

Tompán világító, ovális lámpákból vánszorog elő a fény. Pergamenszínűre festi a helyiséget. Az asztal körül tizenkét komoly-komor ábrázatú férfi ül. Az asztalfőről az Első Parancsnok szemléli a Parancsnokok Tanácsának tagjait. Amikor elhal a székek közt a suttogás, szólásra emelkedik:

– Tisztelt Parancsnoktársaim! Az esemény, ami miatt összegyűltünk, régóta vajdúdó problémája az Első Szint vezetőinek. Ám eddig – humánus okokra hivatkozva – szemet hunytunk fölötte. Hagytuk, hogy elfajuljanak az események. Önök tudják, miről akarok szólni! A Másik Világba levezető, mára egyetlennek megmaradt „út”, az alfanégyes felvonó lezárásáról. A döntésünk nagy horderejű, évszázadokra kiható következménnyel jár. Mielőtt határoznánk, kérem, hallgassuk meg új Parancsnoktársunk, Enh rövid történeti összefoglalóját.

Enh, egyike annak a két ifjúnak, akik néhány hónapja Pah-hal szálltak alá a Másik Világba, elnehezülő nyelvvel kezd a bemagolt előadásba:

– 2459. január 11. Föld. A „kivándorlás” kezdetének időpontja. A Tíz Csillaghajó indulásának napja. Ötvenezer lelket szállító, hatalmas űrgépek hagyták maguk mögött a kozmosz első millió kilométereit. A galaxis távoli, NTC 3-as jelzésű csillagának bolygórendszere felé tartottak. Az út sok-sok év, ám a hajónként ötezer főnyi legénység inkább vállalta a kockázatot, mint az életet a Földön megalakult „Világállam” diktatúrájában. A csillaghajónk, a Prometheus a hetedik ebben az egymást csak a kozmikus lokátorokkal „látó” karavánban. A harmuncettedik „földi” év múlt el, a Prometheus a megadott koordináták szerint haladt, amikor közeli csillagrendszer vonzásából kiszabadult üstökös raj keresztezte útját. Az egyik üstökös magja túl közel került a komputerek irányította űrhajóhoz. A Prometheus védőernyője részben megsemmisült. Ezzel egy időben robbanás rázta meg a Központi Energiatovábbító-blokkal szomszédos szektorokat. Leállt a hét fénymotorból három, majd további kettő. Az automatikus vészjelző rendszer megkezdte a legénység ébresztését. Az ötezer űrhajós önfeláldozó munkája révén sikerült megakadályozni a robbanások láncreakcióját. Keserves munkával üzembe tudták helyezni az egyik hibás fénymotort. Ez kevés volt a csillaghajó eredeti sebességének az eléréséhez. A szükséges gyorsulásnak csak a töredékét sikerült elérni. Ilyen körülmények között értelmetlenné vált az asztronauták újbóli hibernálása, hisz ezek a készülékek nem működtek volna addig, amíg a Prometheus új, lelassult tempójával eléri az NTC 3-as csillagot. A helyzet kritikus volt, ám Newman György – később, az első Első Parancsnok – vezetésével társadalomtudósokból, orvosokból, ökológusokból és mérnökökből alakult kutatócsoport kidolgozta a Túlélés, az NTC 3-tervet. Ez nagy vonalakban a következőkből áll: a jövőben a csillaghajó irányítása a legfelső szint szuperkomputereinek és szűk körű – száz-százötven fős – tudós-technikus csoportnak a feladata lesz. Ez a csoport az évtizedek, évszázadok alatt folyamatosan megújul, kicserélődik. Méghozzá a Prometheus további öt szintjén létrehozott, mesterséges bioszférával kitöltött Másik

Világ emberanyagából. A Másik Világ létrehozását két megoldhatatlannak tűnő probléma indokolta.

Először: ez a „világ” a jövőben az NTC 3-as bolygót meghódító telepek kinevelője lesz. Persze, csak demográfiai értelemben. Miért? Erre ad választ a Newman Utasítás második pontja. A közvetlen katasztrófa elhárításának pillanatában 4937 fő volt a legénység. Ez a szám, a kikerülhetetlen szaporulat hozzáadásával, már tarthatatlanná hatványozódna úgy ezeröt-száz év múlva. Ennyire becsülték az út időtartalmát, amíg az űrhajó lelassult sebességével eléri az NTC 3 rendszerét.

Másrészt, számolni kellett az űrhajósok többségében kialakult, vészhelyzetet is okozható pszichikai hatással. Ami az életre szóló összezártság, s a megérkezés reménytelen távlatokba tűnésnek következményei voltak. A második pont ennek a konfliktushelyzetnek a drasztikus megoldását javasolta. Az indulástól számított 33. évben szavazásra bocsátották, s a legénység viták után elfogadta. A több ezer férfi és nő önként hozzájárult ahhoz, hogy ők és utódaik az út végéig ezen öt, speciálisan kialakított szinten éljék meg a történelmüket.

De nem spontán társadalmi fejlődés során létrejövő történelmet, hanem az első szint által irányított másfél évezredet. Ezt az irányítást – immár négyszáz éve – úgy érzük el, hogy az elsőket is beleszámítva a Másik Világ minden egyes tagjának az agyában egy bizonyos tudati- emlékezet visszacsatolást hajtunk végre. Aminek következtében a lakosság intelligencia, tudás és tapasztalat-szintjét kora vaskori állapotban tartjuk. Ez a humánusnak nem nevezhető cselekedet azért szükségeltetik, mert még egy oly izolált közösség sem képzelhető el bizonyos természetes fejlődés nélkül, mint a mi Másik Világunk. Az első önkéntesek kései leszármazottai előbb-utóbb végigjárnák a nagy utat, a civilizáció fejlődésének lépcsőfokait. Azt elképzelni is nehéz, mi lenne ezer év elteltével annak az eredménye, ha környezetszennyező masinák sokasága árasztaná el csillaghajónk hatalmas, mégis korlátozott méretű belsejét. Ez a másként megoldhatatlan probléma szükségelteti ma is a „zárlatot”, amit minden másik világbéli újszülött elméjében kénytelenek vagyunk végrehajtani.

A „műtét” eleinte orvosaink „Istenek” alakjában történő látogatásával, körülbelül százöt év telepatikus úton van végrehajtva. A „visszacsatolás” nem egyoldalú, visszafordíthatatlan folyamat – akkor teljesen értelmét veszítene –, azt szükség esetén fel lehet oldani. Így teszünk a legtehetségesebb gyermekek esetében is, akik felkerülnek hozzánk az Első Szintre, s a kötelező sterilizálás után, akár Parancsnokok is válhatnak belőlük. Az Első Szint munkatársai közt akadnak olyanok, akiket mentális és egészségügyi okból nem

sterilizálhatunk. Velük a legutóbbi időkig nem volt probléma. Az elmúlt évtizedben több nemzőképes tudósunk tett „magánkirándulást” a Másik Világ biológiailag termékeny asszonyai közé. A gyermekeik többsége, kideríthetetlen okból, mutációval született, s minden mutánst – mert agyuk nem irányítható – annihilálnunk kell! A baj megelőzőeként felmerült az utolsó, az alfanégyes felvonórendszer lezárásának terve. Ezentúl csakis szintünk utánpótlását biztosító emberanyag felhozatalakor használnánk... Parancsnoktársak, megköszönöm a figyelmüket! Befejeztem a beszámolót – a férfi letöröli homlokáról a verejtékcseppeket. Az Első Parancsnok szigorú pillantása söpör végig a székek közt.

– Parancsnoktársak, ne húzzuk tovább az időt, szavazzunk! Ki van a lezárás mellett?

Tizenkét kéz emelkedik, rövidebb-hosszabb habozás után, a magasba.

– Köszönöm! Azt hiszem, ezzel a döntéssel megalapoztuk az Útból hátralévő ezer esztendő harmonikus történelmét. Még egyszer köszönöm. Az ülésiünket berekesztem. Parancsnokok!

Föl, vigyázz! Pihenj, folytassák tovább. . .

A fény élesen tűz Pah szemébe. Miért zavarja az aranyszínű ragyogás? Társainak: Lih-nek, s a kis Enh-nek meg se kottyán. S nem ért még néhány más dolgot sem. Ám, ha ezekre gondol, szörnyű fejfájás hasít az elméjébe. Olyan erős, hogy még a Bluewady hűs hullámai sem tudják kitörölni azt onnan.

Szombathely, 1989-2015.

NÉMETI ANETT

A SZEKRÉNY

Végre kijutott! – idejét se tudta, mikor volt ilyen izgatott. A tömör, vaskos szekrény két ajtószárnya hirtelen pattant ki, minden előzmény nélkül. El se hitte, hogy kiszabadult. Lassan, remegve indult meg az elképesztő világosság felé...

Ahogy kiért, nem nézett rögtön a kinti világra, hanem előbb visszafordult, és tekintete megállapodott a maszatos ablakokon. Láta bennük, hogy homlokán varasodni kezd már a seb, szája két sarkában is halvány véraláfutás vonalazódik. Ujjait végighúzta a szivárványos ablakon. Nem félt a fénytől, ami a szemébe villant, de már nem is szerette. Akár vak is lehetett volna, olyan átlátszóak voltak szilánkszemei. Visszament a házba. Még nem volt teljesen kész a szabadulásra. Nem tudta volna pontosan megmondani, mennyi ideje élt bezárva. Csak annyiban volt biztos, hogy több egy évtizednél.

A bal kezénél, a párkány hűvös márványán egy ketyegő óra állt. A sebes mozdulat, ahogy fel akarta emelni izzadt tenyerét a lapról, leverte a katógó szerkezetet. Csönd lett. Az apró órából kiesett az elem, és a szoba egyetlen bútordarabja alá gurult. A szekrény.

Bizonytalanságának kényszerszállása volt ez a roskatag bútordarab. Itt élt a dohos ingek közt lapítva, amiket még az új lakóknak se volt szívük kidobni, sőt, csak gyűjtötték melléjük saját levedlett rongyaikat is. Szinte epekedve várták, hogy végre arra járjon egy koldus, akire rásózhatnak a kacatjaikat. Így arra a pillanatra érezhetnék, hogy ők is emberek, sőt, jó emberek, akik képesek még hasznos cselekedetekre.

A szekrény lakója most felszabadultan belenevetett a szivárványba. Nem tudta, mitől lett nevetethétkje, talán az elpocsékoltt évek miatti groteszk fájdalmában, vagy a ház poros sóhajtásai miatt, amiket akkor lehetett hallani, ha átbújt a szél a betöredezett ablak éles résein. Vagy az hozta ezt a hirtelen kacajt, hogy íme, eljött a szabadulása dicső napja, végre kívül lehet önkéntes, dohos börtönén, és most azt sem tudja, sírjon vagy nevesen. Tíz év rettentő hosszú idő.

Gyötrődve megrázta a fejét. Majd egész teste összerázkódott. Homlokán verítékcseppek csillogtak, ajkait egyenes vonallá szorította össze. Egyet-

len holmija volt, a kopott, zöld csíkos szatyor, most élesen recsegett, ahogy kiemelte a szekrény egyik titkos rekeszéből. Egyetlen fénykép volt benne. Nem merte megnézni. Több, mint tíz éve nem látta. Végig ott volt mellette, de nem láthatta a sötétből. Tíz éve semmit se látott vagy érzett.

Most megindult a kert felé. Lassan ment a járás, minden lépést újra kellett tanulni. Furcsa volt, hogy ilyen nagy tér veszi körül. Már-már kísértetiesen furcsa. Leült az almafa alá, a picike tó mellett. A vízben nem volt aranyhal. De még egy tavirózsa sem a felszínen. Erősen magához szorította a műanyag szatyrot. Még húzni akarta az időt, nem tudta, milyen lesz. Még mindig félt az ismeretlentől. Tíz év és még mindig rettegett.

Órák teltek el így, lassú töprengésben. Aztán aprólékosan lefejtette görcsös ujjait a szatyorról. Már csak a mutatóujja tartotta. Bal kezével belenyúlt, ujjai közé csípte a foszló papírt, és a szélbe engedte a mocskos tokot, önmaga büzlő, undorító héját, amiben annyi évet elvesztegetett.

A szatyor belerepült a napba. Szűrő égett szag csapta meg az orrát. Hamar levált a külső rész. Hamar megsemmisült.

Most reszkető bal keze rándult egyet, olyat, mint amikor félálomban van az ember, a való és a képzel közötti síkon, s az első árnyképtől megrémülve nagyot ráz az, egyik végtagja. Mindegy, melyik.

Ijesztőek ezek a félúton járások. De valahogy mégis szükség van rájuk, hogy érezzük, átéljük a különbséget. Most ő is épp félúton volt. De nem tudta, honnan és hová félúton.

Nagyot sóhajtott, az éles, tiszta levegőt szinte undorodva tüdőzte le, már-már hiányzott neki az állott, dohos szag, ami hosszú évekig teljesen körbevette. Szúrta, mart, rágta a belsejét, de nem tágított, mindet felvette, aztán egy gyors kilégzés, és felpattantak a szemei.

A képre nézett. Egy bájos, barna kislány arca mosolygott a lapról egyenesen felé. Végigsimított a kedves arcon. Most megérintette a saját arcát. Sűrű, érdes, csíkokkal teli bőrt tapintott. Kiakadt lélegzettel a tó fölé hajolt: a víz egy vénséges, csúf banyát sodort felé, de amikor megpróbált volna hozzáérni, mindig eltűnt a víz gyűrűi közt. És mégis mindig visszatért, már majdnem elérte. De akkor meglátta a kislányt a parton. Kezéből hamuként porladt el a fénykép, ahogy annak eleven mása megjelent. Szemeit dörzsölve felállt, odament a lányhoz, kézen fogta és bevetette magukat az erdő sűrűjébe. Arca minden lépésnél jobban kisimult.

A tó gyűrűi kicsaptak, felemelkedett a víz, majd visszahullt a széles edénybe. Egyetlen csepp se veszett kárba. Az ócska ház lakatlan szobájá-

ban nyikorogva kinyílt egy ajtó, majd még egy, egy szekrényé, s azon a nehéz, szüette titkos ajtón besétált lassú léptekkel, vén banya képében a múlt. A jelen és a jövő ezalatt kézen fogva futkározott a tó és az erdő közötti tisztáson, mintha más nem is létezne a világon. De a szekrény maradt. Várt. Egy bizonytalan vándorra, aki még nem döntötte el, merre is induljon. Az óra hirtelen újra ütni kezdett, mint lassú szívdobogás. Évtizedekre előre húzta fel valaki...

A visszazámlálás elkezdődött.

NYÁRUTÓ

*egyre távolodik Tihany
a cápafelhők
habok közé estek
vitorlások
mint kecses hattyúk
ülnek a vízben*

*a rózsaszírmok
szertefoszlának
nincs már
mi megállítaná
a hajlott*

*hátú nyár zokog
kopár őszbe indulunk
a fényes csillagok
nem most születnek
csak elbúcsúzni maradt idő
a platánokból átölelni egyet
és szívberejteni egy múlt újabb nyarat*

SZEPTEMBER

*ősz van
te sáros cipőben
esernyőtlenül érkezel
láttunk már jobbkedvű
őszidőt
minden könnyünket
sírja most az ég
a ránk rakódott nyaraktól
kiürülten
az ablakon át
nézzük a sárguló időt*

OLTÁR

*Hintadobálás közben
Ráeszmélni
Hogy szeretni teremtettek
Kétszer négyes
Kétszer hármas tiktak
Szakadó dobhártya
A ritmus a földre zuhan
Játszva tépi szét az elmét
A hitetlen lélek
Elmondom
Hogy nem vagy épp
Továbbgondoltalak Téged
Magamnak
És hagyomány szerint áldozlak fel
Jó illatom lehetsz*

FARKAS WELLMANN ÉVA

„GYÖNYÖRTŐL GYÖTÖRTEN”

Új versek könyve ez a Vári Fábián László-kötet – és egyúttal régebbi, időtlenné kéredzkedőké. Valószínűleg jó okkal: a könyv motívumrendszere és ciklusai szervesen egybefüggő egészet tesznek ki, s néhány korábbi, tematikailag idevágó darab nélkül már nem ugyanezt jelentené a könyv.

A Kárpátalján élő, József Attila-díjas költő népies-misztikus képei, biblikus hangneme összetéveszthetetlen a kortárs magyar irodalomban; témái, motívumai mégis meg-megújuló tendenciát mutatnak. Sőt, tudatosan szerkesztve, mindez új értelme(ke)t nyer az *Ereimben az idő* című könyvben.

Négy szimmetrikus ciklusban, mégis nagyon míves gondolati hálóval egybefonva látjuk a verseket. Súlyos darabokkal indít *Az alagút végén* című sorozat: a *Fekete rímek*, az *Ítélet*, a címadó vers vagy az *Eljön értem* felütésükben is sejtetik a komor alaptónust. Aztán van itt gyönyörű magányvers is (*Magányomat magamra*): „ölelni dől rám – / utolsó vérig. / Vedd el e pohárt, / irgalom atyja!”, szülősrató költemények és motívumok, mindez a békíthetetlen szomorúság hangján. A feldolgozhatatlan távozás sorai: „talán magamon kívül voltam, / mikor a kocsi megjött értük. / Szólj, aki láttad őket holtan.” (*Már ma éjjel*)

Egészen hátborzongató, amint egymásba oldja a misztikumot az internetvalósággal – az angyal például „...Szegény bús bolondja / a világhálóba gabalyodva / lesipuskás bloggerek által / blokkoltan, ficamodott szárnyal / nyeli a kommentek tucatjait.” (*Az angyal és a hold*) Hogy aztán egyes szám, első személyben még apokaliptikusabban hallatsszon: „Itt a vég, ó itt a vég, / nincs hát mentségem, elbukom. / Innen-onnan már üzenik: / nyiszálják nyakam a fészbukon.”

Jó néhány alkalmi verset találni a *Halál ellen* című ciklusban: ezek részben már halott elődökhöz, részben élő kortársakhoz szólnak, valamilyen apropóból. Vári Fábián előző kötetének, a 2002 és 2010 közötti verseket összegyűjtő *Jég és korbácsnak* a záróciklusa szintén tartalmazott ilyen darabokat (egy részük megegyezik az itteniekkel). Alkalmi versek, viszont nem abban az értelemben, hogy valamilyen ünnep ürügyén teljesül egy költői feladat, egy penzum, hanem úgy tűnik, ezek a gondolatok gát mögé

szorulhattak, és egy-egy jó barát kedvéért kaptak az alkalmon, hogy napvilágra jöjjenek. Ilyen például a Görömbei Andrásnak írt *Jégangyal, Az Úr kegyelméből* – Utassy Józsefnek szánva, az Antall Istvánnak címzett *Mitosztöredék*, vagy a *Jó, hogy az éjjel*, amely Jókai Annát szólítja meg. Legtöbbször mégis szoros az összhang a címzettek életműve, gondolatvilága és a versek tematikája között.

A harmadik versfüzérben volt és lehető szerelmek tűnnek egymásba, borongás és reménycillanások váltják egymást, néha szentenciózusan. Egy Babits modorában írott versben így: „s az éj falára már tűzzel tetoválom: / az ölelés képesség, de nem tudomány.” (*Van-e még?*) Tán legerőteljesebb, legösszetettebb ezek közül a *Megkésett vallomás*, melynek alcíme: *Feleségemnek*. Ritka érzékletes és érzéki megszövegezése a szerelem tündöklésének és átminősülésének – az olvasó szinte zavarban érzi magát, hogy ilyen részletességgel, ilyen intimitásba láthat bele e sorok által. Itt, ugyanezekben a *Lágyabb énekek*ben is ott fészkel, mindennek mélyén, a szomorúság: „Az én bánat-búzáim sose jár le, / azt a kertet beverte a hó” (*Pasztorál*).

Hangulatában némileg elüt az előző ciklusoktól a legutolsó, a *Versek a Lúdas Matyiból*. Mintha enyhülne a bánat, pajkosabbra váltanak a témák, a rímek játékosabbak lesznek. Felszabadult humor is belopja magát a versekbe – például a *Kata-strófák*ba vagy az *Északi románc*ba. Utóbbiban ilyen lazasággal: „Átkozott tengerpart, Malmö, / welcome drink helyett egy halnő?”. Bordalok, udvarlás – s mindez egy búcsúversbe fordul, *Ha majd a halál* címmel, Csokonai után nagyon szabadon. Összegzi ez a vers az elődök előtti tisztelgést, a népdalok motívumkincsét, a mélabút, a szerelemvágyat – és a legvégén ott a tragikomikus zárlat: „S ha majd a halál mellém fekszik, / fog-e majd nekem kelleni? / Csak ne legyen túl hideg a lába, / s legyenek kedvemre mellei.”

Nemrég, a Salvatore Quasimodo-költőversenyen életműdíjjal tüntették ki Vári Fábián Lászlót. Az ott díjazott verse értelemszerűen nincs benne ebben a kötetben, de érdemes felkutatni a *Képeslapok Genovából* című művét a Tempevölgy legutóbbi számában, hogy még egyértelműbben látódjon: milyen folytatás várható ezen a költői pályán.

(Vári Fábián László: *Ereimben az idő*. Magyar Napló Kiadó, 2015.)

CSORDÁS LÁSZLÓ

LÉPÉSEK A MÁSIK FELÉ

(OLÁH ANDRÁS: *IDEGEN TEST*)

Miután a saját reflexió tárgyává válik, előbb-utóbb lépéseket kell tenni a másik, az idegen felé. Nem feltétlenül csak azért, hogy – harci metaforával élve – legyőzzük a másik idegenségét és ezzel az elsajátított kitüntetett pozícióba kerüljön. Sokkal inkább azért, hogy egyáltalán nyelvet találjunk a másik felé vezető úthoz. Oláh András új verseskötetének, az *Idegen test*-nek talán ez az egyik legfontosabb tapasztalata.

A kötet merengő hangulatát már a borító megelőlegezi, amely metaforaként nehezül a szövegekre. Bócsi Krisztián *Emlékeztető macskakövek* című fotója, melyen két jól kivehető emberalakú árnyék vetül az emléktáblákat magukba fogadó macskakövekre, az emlékezés dilemmáira tereli az olvasó figyelmét.

A nyitó vers egy a 20. század nagy történelmi traumáiból rendre kimaradó nemzedék tapasztalatát közvetíti ironikusan: „eleve rossz évjárat vagyunk: / az ötvenkilencesek mindenből kimaradtak / – nekünk nem jutott háború sem forradalom / sem terror sem kényszerű emigráció” (*rossz évjárat*). Az első ciklus, a *Szemlesütve* további darabjaiban igen erőteljesen van jelen a közéleti tematika, még ha az események rendszerint általános mi-voltuk miatt nem is igazán azonosíthatók konkrét reáliákkal. Ami közös ezekben a versekben, hogy végig alig meghatározható hiányként jelenik meg a nagybetűs Történelem, amely a nagy elbeszélések hagyománya által alakíthatná az embert. Az Izabella királyné gyalui kastélyánál tett látogatás élményében ez kimondottan is közvetítődik: „*van és volt között fényévnvi a távolság [...] / kutyákat uszít ránk a felbőszült idő: / a történelem magántulajdon – nem látogatható – / a kastéllyal a múltat is ellopták*” (*merénylet*). A megszólaló lírai én mindig időbeli távolságból tekint vissza az egyszer megtörténtre, nem a tárgyilagosság elvárásainak eleget tevő szigorral, hanem inkább kiigazító és értékelő megközelítésmóddal. Így válik egy törvénytelen ünnep hangulata, mely során a kokárdák rejtekében ünneplőket egykor a rend őreinek cinikus sorfala korlátozta, kimondott ítéletté e nemzedék számára: „jó tempóban haladtunk rossz irányba” (*törvénytelen ün-*

nep). De az idő mellett ott a tér problémája is, amely sokszor éppen idegenségével, egzotikumával hívja fel magára a figyelmet: „a zsidói katélyparkban bolyongva [...] / az édenkerti szépségű – ám tájidegen / növények – látványa kezdetben lenyűgöz / már-már feledtetí az / omladozó falak közül kilúgozott / történelem hiányát” – *valami hiányzik*.

A második ciklus már címével (*Partszélre vetve*) bibliai kontextust és a példázatosság műfaji kódjai felől olvasható horizontot tár elénk. Nem véletlen, hogy ezekben a versekben megnő a társadalmiság felé irányuló érzékenység, illetve új, modern környezetbe, így újraértelmezésre kerülnek a Szentírásból ismert történetek, általában a lírai én által valamelyik bibliai szereplő felöltött maszkjának monológ-típusú elmélkedésében. Mindent átható életérzés elkövetői perspektívában a tolvajlás: „loptam a nőt az ágyat és a kéjt / s lopom az áramot is mely életben tart” (*tolvajballada*). Ez a vers egyébként Király Zoltán *Tolvajballadájára* íródott, felelve annak záró kérdésére („mindent összeharácsoltam. / magamtól mit lophatnék?”): már a vér, a szív, az idegpályák, a csontok, a hús is másé, sőt az emlékek sem ismerősek többé a tolvaj számára. Áldozati szerepben azonban a kifosztottság, a szegénység megélése jelenik meg, amely a cikluscímbe emelt létmetafora továbbgondolásával éri el végső határát: „partszélre vetve pusztult magányosan / valami eszement önkorlátozásba zárva” (*gyász*). Az emlékezés és a felejtés határán egyensúlyoz a lírai én, amikor kedves emlékeit sorra veszi az egykori menhelyes cigánylányról, aki a kölcsönös odafigyelés során a lázadó kiskamaszt felelősségteljes apaszerepbe helyezte. Ma viszont nem tudni, mi lehet vele, de felismerve sorsának lehetőségeit, marad a sejtés: „segélyből él a férje olykor megveri / idegen testként utazik ezen a földi járaton” (*idegen test*). Megjelennek a ciklus verseiben a szociológusok jellemző témabeli sajátosságok, amelyek etikai jellegű kérdésfeltevésekkel párosulnak. E keveredés fontos alapelemét a hit keresése jelenti: egy rokkant fiatalembert öngyilkosságba kerget a „goromba” pillanat (*pazarlás*), míg Isten mégiscsak jelen van valahol és a keresés aktusa általán fel is lelhető (*az őrizetes, kevés*). De a keresés tapasztalata után ott a felismerés: hiába jár ismerős környéken, mert a „kettőslelkűek vadonában” végül is idegennek érzi magát a lírai én. Most például éppen Boldizsár bibliai ihletettségű szerepében: „nem ismerem ezt a várost / idegen vagyok – betolakodó... / [...] – vajh művének Isten mondd örül-e még” (*Boldizsár monológja*). A lírai én eljut egészen a testi örömök tudatos elfojtásáig és a megtérés öröméig, az egyszerűség és alázat útjára lépve ezzel (*Giovanni di*

Bernardone megtérése). A hit megtalálása azonban még nem némítja el teljesen a kétely hangjait (még akkor sem, ha a szituáció szerint a versben megszólaló én maga Isten fia): „amikor kellene nem vagy sehol / néha halloom még ahogy Barabást kiált a tömeg / – mintha mikrofonpróba volna csak – / de spongyát rá: hisz mióta világ a világ / mégiscsak egyetlen túlélőd vagyok” (*ingerküszöb*).

A következő ciklusban (*Fogolycsere*) már megjelenik a szerelem tematikája, illetve a két idegen test közeledésének és távolodásának a dinamikája. A fő kérdésfeltevés: hogyan találjon ismét önmagára két ember, akiknek egykor közük volt egymáshoz? E kérdés köré szerveződik a kapcsolat kezdetének, a szakításnak, az emlékezésnek és az újbóli egymásra találásnak a folyamata. A szerelem és a testi közellét áttételes módon, a természeti jelenségek megszemélyesítése révén válik érzelmi kölcsönhatássá: „letéptem rólad az éjszakát / a hajnal verítékétől átnedvesedve / vadul kóstolgtattalak” (*kikoptak*). Majd ez a kölcsönhatás a szakítás után megmarad két régi tett, illetve két idegen test oda-vissza ható cserefolyamatának: „– elengedtelek hát s elengedtél te is: / nem volt ez más mint szimpla fogolycsere” (*fogolycsere*). A zárójelbe tett kapcsolat újraértékeli az együtt eltöltött időt. Ami egykor hosszabbnak és állandóbbnak tetszett, ma már bizonyítottan csak egy állomás volt a lírai én életében: „ideiglenes lakód voltam / – átszállóvendég –” (*zárójelben*). Mikor már végleg eltűnik a másik testi közelsége, akkor válik igazán nyilvánvalóvá a tapasztalat: akit eddig ismerősnek, némiképp sajátjának is hihettünk, valójában idegen, és ami eddig közelségnek számított, valójában áthidalhatatlan távolság volt. Egy ilyen tapasztalat horizontjából szólal meg a *magamtól féltelek* kötet címmé emelt tapasztalata: „idegen test voltál – keresztfa s nem oltár –.” A kapcsolat alapját jelentő „mi” végül is egy leleplezett illúzióznak bizonyult: „semmi kétség: a többes / szám első személy hamis” (*a végzet*). Az emlékezés azonban mégis vádat ébreszt a lírai énben: ki a hibás a mellékvágányra tévedt kapcsolat miatt? A másiknál eltöltött vendéglét soha nem válik otthonossággá, mégis az újbóli egymásra találás felül tudja írni a racionális érveket, és a testi közelségtől feléledő vágy elsöprő erővel közelíti egymáshoz a két idegen testet: „»ne itt« – suttogod vakon / mégis engedelmesen hanyatlasz / a konyhaasztalra s hagyod / hogy elkóborolt utasod legyek” (*hajnali kávé*).

A *Menedék* ciklus versei általánosabb létkérdésekre, illetve létdilemmákra keresnek válaszokat. A halál, a magány, a pusztulás hatja át a szövegeket. Megjelenik a megbontott anyag képe, mint a test metaforája, amely meré-

szebb képzettársításokat enged meg, mint az eddigi versek test-képei. Mégis – tematikai sokfélesége ellenére – azt kell mondanom, ez a kötet leginkább egyetlen színvonalú ciklusa. Ígéretét – érvényes válaszokat kínálni a léttel kapcsolatos dilemmákra – aligha képes beváltani. A versekben megjelenő létmetaforák többsége ugyanis egyszerűen üres, illetve banális marad: „rongyos kifestőkönyv az élet / s benne kitört hegyű ceruza vagy” (*[tested megbontott anyag]*) vagy: „de lejárt bankkártya maradsz csupán / amit elnyel az éhes automata” (*menetrend szerint*). Hasonlóan üresek és hiteltelenek az itt olvasható zárt formákban megírt versek. Oláh András sokkal jobban érzi a szabadvers ütemét, gondolati ritmusát, összességében teherbírását, mint az ütemhangsúlyos, rímes-asszonános versekét. Ez utóbbiak inkább tűnnek a ciklusban stílusimitációnak, mint önálló műalkotásnak (*végállomás; határvi-ták*). Az erőltetett alliterációk sem működnek igazán: „a romokon szerelmet szerelnek / reménytelen szeretők” (*belenőve a csöndbe*). Összességében csupán egy-két vers képes felemelkedni a kötet általános színvonalához. Ilyen a környezet pusztulását finom megszemélyesítésekkel érzékeltető *pusztulóban*: „a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol tanya állt most romok: / ami használható volt széthordták rég”. Valamint a tartós jelenletre, megőrzésre biztosított formalinban áztatott test képét középpontba állító *menedék*: „tes-ted szemérmetlen egykedvűséggel / ázik a formalinban valahol / egy kutató-laboratóriumban”.

Az utolsó ciklusban (*A nagyapák csöndje*) ismét a történelem kerül elő-terbe, de ezúttal nem egyéni vagy nemzedéki megtapasztalásként, hanem elsősorban a családi legendáriumra való emlékezés közvetítésével. A kisgyerekek, aki a padlásán kutat a régi kacatok között mindenféle kincsek után, még nem tudja felfogni, csupán a felnőtt távlatából válik világossá számára, mekkora értéket hagy veszni „a spárgával gondosan összekötözött / levelek és képeslapok” sokaságával szemben tanúsított érdektelenséggel, amely a könnyed, átgondolatlan szelektálás során okoz mérhetetlen és helyrehozhatatlan károkat (*az elvesztett titkok*). De a történelmi igazságtalanságok sem tudnak feledésbe merülni az egyéni sorsra való emlékezésben. A diktatúrák félelmetes hatalma, a tudatlansággal párosuló rosszakarat, az ellenségképzés és a rendszer belső logikájának önellentmondásai vezettek nem egyszer a jóvátehetetlen sorstörésekhez: „s néhány emelet magasból földet érve / kijó-zanodtál: szánakozó mosollyal / figyelted az egy tőről fakadók örömét / amikor a párnád alatt találtak rózsafűzért / hisz még arra sem figyeltek hogy református vagy” (*a nagyapák csöndje*). Úgy tűnik, áthidalhatatlan távolság van

az én és a te, illetve a saját és a másik között mind időben, mind pedig térben. Olyan távolinak tetsző a másik világa, hogy a múltra való emlékezés és a saját elfogultságokkal való perlekedés sem tudja mindig megszólítani az idegent: bár hatással bír a másik a jelenre, végül mégis csak hozzáidegenedik a hallgatáshoz, a csöndhöz (*távolságok*). Így válik a múlt feldolgozása egy közel sem egyszerű és egyértelmű családtörténet részévé.

Oláh András verseskötete végig érvényes nyelvet keres ahhoz, hogy megragadhasa az én és a másik, a saját és az idegen (test) között folyamatosan újraképződő, horizontálisan és vertikálisan szélesedő tapasztalatokat. Így jut el a nemzedéki gondoktól a (bibliai) hagyomány megszólításán át a szerelemig, a testi vágyig, az általánosabb létdilemmáig és az emlékezés problémáig. A verseket olvasva úgy érezhetjük néha – még ha a ciklusok szigorúan megszerkesztettek is –: ez a keresés nem biztos, hogy mindig elég tudatos és kellően reflektált. Ahogyan az sem lehet kétséges előttünk: nem mindig éri el a célját. De már maga a megtett út is azt jelzi, az idegenség párbeszédbe vonása fontos része lesz ennek a lírának.

(Oláh András: *Idegen test*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2013.)

SZÖLLŐSY TIBOR

A REFORMÁCIÓ KEZDETE ÉS TÉRHÓDÍTÁSA MÁRAMAROSBAN

Magyarország, s benne Máramaros története a XVI. század óta a legszorosabb összefüggésben áll a hazai protestantizmus történetével. Mindebből következik, hogy a protestantizmus fellépése a nemzeti eszme ébredését, a protestantizmus virágzása a közművelődés és az alkotmányosság uralmát, a protestantizmus letiportatása pedig a nemzeti művelődés és az állami függetlenség gyászos hanyatlását hozta magával.

Ezen összefüggések hangsúlyozása távolról sem azt jelenti, mintha a mohácsi vész után trónra kerülő habsburgi dinasztiával és a római katolikus egyházzal szemben egyedül csak a protestantizmus képviselte és hordozta volna a hazai alkotmányosság és a magyar nemzeti művelődés szent ügyét. Ezek nem egyes felekezeteknek, hanem az egész nemzet szellemének alkotásai. Hanem azért a nemzeti géniusznak ilyen áldásos működése egyes egyedül abban az üde és éltető milióban, a szabadelvűségnek csak olyan foka mellett lehetséges, amely a protestantizmus legfontosabb, sarkalati alapelveinek, a lelkiismereti szabadságnak őserőit dús és áldásos tényészetre képesíti. A lelkiismereti szabadságnak és az ebből fejlődő egyéni és nemzeti elv uralmának előidézésében, fenntartásában és oltalmazásában már a protestantizmus olyan jelentékeny, elsőrangú, sőt egyes időszakban szinte egyedülálló és ható tényező volt, hogy elnyomatása vagy emelkedése a közszabadság és a nemzeti eszme hasonló sorsát okvetlenül maga után vonta.

A hazai protestantizmus és a nemzeti magyar állam között fennálló ezen viszony századról századra kimutatható, úgy az egész magyar hazánk, mint annak a történelem folyamán különböző kényszerpályákon leledző részei történetében, ezen történet politikai, alkotmányos és művelődési eredményeiben.

Az említett kölcsönös viszony már önmagában is elegendő, hogy a protestantizmus társadalmi jelentőségére, állampolitikai fontosságára, általános közművelődési áldásos következményeire is némi önérzettel mutassunk rá. A hazai történetből elvonható következtetéseket a nyugati nagy nemzetek története, politikai, társadalmi, közgazdasági és kulturális fejlettsége s e fejlődés iránya olyannyira igazolják, hogy megcáfolásától éppen nincs okunk tartani.

Egy fontos mozzanatot, jellemzőt mindenképpen meg kell említeni, különös tekintettel Erdélyre, a „vallásszabadság klasszikus földjére” nézve: amit más államokban – értem ezek alatt a nyugati féltekét – kivívni és kimondani képes is volt a protestantizmus, ám a XVI. és a XVII. századok folyamán sehol sem tudott megvalósítani olyan mértékben, mint itt.

És még valami: a protestantizmus soha nem perlekedett, nem jutott ellentétbe a hazafisággal. A nemzeti eszmét soha nem áldozta fel saját emelkedésének oltárán. Mindig több volt benne a hazaszeretet, a nemzeti ügy iránt való leleselkedés, mint a más vallásúak iránt való gyűlölködés. Ezen a ponton elnémult benne minden felekezeti, kicsinyes torzsalkodás, és a haza javáért minden protestáns felekezet kész volt lemondani a maga kizárólagos uralmáról. A különböző vélemények elsimultak, az ellentétek felett szemet hunytak, az ellenfelek a közös haza érdekében egymással kezét fogtak. Egyik vagy másik felekezet egyenjogúsága csak ott és annyiban szenvedett csorbát, ahol és amennyiben jóléte, szabadsága, a többség nézete szerint ezt okvetlenül megkívánta.

Ezen lelket tápláló állapot meghonosításában és megerősödésében, a protestantizmus honi születésében határozottan kimutathatók az egységes, jellemző vonások a nem éppen egységes haza különböző régióiban: az uralkodó katolikus egyház ellenállása, a határokon túli tényezők hatásai, a befogadóképesség érettsége stb., de tetten érhetők a helyi sajátosságok is, amik éppen Máramaros vetületében (is) további kutatásokra inspirálnak, mert abban a nem közhelyű kérdésben, vagyis annak megválaszolásában: milyen volt a reformáció kezdete, feltételei, adott körülményei és sajátosságai Máramarosban – sok még a fehér folt.

A legalábbis megközelítőleg elfogadható válaszra jogot formáló próbálkozáshoz elkerülhetetlen ennek a „terra nihilis”-nek feleleveníteni múltját, melyről fennen szóltunk, kiegészíteni az alábbiakkal.

Honfoglaló őseink a Kárpátok bércseit nemcsak Vereckénél – miként Anonymus írja –, hanem kisebb-nagyobb csoportokban az erdei-hegyi hátrálancokat átjárható völgyein, hágóin is átléptek, így a Tatár-hágón is, levonulva a Tisza völgyében Máramarossziget, Técső, Visk, Huszt, Nagyszőlős, Halmi felé. Mint síkvidékhez szokott vándor nomád nép nem érezte jól magát az ősrendeteggel borított hegyvidéken, igyekezett minél előbb az alföld síktereit elérni és megszállni. Máramaros és Ugocsa (e két későbbi megye történelme évszázadokra összeforrott) ez időben csaknem lakatlan terület volt. Anonymus csupán Ugocsa várát említi, mely a mai Szászfalu, Gödényháza közt elterülő síkon állott. Nincs kizárva, hogy Zalán bolgár

fejedelem országának végvára volt, mint a szomszédos Borsova vára is, melyet Árpád seregei „...harmadnap megvíván az ott talált bolgár őrséget rabszjóra fűzvén Ung várába vitte.”

Az országalapító Szent István nem is szervezett vármegyét e területen, de megtartotta „országon belülinek” és őrzésére királyi erdőőröket rendelt, mert mint Anonymus írja „...e vidék a királyok vadászó helyei valának...”, s egyben mindig az Árpád-házi hercegekisasszonyok jegyajándékaul szolgált.

A király által kinevezett és kirendelt erdőőrök voltak Ugocsa és Máramaros első letelepedett lakosai, akik az udvar szolgaszemélyzetéhez tartoztak és az erdőispán rendelkezett felettük. Szolgáltatukért zsoldot, szabad vadászati és halászati jogot kaptak. Erről ad tanúbizonyságot V. István 1272-ben keltezett kiváltságos levele (is), amelyet a Felsőzász (Szászfalu) lakosainak címzett, mi szerint megengedi, hogy a Királyi ház (domus regalis) mellé telepített lakosok a „Stulba” nevű erdőben szabadon vadászhatnak medvére, vaddisznóra, szarvasra stb.

Az első – ezeddig ismert – közigazgatási alakulatok ezen a vidéken – éppen rendeltetésükből eredendően - az erdőispánságok voltak, s az ispán székhelye mellett vették kezdetüket az első letelepedések. A Máramarosi Erdőispánság székhelye a legnagyobb valószínűség szerint Visk volt. Erre utalást találunk V. István adománylevelében.

E vidék dús rengetege az Árpád-házi királyok legkedveltebb vadászterülete volt: hosszú heteken át hódoltak itt vadász-szenvedélyüknek nagyszámú kíséretükkel egyetemben.

Hogy a letelepültek milyen kultúrával rendelkeztek, erről a korabeli és későbbi krónikák nem tesznek említést: annyi van róluk feljegyezve (Nagytamai Református Egyház alapító levele), hogy az ősmagyar vallást Szent István halála után is megtartották évtizedeken keresztül. Távol laktak az ország központjától, a Tisza árterülete, ingoványai és mocsarai, valamint az ősengeteg miatt az év legnagyobb részében ez a vidék szinte megközelíthetetlen volt, az idegen hittérítők nem szívesen jöttek erre a távol eső vidékre.

Az itt élő magyarok a XI. század második felében fellázdak a keresztény vallás ellen. A felkelést I. Endre királynak sikerült – valószínűleg nem kevés számú ősmagyar élet elpusztítása árán – elfojtani.

A XII. és a XIII. századok derekán kezd intenzívebben népesedni a Tisza völgye: megjelennek a szászok, akik a Rajna-vikékről, Hollandia északi partjairól érkeztek és találtak befogadásra. Itt találtak második otthonra a szlávok is: a tatárok által szétvert és üldözött halicsi ruténok a

Kárpátokban találtak menedéket. Letelepedésüket a helyi hatalmasságok nem ellenezték, mert lakatlan föld volt bőségesen, a munkáskezekre szükség volt, jelenlétük biztosította a gyepük védelmét.

Erre az időre tehető a vlahok (újra) feltűnése, a Drágffyok őseinek anyagi gyarapodása oly mértékben, hogy birtokaik a Tisza forrásvidékétől Szőlősig terjedtek és feltételezhetően érvényesült a „cuius regio, eius religio” elve és törvénye: szabadon gyakorolhatták és terjeszthették a magukkal hozott bizánci vallás tanításait.

Az egyre nagyobb szellemi és vagyoni hatalommal bíró Drágffyok ellensúlyozódását Zsigmond a Perényiek „behívásával”, azok nagy birtokhoz való juttatásával próbálta megoldani, s ez a látszólagos egyensúly beháborúba torkollott, amit súlyosbított és elmélyített a Mátyás király nem éppen szerencsés moldvai hadjáratát követő oláh betörés. Ezek a véres helyi ellenségeskedések nagy veszteséget okoztak Máramaros történetében: tárgyi, írott emlékek pusztultak el, s így csak apró mozaikokból lehet összeállítani a XIV. és XV. századok történelmi torzóját, de megkérdőjelezhetetlen tény: minden jelenlévő népcsoport – az ősmagyarok, a szlávok, a szászok és oláhok – élte a rájuk jellemző szellemi életüket, vagyis gyakorolták vallásukat, újabb és újabb települések születtek a Tisza-völgy térképén. Különösen a szászok jelentkezése és jelenléte ahhoz vezetett, hogy az addig vadászattal, halászattal foglalkozó őslakosság és a később betelepültek egységesedtek, homogenizálódtak, s mint ilyen társadalmi közösség egységesen érzékenyek lettek minden új befogadására vagy éppen elutasítására.

Minden jel arra utal, hogy az uralkodó vallás a katolikus volt, mert ekkor már a főpapok érdemesnek tartják a versenyzést Máramaros bírásáért: évtizedes perlekedés vette kezdetét az egri és a gyulafehérvári püspökség között. Végül is az egri püspökségnek sikerült végleg megszereznie Máramarost.

Ebben az „eredményben” közrejátszott az a tény (is), hogy nem volt éppen szerencsés az akkori gyulafehérvári főpap személye: Szécsi András, akit a káptalan azért választott püspökké, hogy nagy és befolyásos család sarja lévén az egyház érdekeit majd meg fogja védelmezni a hatalmaskodó világi urakkal szemben, a XIV. század oligarha hajlamú főpapjainak a mintaképe volt. Mikor püspökké lett, az országrészt egy szakadatlanul tartó háború színterévé tette, Máramarost (is) erőszakkal akarta bekebelezni s püspöki megyéjéhez csatolni. A reformáció hajnalán Várdai (?) Ferenc ült a gyulafehérvári széken, aki szintén nem volt az erkölcs példaképe: nem csak alattvalóit, hanem saját papjait is zsarolta: a püspöksége alatt excommunicatióvá dagadt

a mindenkit érintő tizedek „ügye”: aki nem fizet, annak nem szól a harang, nem nyílnak meg a templomajtók, nincs mise, nincs gyónás, nem esketnek, nem keresztelnek, nem temetnek. Az egyház, vagyis annak „helybeli ura”, a maga kegyzsereit, a maga vigasztalását megtagadta a néptől, mert a papnak nem fizettek! Ma még csak elképzelni is alig bírjuk ennek az állapotnak a lelkekre gyakorolt hatását. Az a nép, melynek összes vallásos szükségleteit azok az élettelen (és nem a nép nyelvén végzett!) szertartások fedezték, amelyet a papság gép módjára végzett: még ezektől is megfosztatott.

Az egri püspökséghez csatolás sem hozott felüdülést, sőt só volt a sebekre: az indulgenciák (bűnbocsátó levelek) fokozták a mélypontra leledző kedvet a római önkénnyel szemben, s mint természetes következmény: a nép örömmel fordult azokhoz az egyszerű apostolokhoz, kik Istennek tiszta igéjét, anyagi megkönnyebbülést és ember-nemzet-közeli igehirdetést hoztak magukkal, anyanyelvükön szóltak.

Feltétlenül említést érdemelt az a tény, hogy a „központok”-ból a peremvidékre kigyűrűző rendeletek mindig is veszítettek határfokukból, azok végrehajtása sose érte el a megkívánt „szintet”, különösképpen a befogadó lelkesedésének hiányában.

Izgalmas, de nem mellőzhető kérdés: milyen hatással volt Máramaros lakosságára a huszita mozgalom, annak szellemisége, tanai?

Nem lehetséges egyértelmű választ adni, de mivel Husz tanaira rövid időn belül érzékenyen reagált egész Magyarország s Erdély, ugyanez vonatkozik Máramarosra is.

A helyi kutatások érdekes és értékes tárgyi emléket hoztak a történelmi homály felszínére: egy megkopott, dátumot mellőző írásban, amely felsorolja az akkori időkben fellelhető és a técsői egyház tulajdonát képező kegytárgyakat, a következőket olvashatjuk: „...egy feljegyzés megemlíti, hogy a terítők közül az egyik a huszita időkből származik. Hogyan került az egyház tulajdonába, ezt már nagyon nehéz megállapítani. Husz Jánosnak a magyarok közt is voltak hirdetői és követői: a Szerémségben Pécsi Tamás és Újlaki Bálint, akik Erdélyben és itt Máramarosban is megfordultak és később az üldözések elől Moldvába menekültek. A huszita mozgalomból nőtt ki, illetve szoros kapcsolatban volt vele az 1437-ben kirobbant erdélyi parasztlázadás is, melynek vezére Budai Nagy Antal volt. E lázadás kirobbanásának súlyos gazdasági okai voltak, azonban csaknem egy évszázaddal előzte meg a lutheri reformációt... Így a lefojtott tüzek a mélyben égtek tovább, siettették és segítették a nagy reformációt. Feltehető, hogy az új hit tanításaival egyetértő

és együttérző kegyes lélek készítette az úrasztali terítőt és amikor az evangéliumi egyházak megalakultak, a técsői egyháznak ajándékozta a kicsiny avult színű terítőt, aranyrojtokkal a szélein és 12 aranszálakkal hímzett oroszlánal. Ez is huszita eredetét látszik megerősíteni, hiszen tudjuk, hogy a huszíták címereiben ott volt s ma is ott van az oroszlán...”

Hazánk és benne a keleti régiók külső és belső állapota a középkor vége felé egyáltalán nem kedvezett a szellemiség fejlődésének. Mátyás király halála után a török még nagyobb erővel döngette az ország déli határainak kapuját. Az őt követő uralkodók csak árnyékai voltak az „igazságos”-nak. Az ádáz versengés az elsőbbségért, a belső villongások óriási terheket róttak a jobbágyságra, a pór népre. Hogy minden kötél szakadjon, az 1514-i országgyűlésen a főurak nem a török veszedelem elhárításával foglalkoztak, hanem a jobbágyság teljes gúzsbakötésére alkottak törvényeket. Mindennek meg is lett az „eredménye”: a szomorú Dózsa-féle lázadás és a reá néhány évre bekövetkezett mohácsi vész, amely a történelem sírjának szélére sodorta a nemzetet.

A hatalmi bukáson kívül az erkölcsi megaláztatás mérhetetlen terhe nyomta legjobban az emberi lelket, s nagy fájdalomra a vallásban kereste az írt, amit azonban a régi egyház a maga elvakult külsőségeiben, a hívek által ismeretlen latin nyelvű ceremóniákban nem tudott megtalálni.

Érdekes és nem mellőzhető tény: a XVI. század elején már azt tapasztaljuk, hogy a szászok, kik közé rutén elemek nagyobb számmal szivárogtak be, vagy teljesen beleolvadtak a ruténségbe (Szászfalu), vagy megtartották német nyelvüket és szokásaikat s ezzel együtt katolikus hitüket (Királyháza, Huszt, Bustyaháza). Ezzel szemben azok a német ajkúak, akik az ősmagyarokkal éltek egy közösségben (Visk, Técső, Sziget), elmagyarosodtak és hitviláguk is hozzájuk adaptálódott. Továbbá: a Tisza-völgyben élő magyarság (és szászok) felfigyeltek egy sajátosságra: a velük együtt élő ruténok és oláhok saját anyanyelvükön imádkozhattak az Istenhez, míg ők latin nyelvű szertartásokat hallgathattak, vagyis azon a nyelven, melyet csak a papok és a műveltebb nemesi osztályhoz tartozók értettek. Tény az is: míg az ország nyugati és északi részeiben, a Nagyalföldön a római katolikus egyház papjai, szerzetesei sok akadályt gördítettek a reformáció terjedése elé, addig Máramarosban (és Ugocsában) az ellenállás lényegesen kisebb volt.

Alapvető és meghatározó tényezője volt a reformáció befogadásának és gyors elterjedésének, hogy a régió főurai a megújított hit és terjesztői mellé álltak, erkölcsi és anyagi támogatásukról biztosították azokat. Ebben a szellemi reinkarnációban oroszlánrészt vállalt a Perényi-család, akik közül

feltétlen említést érdemel özv. Perényi Gáborné szül. Frangepán Katalin és fia, János, a későbbi ugocsai és máramarosi főispán. Férje hősi halála után az özvegy nagy szakértelemmel vezette a nagy kiterjedésű uradalom gazdaságát, közben nem feledkezett meg árván maradt egyetlen fiának, Jánosnak magyar szellemben és a kor követelményeit megelőző neveltetéséről sem. Komjáthy Benedek szerzetest kérte fia mellé nevelőnek és megkérte őt: Pál apostol leveleit fordítaná le magyar nyelvre azon célból, hogy mind neki, mind fiának legyen magyar nyelvű lelki tápláléka. Benedek páter a nagy munkát rövid idő alatt elvégezte, úrnője 1533-ban, Krakkóban kinyomatta. (1930-ban megünnepelte ezt az eseményt a Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye közgyűlése: ünnepélyesen felemelő Istentisztelet keretében a királyházi református templom falán márványtáblát lepleztek le e nevezetes irodalmi és egyháztörténeti esemény megörökítésére, melyet Perényi Gáborné Frangepán Katalin késői utóda, özv. Aczél Lászlóné szül. Perényi Lujza állíttatott.)

A vidék egy másik hatalmassága, Drágffy Gáspár is a protestantizmus híve volt, s csak korai halála (1546) akadályozta meg megyéket átfogó igyekezetét, fosztotta meg az újítás híveit az addig nyújtott önzetlen támogatástól. Vele a Drágffy-család férfi ága kihalt, nagy veszteségére a reformáció ügyeinek. Kihaltával a hatalmas birtok a somlyai Báthory-családra szállt (özv. Drágffy Gáspárné ugyanis somlyai Báthory Anna volt). E család is buzgó pártfogója volt a reformációnak. Védelmük alatt Szilágy, Szatmár, Ugocsa, Máramaros megyében lévő birtokaikon már odáig fejlődtek a református vallásügyi dolgok, hogy 1545 szeptemberében zsinatot tartottak Erdődön, ahol a megjelent 29 reformátor között ott volt a Máramarosban tevékenykedő Huszti Török Tamás is. A zsinat egyik szervezője és ihletője az a Batizi András volt, akinek leszármazottai évszázadokon át hűen szolgálták egyházukat, számtalan derék férfiúval gyarapították a megreformált szellem elítjét. Batizi András írta a „Jövel Szent Lélek Úr Isten” kezdetű éneket.

Óriási hatással volt a reformáció meghonosulására Ozoray Imre, a harcias lelkületű kitűnő író és hitvitázó. A már említett Drágffy Gáspár oltalma alatt nem csak szóval, de az írott szó fegyverével is hirdette a reformáció eszméit. Híres munkájában ékes magyar nyelven kardoskodott a megújított hit mellett és támadta annak ellenségeit megfontolt, nagy alapossággal alátámasztott argumentációkkal. Igen érdekes, hogy e könyv a Komjáthy-féle fordítás után két évvel, 1535-ben lett kinyomtatva Krakkóban. A népies nyelven írt hitvitázó munka oly nagy közkedveltségnek örvendett,

hogy 120 év múlva megérte második kiadását s nem valószínűtlen, hogy éppen a Nyaláb-vári úrnő, Frangepán Katalin költségén.

Nagy buzgósággal tevékenykedett ezekben az években Balázs prédikátor, Beregszász lelkes és harcoss reformátora. Mint esperes (senior) a római katolikus püspök módjára felszentelte a prédikátorokat, ami bizonyosság arra nézve, hogy e vidéken már abban az időben több prédikátor hirdette a megtisztított evangéliumot. Hogy Ugocsa és Máramaros községeiben is megfordult, igazolja az a körülmény, hogy ezen a vidéken megreformált gyülekezetei is felügyelete alá tartoztak. Vértanúi halála után Kálmáncsehi Sánta Márton lett e vidék református magyarjainak lelki vezére, aki nagy tudású és meggyőző erejű hitszónokként hamarosan országos hírnévre tett szert. Az addigi reformátorok inkább a Luther-i felfogást terjesztették, ő azonban a tiszta Kálvini irányzatnak volt tántoríthatatlan híve. Munkácsi lelkipásztorkodásának évében 1552-ben zsinatot hívott össze Beregszászban, ahol 15 lelkész jelent meg, közöttük Ugocsa és Máramaros küldöttei is.

A hálás utókor megőrizte azok nevét, akik a reformáció úttörői voltak ezen a vidéken. Visk koronaváros volt az a hely, ahol megalakult az első protestáns gyülekezet (1523), hála az igehirdető Honterius igyekezetének, akit Ramsay Mátyás követett. 1524-ben Perényi Gábor máramarosi főispán, sókamarai gróf oltalma alatt már virágzó egyházközösségi élet folyt. Pár évvel később Ramsay Mátyás visszatért Nagyszebenbe s maga helyett egyik német társát, Surdaster Jánost küldte Viskre, aki nagy hitbuzgalommal végezte áldásos munkáját, s ebben méltó társra talált Huszti Tamás személyében.

Huszti Tamás 1530-ban érkezett rokon látogatásra Husztra, ahol összegyűjtötte rokonait, barátait és ismerőseit magánházaknál, s szenvedélyes prédikációkkal győzte meg a husztiakat, s rövid idő alatt a város magyar lakossága a református hitre tért.

A régi felfogásban működő egyház híveinek száma hihetetlenül leapadt. Huszti Tamást a Szent Iona tiszteletére épült huszti egyház szerzetesei üldözőbe vették, ezért Husztól Viskre tette át munkásságának székhelyét, majd Técső, Hosszúmező és Sziget következett.

A máramarosi magyarság reformálásában oroszlánrész illeti meg a magyar Luthert, Dévai Bíró Mátyást. Második németországi útja után 1543-ban, amikor Wittenbergben Lutherrel és Melochtonnal találkozott, Miskolcon telepedett meg és ott prédikált. Innen azonban a szerzetesek durva és erőszakos fellépése miatt menekülnie kellett. Reformátori tevékenységének színhelyét Északkelet-Magyarországra és az Erdélyi részekbe tette át.

Itt hatalmas pártfogóra talált a dúsgazdag Drágffy Gáspár személyében, akinek Szatmár, Szilágy és Máramaros vármegyékben lévő óriási kiterjedésű birtokain prédikált és terjesztette a megreformált hitet.

„E vidék népe – írja Szabó Sándor – abban az időben kiválóan alkalmas volt az ige befogadására, nyugodtan és háborítatlanul élt, mert e vidékre a török és német zaklatás nem jutott el...”

Sebestyén László, Hosszúmező református lelkésze a következőket írja:

„...Hosszúmező és a többi négy máramarosi koronaváros reformációját elősegítette Surdaster (Siket) János német származású volt ferencesrendi szerzetes munkája, kit Ramasch Mátyás, a nagyszebeni káptalan dékánja küldött, mint segédjét és barátját a lutheri tanításokat hirdetni...”

Técsőn már 1526-ban Ambrus prédikátor hirdette a megújult eszmét...”

Ifj. Pap József a következőket teszi közzé:

„Sziget már 1524-ben protestáns város volt... Az öt koronaváros lakosaihoz hamar eljutott a reformáció, és ...1510-ben meg is hódította a polgárokat. Ramasch Mátyás, Huszti Tamás, Surdaster János prédikátorok voltak az új hitnek terjesztői. A munkálkodásuk folytán lassanként annyira tért hódított a protestantizmus, hogy 1555-ben az öt koronaváros katolikus templomai mind az új hit tulajdonai lettek...”

A reformáció terjesztői kezdetektől fogva nagy súlyt fektettek az oktatásra. Az 1558. december 1-jén tartott beregszászi zsinaton a megjelent 15 lelkész mellett ott volt Pelbárt beregszászi iskola-mester is: már akkor jó hírű iskola működött Beregszászban.

A zsinaton a különböző hitágazatok mellett tárgyaltak a lelkészek és tanítók fizetéséről is. A lelkészeknek különösen a szívére kötötték, hogy a híveket az igaz hit értelmére tanítsák. Minden igyekezetükkel arra törekedjenek, hogy a hívek vallási és erkölcsi nevelését már a gyermekkorban az iskola falai között ők maguk végezzék.

Az első protestáns prédikátorok tehát egyúttal oskolamesterek is voltak. Első iskoláink a tanítás és rendszer tekintetében a protestáns németországi mintára kezdtek berendezkedni, melyet a nagy tudású és kitűnő szervező, Melancton Fülöp alapozott meg és a középkori humanista iskolát vette mintául, hogy annak anyagát és rendszerét átítassa a szabad gondolat világnézetével és erős bibliás szemmel.

Az iskolák tanulmányi fokát az szabta meg, hogy a mesternek milyen volt a szellemi felkészültsége, modora, átadó képessége. Az iskola híre és látogatottsága attól függött, milyen tanító működött benne. A jó hírű isko-

lamester tanodáját messze külföldről és belhonból is felkeresték a tudományokra szomjas ifjak. Csak alapos felkészülés után, gazdag tudástárral mehettek ezután külföldre tanulmányaik betetőzése céljából. Nem hiába nevezte Melancton ezeket az iskolákat az egyház veteményes kertjeinek.

Reformátoraink és azok világi pártfogói a fő hangsúlyt már a kezdetek kezdetén az ilyen tanintézmények létesítésére fektették, olyannyira, hogy a XVI. század folyamán ajtókat nyitó mintegy 150 jó hírű iskolának negyötöde protestáns jellegű volt. Ezek között elsősorban említést érdemel az 1531-ben alapított sárospataki és a négy évvel későbbi debreceni iskola. A sárospatakit Ugocsa és Máramaros főispánjának, Perényi Gábornak a bátyja, Perényi Péter alapította. Ő és fia, Gábor virágoztatta fel és látta el dús javadalmakkal. Így a közeli rokonság és összeköttetés révén több pataki iskolát végzett lelkipásztor és iskolamester működött egyházmegyénk területén (is).

Máramarosban az iktáry gróf Bethlenek, Huszton, Visken, Técsőn, Vajnágón, Úrmezőn a Pogány család, a vidék legbefolyásosabb és leggazdagabb földesúri családja istápolta egyházunk iskoláit.

Örvendetes tény, hogy a megújított egyház nemcsak hogy vállalta a tanítás-nevelés magasztos ügyét, hanem lendületet adott a könyvírásnak és nyomtatásnak is. Az 1533-ban megjelent Komjáty Szent Pál leveleinek fordítása után napvilágot látott Erdősi Szilveszter János Magyar grammaticája, Újszövetség-fordítása. A Benczedy Székely István, Bornemissza Péter és Várfalvy János által írt hittan könyvekben már benne volt a magyar abc.

Menyőii Tolvaj Ferenc megírta az első magyar nyelvű számtankönyvet, Szőnyi Nagy István pedig módszertant írt az iskolamesterek részére, hogy miképpen tanítsák a magyar írást és olvasást.

Az ugyanebben az időben alapított szigeti református iskola nagynevű tanára, Szegedi Albert „scholamester” másolta le 1569. február 17-én Sziget statútumait, mivel „...az 1548-i példány az papirosnak hitvány voltáért nem lehetett tartós.” Ebben a statútumban érdekes az új hit papjaira vonatkozó rendelet, mely az ezredfordulóg irányította a szigeti református eljárást.

Tények igazolják, hogy a reformáció térhódítása nagy hatással volt Ugocsa és Máramaros népoktatásának ügyére is: itt is gyorsan meghonosodtak a hitújítás nevelési intézményei, mégpedig mind az elemi, mind a középfokú iskolázás terén. Visk, Técső, Sziget előljárósága már 1556-ban kötelezővé tette az iskolák létesítését, sőt több helyen a szegény sorsú tanulók ruhával és tankönyvekkel való ellátásáról is gondoskodtak.

Egyértelműen megállapítható, hogy a tiszántúli egyházkerületben már

a XVII. század elején minden faluban volt iskola, melyekben magyar nyelven folyt a tanítás.

Kétségtelen tehát, hogy a XVI. és XVII. századokban Máramaros (és Ugocsa) területén református népiskoláink voltak a magyar nemzeti nevelés megalapozói és fenntartói.

...Mindössze egy évtized telt el a wittenbergi forradalmi eseményt követően, s Máramaros magyarsága és a beolvadt százszok a megújított hit követői lettek.

FELHASZÁLT IRODALOM:

- Szabó Sándor: A Máramaros-Ugocsai Református Egyházmegye a magyar nemzetnevelés szolgálatában, Nagyszőlős, 1942.
- Dr. Zovanyi Jenő: A Tiszántúli Református Egyházkerület története, Debrecen, 1939.
- Pokoly József: Az Erdélyi református Egyház története, Budapest, 1904.
- Révész Imre: A magyarországi protestantizmus történelme, Budapest, 1925.
- Bélei Vilmos: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei, Budapest, 1943.
- Ifj. Pap József: Adalékok Máramaros történetéhez, M. sziget, 1900.
- Józán Lajos: A Kárpátaljai Református Egyház, Ungvár, 1989.
- Emlékkönyv, Técsői Református Egyházközség, 1853.

POMOGÁTS BÉLA

TRIANON ELŐTT ÉS TRIANON UTÁN

AZ IRODALOM EMLÉKEZETÉBEN

A világirodalom nagy tragédiái, talán elegendő, ha Shakespeare vagy Madách Imre klasszikus műveire utalok, általában az emberi élet és a történelem iránti bizalommal kezdődnek, azután a bekövetkezett események, a feltorlódozó tapasztalatok nyomán váltanak át a szenvedéstörténet és a reménytelenség szólamáira. Ady Endre, akit én a magyarság egyik leginkább váteszi és hiteles „sorsértelmezőjeként” tartok számon, 1912-ben *S ha Erdélyt elveszik?* című írását (a *Nyugat* című folyóiratban) még a következő harcias bizalomtól fűtött sorokkal fejezte be: „Az oláh mumus elszenvedhető, lebírható s Romániának nem kívánhatnék rosszabbat Erdélynél. Csak Kolozsvárra, Brassóra, Marosvásárhelyre s még néhány városra intek. Belepusztul az oláh, ha ilyen kulturális helyeken el tudna helyezkedni. Szerencsére nem tud, mert Erdélyt akarjuk, tartjuk s meg is fogjuk őrizni. Az oláh mumus nem mumus s eszembe jut egy román fiskális, aki azt mondta: Isten ments, hogy Budapest helyett Bukarestbe kelljen mennem főtárgyalásra.” Azután eltelt néhány esztendő, és Erdélyt valóban elvették, igaz, közben volt egy nem túlságosan megfontolt módon kezdeményezett (és eleve nem a magyarság érdekeit szolgáló) világháború, ennek végső napjaiból származik Ady Endre utolsó: *Üdvözet a győzőnek* című, a tragédiák hangját megütő nagy költeménye, ezt is szeretném felidézni, ha csupán néhány részletében is:

*Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény szép szívkönn,
Ki, íme száguldani akar.*

- - - - -

*Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált szegény magyarok,
És most jöjjetek, győztesek:
Üdvözet a győzőnek.*

Irodalmunk tanúsága szerint, egyáltalán a magyar közfelfogás értelmében a trianoni békeszerződés következményei, Mohács után a magyarság legsúlyosabb kollektív lelki traumáját és történelmi tragédiáját idézték elő. Erről tanúskodik a korabeli magyar szépirodalom és irodalmi publicisztika, nem csak Ady Endre imént idézett költeménye, amely természetesen még a kényszerbéke megkötése előtt, de már az előre látható nemzeti tragédia szorongató érzése nyomán született. Mások is, így versben Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Sík Sándor, Bodor Aladár, elbeszélő művekben Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Szabó Dezső, az erdélyi, illetve a felvidéki magyar irodalom jeles egyéniségei részéről Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László, Kós Károly, Nyirő József, Makkai Sándor, Tamási Áron, Mécs László, a modern magyar irodalom úgynevezett „második nemzedéke” nevében József Attila, Illyés Gyula, Erdélyi József, Németh László, Szabó Zoltán és mások adtak hangot közösségi és személyes fájdalomnak. (Magam közel két évtizede *Querela Hungariae – Trianon és a magyar irodalom* címmel egy kisebb szöveggyűjteményt adtam közre a trianoni fájdalmakat megszólaltató irodalomból, ez a gyűjtemény harminchárom író összesen hatvanhárom versét, illetve elbeszélését, regényrészletét, vallomását tárta az olvasó elé, elmondhatom, hogy a Trianonra reflektáló irodalomnak csupán egy kisebb hányadát.)

A trianoni szerződés következtében a magyarság nemcsak területi, gazdasági és hatalmi pozíciókat veszített el, hanem súlyos lelki sérüléseket is szenvedett. Ezekről a lelki sérülésekről hozott hírt az irodalom, midőn költeményekben, elbeszélésekben és személyes vallomásokban mérte fel a történelmi ország feldarabolásának, nagy magyar közösségek és régi kulturális központok elcsatolásának lelki következményeit. A húszas évek magyar irodalma, és természetesen nemcsak az úgynevezett nemzeti-konzervativizmus írói, tehát Herczeg Ferenc, Vargha Gyula, Sík Sándor és Bodor Aladár, és nem is csupán az úgynevezett nemzeti radikálisok, mint Szabó Dezső és Oláh Gábor, hanem a liberális polgári irodalom képviselői, a *Nyugat* táborának nagyjai, közöttük Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Somlyó Zoltán, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, és az akkor fellépő fiatal írók, mint József Attila, Illyés Gyula, Dsida Jenő és Szabó Zoltán is őszinte fájdalommal beszéltek a trianoni Magyarország nyitott sebeiről, az elszakított magyarság mostoha helyzetéről és fájdalmairól.

ÚTBAN A TÖRTÉNELMI TRAGÉDIA FELÉ

A trianoni kényszerbéke felszámolta az ország hagyományos történelmi területi és közigazgatási struktúráját, feldarabolta az „ezeréves Magyarországot”, amelynek lényegi egységét és erre az egységre épülő lelki, valamint morális karakterét az országterület egyharmadán berendezkedő százötven éves török hódoltság sem tudta megsemmisíteni. (Érdeemes volna elgondolkodni azon, hogy a régi Magyarország szinte kizárólag magyarok által lakott területei lényegében ugyanazok, amelyekre a török megszállás kiterjedt, vagyis az oszmán uralom nem alakította át számottevően a hatalma alá került országrész etnikai karakterét és identitását!) Mindenesetre az ország, erősen zaklatott történetének évszázadai és részeinek időnként idegen (török, majd osztrák) birodalmak által történt bekebelezése ellenére is fenn tudta tartani a magyarság nemzeti egységét, legalábbis ennek erkölcsi, kulturális, lelki változatát. Mi több, az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés következtében ez az egység nem csak fokozottan megerősödött, hanem közigazgatási értelemben: az állam keretében is érvényesült.

Annak a gazdasági, politikai és kulturális fejlődésnek, amely egy közel félévszázadon keresztül (1867 és 1914 között) Magyarországon végbement, igen meggyőző eredményei voltak, és ezek valóban úgyszólván „nagyhatalmi” státust ígértek – természetesen csak egy további fejlődés esetén. A fejlődésnek, amely további konszolidációt igényelt volna, ugyanakkor volt két – később végzetesnek bizonyuló – akadálya. Az egyik a társadalmi, a másik a nemzetiségi kérdés, tudniillik az, hogy minden jótékony polgári fejlődés ellenére Magyarország társadalmi szerkezetét továbbra is tragikusan megterhelték annak a feudális berendezkedésnek és mentalitásnak az intézményei és hagyományai, amelyek a magyar politikai, illetve mentalitástörténetben szinte egy egész évszázadra tehető lemaradást okoztak, és nem tették lehetővé (vagy csak szűkebb körben, például a *Nyugat* című folyóirat irodalmában tették lehetővé) az Európában már széles körben érvényesülő polgári (azaz demokratikus) gondolkodás és intézményrendszer kifejlődését. Ebben a tekintetben a Monarchia osztrák tartományai, különösen Ausztria és Csehország már jóval a magyarországi társadalom előtt jártak. A másik végzetessé váló országos terhet a nemzetiségi kérdés radikális megoldásának halogatása vagy inkább: elmaradása okozta, az, hogy egy „svájci” típusú államszerkezet kialakítása helyett (amelyet a magyar polgári gondolkodók, például Jászi Oszkár és Ady Endre javasoltak) fennmaradt az a magyar nemzetállami ideológia,

amely egy olyan országban, amelynek lakossága nagyjából 46 %-os mértékben nem tartozott az államalkotó etnikumhoz, eleve reménytelenné tette az állam és a társadalom konszolidációját.

A magyar politikai vezető csoportoknak az 1867-es kiegyezéstől a világháború végéig a történelem éppen ötven esztendőtt adott arra, hogy konszolidálják a dualista államszerkezetben adott előnyöket és előkészítsék egy többnemzetiségű államigazgatási szerkezet létrehozását. Kedvetlenül kell megállapítanom, hogy ezek a vezető csoportok nem éltek a történelem által felkínált lehetőséggel: egyrészt konzerválták azt a korszerűtlen társadalmi és hatalmi berendezkedést, amely sem szociális, sem politikai tekintetben nem felelt meg az európai (a nyugati) normáknak, másrészt képtelenek voltak arra, hogy valamilyen választ adjanak azokra a kérdésekre, amelyek az ország vegyes etnikai összetételéből adódtak. Könnyű dolog a történelem menetét sok eltelt évtized után kritikának alávetni, mégis úgy gondolom, hogy ennek a kritikának, éppen nemzeti sorsunk józan megítélése végett és különösen a trianoni kényszerbéke értelmezése miatt jogosultsága van. A paraszti és munkásrétegek, valamint a nemzetiségi közösségek hatékony bevonása az állam irányításába, tehát a választójog kiterjesztése, a helyi autonómiák rendszerének fokozatos kiépítése, végül pedig egy „keleti Svájc” jellegű államszerkezet létrehozása, a nem magyar (nemzetiségi) népesség szolidaritásának megnyerése egy „magyarországi (hungarus) patriotizmus” érzésének kialakítása, és persze az első világháborús kaland elutasítása talán megkímélte volna Magyarországot attól a tragédiától, amelyet Trianon okozott.

A „hungarus” patriotizmus korábban sem volt ismeretlen a magyarországi németek, a kárpátaljai ruszinok, a felvidéki szlovákok (tótok) és az asszimiláns zsidók körében, tulajdonképpen csak - a katolikus és protestáns egyházakhoz tartozó nem-magyar lakosságtól eltérően - a nagy részben görög-keleti (ortodox) vallást követő románok és szerbek álltak szemben azzal az identitással, amelynek kialakítása, meggyökereztetése olyan fontos stratégiai cél lett volna. A „hungarus” patriotizmus eszméje különben nem pusztán a baloldali értelmiség (a Huszadik Század körül gyülekező „polgári radikálisok”) javaslata volt, megfelelt volna a régi Magyarország politikai hagyományainak is, amely a vajdaságok és bánóságok rendszerével hasznosan tudta artikulálni a regionális érdekeket. Igazából azok a politikai törekvések, amelyeket például korábban Andrassy Gyula, később Tisza István képviselt, ugyancsak ennek a „hungarus” tudatnak a stratégiáját követve vállalkoztak engedményeket tenni a nemzeti kisebbségeknek.

HÁBORÚ ÉS BÉKE

A Monarchia hadserege tulajdonképpen egyedül az olasz fronton szenvedett vereséget, Szerbia és Románia fölött viszont győzedelmeskedett, Oroszország pedig az 1917-es forradalom következtében különbékét kért, erőt saját belső háborúja kötötte le. A békerendszer következképp nagyrészt a francia politikai akaratot érvényesítette, ez pedig az 1871 óta titokban ápolta németellenes revanche-vágyhoz igazodott, a közép-európai régió tekintetében pedig alárendelte magát a Monarchia és a történelmi Magyarország romjain létrejövő kisállamok: Cseh-Szlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság rendkívül ambiciózus, semmiféle mértékletességet nem ismerő, államépítő és területszerző érdekeinek. Ha a háború „német” volt, mint-hogy kieroszakolásában a császári Németország játszotta a fő szerepet, a béke „francia” lett, és a francia békecsinálók messze elmaradtak attól a mértékletességtől és józanságtól, amelyet (nagyrészt az osztrák Metternich hatására) a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus tanúsított akkor, midőn a restaurált francia királyság határait megállapította, és például Elzászt és Lotharingiát nem juttatta vissza német fennhatóság alá. A békefeltételek megfogalmazása tekintetében a francia politika feladta a maga korábbi méltányosságát és józanságát is abban a hiszemben, hogy az utódállamok majd jobban fékentarthatják a német és az orosz terjeszkedési politikát, közelebből a bolsevizmus fenyegetését, mint egy kompromisszumokra épülő közép-európai államszövetség, tehát a Habsburg-birodalmat felváltó valamiféle „dunai konföderáció”. Mindebben, miként ez mára jól tudható, Párizs erősen csalatkozott, és a francia politikai vezetés nem egy kiváló képviselője, legutóbb Mitterand elnök és Balladur egykori miniszterelnök volt kénytelen elismerni, hogy a trianoni rendezés, miközben súlyos igazságtalanságokat tartalmazott és okozott, valójában nem érte el a kívánt eredményeket.

Ha meggondoljuk, hogy a történelmi Magyarország lakosságának (Horvátország nélkül) ötvennégy százaléka volt magyar és csak negyvenhat százaléka nem-magyar, meg kell állapítanunk, hogy a trianoni rendezés nem vitte közelebb a térséget ahhoz az igazságos megoldáshoz, amelyet hosszabb távon a magyar közvélemény is elfogadhatott volna, és mint akár a két világháború közötti időszakban, akár az utóbbi húsz évben kiderült, nem tudott érdemleges eredményeket felmutatni a térség konszolidációjában sem. A három „trianoni” állam (Cseh-Szlovákia, Jugoszlávia és Románia) közül kettő a kommunista rendszer bukása után szét is esett. A régi Magyarország

terület- és népességvesztésére nem találunk példát az utolsó kétszáz esztendő európai történetében, mindehhez képest jóval kisebb az a veszteség, amelyet például a mindkét világháború miatt elsősorban felelősnek tartott Németországnak el kellett szenvednie.

A trianoni végzést végül is több történelmi tényező alapozta meg. Csúján felsorolást próbálok adni ezekről:

1. A háborús vereség, egy olyan háború következményeként, amely egy pillanatilag sem állott a magyarság érdekében, ellenkezőleg, eleve a nemzeti tragédia lehetőségét vetette fel, hiszen bizonyos volt, hogy a vereség után az országot mohó szomszédai és kisebbségei feldarabolják, egy esetleges győzelem esetén pedig a Habsburg-birodalom átalakítására irányuló stratégiák fogják megváltoztatni, nyilván a magyarság kárára, a Monarchia szerkezetét.

2. A korábbi teljesen hibás nemzetiségi politika, amely a nemzeti kisebbségek (vagy legalább egy részük: a németek, a horvátok, a szlovákok és a ruszinok) megnyerése helyett szükségtelen és hatástalan intézkedésekkel idegenítette el a magyar államtól a nemzetiségeket.

3. A katonai csőd, az a politika, amely a nagylétszámú magyar katonaságot szétzavarta, miközben az elszakadni kívánó nemzetiségeket jóformán felfegyverezte (az 1918-ban megvert román hadsereg kezében pedig, a világtörténelemben példátlan módon, meghagyta a fegyvereket – ezekkel vonultak be a románok 1918 végén Erdély területére).

4. A szociális reformok elmaradása, amely jóformán érdektelenné tette a paraszti és munkás-rétegeket az ország védelmében (szemben például a negyvennyolcas szabadságharccal, amikor is a jobbágyfelszabadítás a honvédelem egyik legnagyobb politikai és erkölcsi erőforrása volt).

5. A Kun Béla-féle „vörös” uralom, amely Magyarországgal szembe fordította a nyugat-európai polgári kormányzatokat (igaz, azt is el kell mondani, hogy az országterület védelmének egyetlen sikeres és ígéretes akciója az az északi hadjárat volt, amely Stromfeld Aurél - egykori császári és királyi ezredes - nevéhez fűződött, és amelyet a népbiztosok, az antant követelésére, visszarendeltek – már pedig egy győztes hadsereget visszarendelni mindig vereséghez vezet).

Trianon a magyarságnak, miként ezt az imént már említettem, a második legnagyobb történelmi tragédiája volt – Mohács után. A nemzeti tragédiák sorában számon tartott 1241-es Muhi pusztai vereséget és a „tatárjárásnak” nevezett országpusztítást viszonylag hamar kiheverte IV. Béla királysága, az 1849-es világosi vereségen is túl tudott jutni a magyarság, hiszen (ahogy már

az előbb kifejtettem) az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követő néhány évtized Magyarország addig szinte nem ismert felvirágzását hozta. Talán csak Szent István, Szent László, III. Béla, Nagy Lajos és Mátyás király uralkodásának idején volt tapasztalható ehhez mért felemelkedés! Trianon következményei mindazonáltal ma is érzékelhetők: a nemzeti egység tragikus széttrésztésében, a hibás politikai döntésekben (például a második világháborús szerepvállalásban) – Trianon nélkül jóval biztonságosabb és szerencsésebb lett volna huszadik századi történelmünk, amely jószerivel egymásra halmozta a nemzeti tragédiákat. Trianon következményei ma is szomorú módon érzékelhetők: a kisebbségi sorba taszított magyarság szinte kilátástalan helyzetében, a nemzeten belül kialakult konfliktusokban, a magyarság európai és világpolitikai elhelyezkedésének nem mindig biztató alakulásában.

TRIANON UTÁN

Mindezeket kifejtve végül arra szeretnék utalni, hogy a súlyos trianoni ítéletek és következmények: az ország történelmi területét feldaraboló, a magyarság egyharmadát idegen (és vele szemben ellenségesen viselkedő) szomszédos államoknak kiszolgáltató „békerendszerrel” szemben leginkább a magyar kultúrának és ezen belül is a magyar irodalomnak jutott az a stratégiai, egyszersmind napi politikai és taktikai küldetés, hogy lehetőségei szerint megőrizze a nemzeti egységet, a nemzet egymástól elszakított rész-közösségeinek szolidaritását és együttműködését. Előadásom bevezetésében már utaltam irodalmunknak azokra a jeles alkotóira, akik a szép-irodalomban vagy az írói publicisztikában számot vetettek az igazságtalan békeszerződés következményeivel és arra törekedtek, hogy megtalálják vagy éppen kialakítsák a magyarság kulturális egységének fenntartására vagy éppen helyreállítására irányuló kulturális és morális stratégiát.

Valójában az egész magyar irodalom törekedett erre, tulajdonképpen felszámolva a világnézeti és pártpolitikai különbözőségeket. Hosszú listát tudnék összeállítani azokból az irodalmi és tudományos intézményekből, amelyek számára a megmaradt országban éppúgy, mint az elszakított területeken elsőrendű stratégiai és morális küldetést jelentett a nemzeti kultúra egységének és szolidaritásának megőrzése és megerősítése. Ebben a tekintetben, jóllehet más téren igen indulatos vitáik voltak, egyetértett a konzervatív *Magyar Szemle* és *Új Idők* a liberális *Nyugattal*, a népi írómozgalmat

képviselő *Válással* vagy éppen a baloldali radikálisokat képviselő *Szép Szóval* és a szociáldemokrácia eszméit hirdető *Szocializmussal*. Természetesen az irodalmi, illetve a kulturális életen belül is zajlottak időnként szenvedélyes viták, azonban voltak olyan alapvető, a nemzet fennmaradását érintő kérdések is, amelyek kezelésében kimutatható bizonyos közös szellemi stratégia.

Ady Endre idézésével kezdtem ezt az előadást, hadd fejezzem be Babits-csal, tőle is egy költői művet és egy személyes vallomást idecítálva. A vallomásos szöveg az 1938 karácsonyán, tehát már a költő halálos betegségének elhatalmasodását követő időkből való, címe: *Gondolatok az ólomgömb alatt*, maga is arra utal, hogy a rákos sejtek elpusztítására hivatott rádiumos kezelés szorongásokkal terhelt napjaiban született. „Magyarország – tesz vallomást a költő – áll előttem [...], de nem a csonka, hanem az igazi, a történelmi Magyarország, a kerek, ép vonal, mely gyermekkorom óta belém idegződött, melyet oly természetesnek, magától értetődőnek éreztem, mint egy egészséges élő test sziluettjét. Szinte szerelmes voltam ebbe a vonalba, ez volt az én első szerelmem, még az Asszony előtt! S amint elképzelem ezt a gyönyörű, élő testet, első szerelmemet, megint elfog a kízókamrák hangulata. Az egész világ egy roppant kízókamra, amelyben a legszebb élőket megcsontkítják, fölnégyelik, tapossák, láncra fűzik.” A költemény pedig az 1925-ből való *Hazám* című nagy vers, ez a költőnek a szülőföldhöz, az országhoz, az európai kultúrához és az emberiséghez kötődő hűségéről tesz vallomást. Ennek a költői vallomásnak *Az ország mappa szerint* című részlete a következő:

*Röpülj, lelkem, keresd meg hazámat!
 Enyhe dombsor, lankatag magyar föld!
 S az a róna túl már a Nagy-Alföld
 szemhatártól, ahol a nap támad.
 Röpülj, lelkem, röpiild át hazámat!
 Szemhatártól szemhatárig, s újra
 merre emléked, a halk selyempók
 vonja szálát, szállj a rónán túlra,
 s át hol állnak a bolond sorompók:
 és akármit ír a kard a rögre,
 lankád mellől el ne bocsásd bérceid:
 ha hazád volt, az marad örökre,
 senkisésem bíró, csak ahogy érzed!*

A Trianon utáni korszak története azt igazolja, hogy a kultúra (és nemzeti tekintetben ennek leginkább meghatározó ágazata: az irodalom, az irodalmi kultúra) körében, legalábbis a nemzeti fennmaradást érintő kérdésekben, létezett méltányosságra törekvő dialógus és eredményességre törekvő párbeszéd. Ez a párbeszéd közel egy évszázad óta tart, ha arra gondolok, hogy az ország történelmi folytonosságának megtartásában milyen eredményeket hozott, ezek túlságosan is szerény voltát kell megállapítanom. (Ha a magyar politikai vezetés, mondjuk, Teleki Pál meggyőződését követve nem kötelezi el magát végzetesen a Harmadik Birodalom mellett, valamit talán meg lehetett volna őrizni az 1938 és 1940 között bekövetkezett határrevíziók eredményeiből, de erről most nem szeretnék vitát kezdeményezni.) Azt azonban meggyőződéssel állítom, hogy a magyarság manapság is nem egyszer tapasztalt szellemi és erkölcsi szolidaritásának, mondjuk ki: nemzeti egységének legfontosabb, ha nem egyedüli fenntartója a magyar kultúra, elsősorban a magyar irodalom volt – ez volt és ez maradt (és remélhetőleg marad a jövőben is) az az intézmény, amely Trianon után, Trianon ellenére közös lelki keretben tartja a nemzetet.

DUPKA GYÖRGY

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKSEL SZEMBEN

V. FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI NÉMET FÉRFIAK ÉS NŐK MOZGÓSÍTÁSA KÉNYSZERMUNKÁRA

1. AZ NKVD ELSŐ ÉS MÁSODIK TISZTOGATÁSI AKCIÓJA

Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a mai orosz levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak. Ezek közül több dokumentum alátámasztja, hogy a kárpátaljai németek/svábok körében is népirtás folyt. Még 1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek. A második világháború után 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt – 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat (lásd a részletesebb statisztikai kimutatást a Függelékben). Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

Az első csapás idején a német katonaköteles férfiak – fentebb erről részletesebben szoltunk – osztoztak a magyar emberek sorsában; megtizedelte őket is a 0036. sz. rendelet 1944. november 18. – december 4. közti katonai végrehajtása.

A 0036. sz. rendelet végrehajtásának menetéről szóló, Berijának küldött jelentés szerint 1944. november 18. – december 4. között a 15 260 letartóztatott közül 137 fő német volt.

Az 1944. december 17-i, Petrov hadseregtábornak küldött Fagyjev-jelentésben külön kitértek arra, hogy *„december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a 18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére.*

Az akció eredményeként 292 főt különítettek el és irányítottak hadifogolygyűjtőhelyekre.” A letartóztatott és lágerbe irányított 22 951 főből tehát igazoltan 429 német, a többi magyar nemzetiségű volt. A kárpátaljai németek/svábok népiertása azonban ezzel nem fejeződött be. A hátramaradt német férfiakat 17-től 45 éves korig, a nőket 16-tól 30 éves korig mozgósították.

2. A HARMADIK TISZTOGATÁSI AKCIÓ KÖZPONTI ELRENDELÉSE

Az SZSZKKSZ Belügyi Népbizottsági Tanácsa kezdeményezte a szovjet csapatok által megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételét. Szándékukban állt, hogy az SZSZKKSZ hátsországi régióiban végzendő kényszermunkára kényszerítsék a német nemzetiségű munkaképes lakosságot. A front haditanácsa 1944. november 24-i ülésén Sztálin elnökletével megtárgyalta és elfogadta „*a 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személyek speciális táborokba való kitelepítésének tervezetét*”. Az internálás indokai között szerepelt többek között az a vád, hogy a németek „*ellen-ségesen viszonyulnak a Vörös Hadsereghez és ellene kém-felderítő munkát folytatnak*”. Az operativitás példájaként említhető, hogy a front haditanácsának rendeletét végrehajtva, Berija még aznap jelentést¹ (№ 1262/b) küldött Sztálinnak arról hogy a 2., 3. és 4. Ukrán Front által felszabadított országokban (Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia) az NKVD központi parancsnoksága által kijelölt, műveleti tiszték-ből álló 3 csoport miként szervezi meg 10 napon belül a németek nyilvántartásba vételét. Megjelölte a műveleti feladatok koordinátorait is Apollonov, a belügyi népbiztos helyettese és Gorbatyuk, az NKVD-csapatok központi főigazgatóságának parancsnoka személyében, akik a közreműködő három front katonai tanácsát is felkeresik, és az elvégzett munkáról folyamatosan jelentést küldenek.

December 16-án Berija benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Magyarország felszabadított területére beütemezett, a munkaképes német férfiak (17–45 év közöttiek) és nők (18–30 év közöttiek) internálását szabályozó rendelet² tervezetét, amelynek végleges jóváhagyása megtörtént. Sztálin ezen a napon aláírta az SZSZKKSZ Állami Védelmi Bizottsága 7161. számú, 1944. december 16-án kelt, 5 pontból álló rendeletét, amelynek Csehszlovákiára vonatkozó parancs-kivonatát³ (№ 1630., № 23791., № 23792.) december 17-én azonnali végrehajtásra megkapta a 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov hadseregtábornok is. Idézet a kivonatból: „*Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes*

német férfit, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak. (...) A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Berija elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetoszlopok kialakítását, útnak indítását és azok útközbeni őrzésének biztosítását. Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy: a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.

Magyarországon kötelezni kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a jelen határozat első pontja értelmében a katonai parancsnokokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról.

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehérneműt, ágyneműt, edényt és ételmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot.

Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg hátszágparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

A romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi, csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, a Szovjetunióba történő szállításáról az NKVD magas rangú vezetői – Appolonov, Gorbatyuk és Szladkevics tábornok – kétnaponta jelentést küldtek Berijának. Az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem a front katonai tanácsára, ők hárman a helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján rendeletet adott ki, amelyben többek közt ez áll: „...1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és a 18–30 év közötti munkaképes német nőket.”

Az állambiztonsági bizottság határozatának teljesítése eredményeként az 1. Ukrán Front hadműveleti területéről 1945. március 20-ig körülbelül 40 000 németet hurcoltak el a Szovjetunióba.

Az 1. Belorusz Front katonai tanácsát szintén ehhez hasonló feladatok foglalkoztatták: „A terrorakciók elhárítása céljából az állambiztonsági bizottság 7467. számú, 1945. február 3-i határozata arra kötelezte Zsukov marsallt, hogy Szerovval, az NKVD megbízottjával tegyen határozott intézkedéseket. Kíméletlenül bánjanak el azokkal a személyekkel, akiket terrorakciók elkövetésekor kapnak rajta. Mozgósítani kell a fizikai munkára alkalmas 17–50 év közötti németeket, 750-1 200 fős osztagokban munkára kell küldeni őket a Szovjetunióba.”

3. A NÉMET NEMZETISÉGŰ POLGÁROK MOZGÓSÍTÁSÁNAK FŐPRÓBÁJA KÁRPÁTALJÁN

Az idézett dokumentumok alátámasztják, hogy a 16–50 év körüli németek kitelepítését Kárpátalján is központi katonai döntések alapján szervezték meg. A 4. Ukrán Front katonai tanácsa a kapott határozatokat a helyi viszonyokra alkalmazva adott ki hadiparancsokat; sőt, moszkvai feletteseit megelőzve rendelettervezetben⁴ (Szigorúan titkos, № 2., 1944. november 24.) is utasította a hozzá tartozó központi egységeket. Kacnelszon és Fagyjev vezérezredekéseket például arra, hogy Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács, Ungvár városokban gyűjtőhelyeket szervezzenek, valamint 40 szállító járművet és üzemanyagot biztosítsanak. Központi gyűjtőtáborként a szolvyvai 2. sz. SZPP lágert jelölték ki. A rendelethez fűzött megjegyzésben kihangsúlyozták, hogy az akciót minden településen egy időben kell lebonyolítani, a mobilizáltak vihetik magukkal a gyermekeiket is, vagy helyezték el legközelebbi hozzátartozóiknál. Az 50 éven felülieket otthonukban kell hagyni. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Mehliusz vezérezredek és Korzsenyevics altábornok, törzsparancsnok írta alá.

A magyarok és németek mozgósításának, lágerekbe irányításának főpróbáját Kárpátalján – mint az előbbieken említettük – már korábban megtartották. A 0036. sz. rendelet végrehajtásának tapasztalataiból levonták a tanulságot, miszerint a hadigépezet felkészületlensége és emberi mulasztások miatt például a szolvyvai gyűjtőtáborban éh- és fagyhalál, illetve járványos betegségek következtében ezrek haltak meg. Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak, amelyekből kiderül, hogy a kényszermunkára hurcolt németek számára már humánusabb körülményeket biztosítottak.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább Ivan Turjanica jeleskedett. A Zakarpatyszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban⁵ (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére

hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a 17-45 évkorú férfiakra és a 18-30 év körüli nőkre vonatkozott. 1944. december 22-25. között kellett megjelenniük a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény stb.) voltak kötelesek jelentkezni a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036. sz. rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A jelentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könnyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonaát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai németeket/svábokat a nova horlivkai (Donbász) szénkombinátba vitték rabszolgámuunkára.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek –

16. táblázat

Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredek, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett 170, 2 376 helyett 2 375, 843 helyett 842 a helyes adat.

N ₂	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségű lakosok	Férfiak: 16-30 év közöttiek	Férfiak: 30-40 év közöttiek	Férfiak: 40-50 év közöttiek	Nők: 16-30 év közöttiek	Nők: 30-40 év közöttiek	Nők: 40-50 év közöttiek	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Husztai	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
	Összesen:	170	2 375	196	116	115	317	208	166	842	415

ruszinnak, szlováknak – írárták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást⁶ Levitin ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

Fagyjev december 5-i, Apollonov vezérezredesnek küldött jelentésében⁷ (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16-50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

Kárpátalján nagy erőkkel folytatták a németek felkutatását. Erről a hajtóvadászatról Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti határőrezred és Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka készített beszámoló jelentést⁸ (Szigorúan titkos, № 00894., 1944. december 10.) és kimutatást.⁹

17. táblázat

NKVD-kimutatás a jóvátételi munka alól elrejtőzött németekről

№	Közigazgatási egység, járás	Előzetesen regisztrált	Internáltak száma 1945. december 13-14. között	A 2. sz. parancs alapján internáltak száma	A helyi szervek által letartóztatva dec. 10-12 közt	Bevonult cseh önkéntesként	16-17 év közöttiek nyilvántartása	Öregség, betegség miatt kiszabadítva	Elrejtőzött az internálás elől	A magyar és német egységekkel eltávozottak száma	Pótlólagosan internált magyarok
1.	Szolyvai	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkácsi	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosvai	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlősi	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszt	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahói	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
	Összesen:	577	292	42	64	25	66	46	10	32	181

A №10/00545. rendelet végrehajtásával kapcsolatban Fagyjev vezérőrnagyot arról tájékoztatták, hogy december első hetében 750 németet fogtak el, köztük 60 tisztet, 90 szakaszvezetőt, 600 katonát. Ezenkívül Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó településeken 226 fő 18-50 év közötti civil németet tartóztattak le. A tervezett 577 főből 285 főt azért

nem tudtak összegyűjteni, mivel azokat már november 18-20. közt a szolyvai lágerbe vitték. A tájékoztató szerint 10 személy Máramaroszigeten rejtőzött el, felkutatásuk folyamatban van. A kémelhárítók körzőlistájára felkerültek közül 30 főt letartóztattak és átadták a felderítőknak. A szolyvai körzetben a 2. számú, a munkácsiban a 3. sz., a huszti, nagyszőlősi és ilosvai körzetben az 1. sz. zászlóalj vett részt a települések átfésülésében.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának túlbuzgóságára vall, hogy az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 1944. december 16-án kelt, 7161. sz. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban december 21-én hasonló tartalmú köriratot¹⁰ (№ 00520.) adott ki egységeinek, akik az NKVD vezérletével már november második felétől a munkaképes németek internálásának megszervezésével, begyűjtésükkel, továbbszállításukkal foglalkoztak. A kárpátaljai pótlólagos mobilizáció végrehajtásával ezúttal is Fagyjev vezérőrnagyot, az NKVD-csapatok parancsnokát bízták meg. Ez a rendelet új elemeket is tartalmazott, melyek szerint mentesültek az internálás alól:

- azok a nők, akiknek a gyerekeik nem töltötték be a 7 évet és nincs kire hagyni őket;
- akik bizonyítottan hadi-, illetve munkarokkantak, súlyos betegek.

A helyi népbizottságok felelősséget viseltek a listára vett személyek száz százalékos megjelenéséért, akiket a téli körülményekhez igazodva 5 nap alatt kellett felkészíteni az indulásra.

Azokat, akik nem jelentek meg a gyűjtőhelyeken, 24 órán belül haditörvényszék elé állították, a rájuk kiszabott súlyos büntetésről tájékoztatták az adott település lakosságát is. A rendeletet Petrov hadseregtábornok, Korovnyakov tábornok és Mehlsiz vezérezredes írta alá, Usztyinov gárdaőrnagy pedig a front katonai tanácsának körpecsétjével és szintén aláírásával hitelesítette.

Fagyjev vezérőrnagy naponta tájékoztatta feljebbvalóit¹¹ a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által hozott №00216. rendelet végrehajtásáról. A sokszorosított és szigorúan titkosított, №00520 rendeletet a 4. Ukrán Front katonai tanácsával szorosan együttműködő Zakarpatzka Ukrajina Népi Tanácsa, a körzeti népbizottságok címére a 88., a 92. határőr ezredek parancsnokainak bevonásával NKVD-gyorsfutárok vitték ki, a kísérelőlevelet (№10/0574., 1944. 12. 22.) Levitin ezredes írta alá.¹² A körzeti népbizottságok saját hatáskörükben eljárva, a korábban ismertetett tartalommal öt napon belül parancsot adtak ki a települések vezetőinek a német lakosság részleges mobilizációjáról, regisztrálásáról. A levéltárból előkerültek a

munkácsi járási és a nagyszülősi népbizottság köriratai a népbizottságok túlbuzgó vezetőinek aláírásával.¹³

Az NKVD műveleti tisztjei a német anyákra vonatkozóan feljegyzéseket is készítettek.¹⁴ Néhány név a mobilizáltak listájáról:

Lieb Gertrud, szül. 1918, Pavsino 72., gyermekét apjára hagyta;
Fogel Varvara, sz. 1919, Pavsino 78., gyermekét anyjára hagyta;
Kajnc Margarita, sz. 1921, Palánka 76., gyermekét apjánál hagyta;
Nuszer Júlia, sz. 1922, Palánka 109., gyermekét anyjánál hagyta;
Gerber Mária, sz. 1916, Palánka 180., gyermekét anyjánál hagyta.

A lap alján olvasható egyik feljegyzés szerint 1945. január 7-én Volócról kifutott az első, mobilizált német nőket szállító szerelvény. Egy másik ügyirat arról tanúskodik, hogy 1945. január 2-3. között az NKVD műveleti tisztjeinek szervezésében Munkácsról Volóc vasútállomására 185 fős „*speckontingenst*” irányítottak¹⁵, és a volóci vasútállomáson 1945. január 3-án megkezdték a német internáltak csoportjainak bevagonírozását.¹⁶

Az NKVD műveleti tisztjei információt gyűjtöttek azokról a német fiatalokról is, akik a mobilizáció alól kibújva önkéntesként az első Csehszlovák hadtestbe jelentkeztek. Ezzel kapcsolatban feljelentéssel fordultak a 4. Ukrán Front katonai főügyészéhez, amelyben kérelmezték, hogy az általuk listára vett német nemzetiségűeket toloncolják vissza a csehszlovák hadseregbe, részesüljenek szigorú büntetésben és küldjék őket a Szovjetunóba jóvátételi munkára. Néhány név a listáról: Garbasz Anna Andrejevna, Garbasz Marija Andrejevna, Svircli Alica Ferencovna. Valamennyien bustyaháziak, akiket a huszti csehszlovák sorozóbizottság vett nyilvántartásba. Munkácson Spengal Teréz Ivanovna és Nuszer Mária Ivanovna a helyi városi vezető közreműködésével lépett be a hadseregbe.¹⁷

A 4. Ukrán Front NKVD-osztagaihoz tartozó 88. Kárpáti határhozrend három zászlóalj jelölt ki az internálás elől megszökött nők és férfiak felkutatására. Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka 1945. január 6-án aláírt intézkedési tervében¹⁸ rámutatott, hogy sokan elhagyták szülőfalujukat, más településeken ismerőseiknél húzták meg magukat, illetve ismeretlen helyeken bujkálnak, sokan a csehszlovák hadsereg önkéntesei lettek. 1945. január 7-15. között a técsői, huszti, nagyszülősi, beregszászi, munkácsi és szolyvai körzetben razziákat tartottak, átfésülték a településeket.

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én Fagyjev vezérőrnagy és Boszjij ezredes, törzsparancsnok összefoglaló jelentést¹⁹ küldött Petrov hadseregtábornoknak és Mehlsiz

vezérezredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 fő, 49 férfi és 166 nő jelent meg, akiket január 7-én a volóci vasútállomásra irányítottak. Ezenkívül 36 fő (10 férfi, 26 nő) nem jelent meg, felkutatásuk folyamatban van. Megkeresésükre a csehszlovák hadsereg ezredese, Grabovszkij átadott az NKVD-nek 4 főt. A volóci állomásról az SZSZKSZ keleti régióiba 166 nőt vasúton küldtek el.

4. HATÁROZAT A NÉMET ÉS MAGYAR CSALÁDOK KITELEPÍTÉSÉRŐL

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nemzetiségű lakosok tömeges kitelepítését irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik „*a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittáltak magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba.*” Hasonló határozatokat adott ki a Turjanica vezette néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: „*...el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére*”. A másik a magyarokra vonatkozik: „*Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre.*”

Mindkét rendeletet a helyi belügyi főosztálynak és a körzeti népbizottságoknak NKVD-irányítással kellett végrehajtania 1945 augusztusa folyamán. A német családok válogatott kitelepítése csupán fél év múlva, 1946 márciusában történt meg. Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták. 1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket.

Berija belügyi népbiztos „*Különleges dossziéjának*” tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségé-*

ről címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést, arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték. Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családotul, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre. A Volksbund aktív vezetőit és támogatóit, valamint az SS-tagokat a SZMERS kémelhárítói kivégeztették.

A Kárpátaljai Német Szövetség elnöke, Kizman Zoltán közlése szerint²⁰ összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például Szinyákról 181, Schönbornból 133, Alsógrabovnicából 128, Dubiból 109, Dracsinóból 86, Németkucsováról 78 főt hurcoltak el. Őket a tyumenyi területi Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Berjozova, Lugova, Szamarova és más falvakba telepítették, ahol embertelen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében „*a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzeti ségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvényszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik*”.

Ezt a határozatot 1955. december 13-án visszavonták, a németek hazatérését azonban nem engedélyezték. Egyre többen engedély nélkül indultak haza, Kárpátaljára. A szerencsésen hazaérkezőket folyton zaklatta a szovjet rendőrség: különböző bírságokat szabtak ki rájuk, kényszeríteni akarták őket arra, hogy térjenek vissza száműzetési helyükre. Lakhatási jogaikat követelve ellenszegültek a hatósági intézkedéseknek, panaszos leveleket írtak nemzetközi fórumok vezetőinek, a német nagykövetségnek. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott. A továbbiakban is társadalmi bizalmatlanság övezte őket. Mivel a náci bűnök miatt a magyarokhoz hasonlóan őket is kollektív bűnösnek nyilvánították, a németellenes gyűlöletkeltést a kommunista sajtókiadványok is gerjesztették. A németlakta településeken felszámolták az anyanyelvi oktatást; a kötelező idegen nyelvű tanprogramban számukra olasz, francia és angol nyelvű oktatás szerepelt, míg az ukránok és oroszok körében engedélyezték a német idegen nyelvként való oktatását. A németek csak szűk családi körben beszélhettek anyanyelvükön.

Az erősödő németellenes propaganda hatására egyre többen választották az emigrációt. Az 1970–1990 közötti években több száz kárpátaljai német települt át Ausztriába és Kelet-Németországba.

5. A KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁGOK NÉMET LAKOSSÁGÁNAK ETNIKAI ALAPÚ REPRESSZIÓJA

A munkaképes németek internálása Kárpátaljáról és a Kárpát-medencei országokból párhuzamosan, hasonló módszerekkel folyt. A több országra kiterjedő begyűjtési akció első szakaszáról Berija belügyi népbiztos jelentést²¹ (Szigorúan titkos, 1945. I. 20.) küldött Sztálinnak és Molotovnak, amelyeknek adatai a 18. táblázatban láthatók. A Berija-jelentés az 1945. január 19-i állapotot tükrözi, ezek szerint a „*balkáni országokból*” 67 930 internált németet indítottak el a Szovjetunióba, ebből 35 350 férfi, 32 580 nő. A kijelölt helyre már megérkezett 7 193 fő, ebből 6 193 főt a szénbányászásban, 1 000 főt a kohásban fogtak munkára. A továbbiakban a németek számbavétele, munkatáborokba való szállítása, elhelyezése folyamatos volt.

Matkovits Kretz Eleonóra GULAG-kutató (Pécs) és dr. Bognár Zalán történész (Budapest) szerint a szovjet hadsereg által elfoglalt területeken megközelítőleg 551 049 főt vettek nyilvántartásba, köztük 240 036 férfit és 310 613 nőt.

A hiányos statisztikák szerint végül 112 480 németet indítottak útnak. Ennek az adatnak a hitelessége már csak azért is megkérdőjelezhető, mert ha a szállításra használt 5 677 vagonból 309 az őrsgé (és a felszerelésé, élelmiszeré) volt, akkor egy-egy vagonra alig több mint 20 fő jutott volna, holott a túlélők szerint valójában 35-45 fő „*utazott*” minden vagonban.²²

18. táblázat

NKVD-Kimutatás a német férfiak és nők internálásáról a Szovjetunióba az 1945. január 19-i állapot szerint

Ország	Internált összesen:	Férfiak	Nők
Jugoszlávia	10 935	3 692	7 243
Magyarország	23 707	15 098	8 609
Csehország	215	49	166
Románia	33 073	16 515	16 558
Összesen:	67 930	35 354	32 576

19. táblázat

*Kimutatás a jóvátételi munkára mobilizált német férfiakról és nőkről
(NKVD-jelentések alapján)*

Ország	Internált összesen:
Jugoszlávia	73 572
Magyarország	50 292
Csehszlovákia	4 250
Románia	421 844
Bulgária	1 089
Összesen:	551 047

(Ebből 240 036 fő férfi, 310 613 nő)

A „hadifogolylétszám-kiegészítés” kapcsán Dr. Bognár Zalán 230-250 ezer főre becsüli a Magyarország területéről a Szovjetunióba internált civilek számát. A túlélők több szakaszban, hosszas diplomáciai tárgyalások, egyeztetések eredményeként térhettek haza.

1947-ben 100 000, 1948-ban 85 000, 1949-ben 5 055, 1950–53 között 25 000 főt bocsátottak szabadon.

A szakirodalom legutóbbi kutatási eredményei szerint a 15 milliós Magyarország területéről kb. 300 000 (a Kárpótlási Hivatal adatai alapján 500 000) főt internáltak, közülük mintegy 130 000 főt – nagyjából fele-fele arányban – német vagy magyar származása miatt. A szövetséges hatalmak szemet hunytak a szovjet rendszer által végrehajtott, a kollektív büntetés elvén alapuló népirtás felett.²³ Az elhurcolás közben és a lágerekben elhunytakról máig nem készült megbízható veszteséglista. A túlélők szerint minden harmadik-negyedik internált egy embertelen korszak embertelen eszméinek áldozata lett. A magyarországi, erdélyi, felvidéki és délvidéki mártírok tiszteletére a Szolyvai Emlékpark siratófalán külön-külön emléktáblát állítottak.²⁴

VI. FEJEZET

SZOVJETELLENES ELEMELKUTATÁSA, LETARTÓZTATÁSA, FELELŐSÉGRE VONÁSA

1. NKVD-RENDELET A KÜLÖNÖSEN VESZÉLYES ELLENSÉGES ELEMELKISZÜRÉSÉRŐL

Az előbbi fejezetekben a 0036. és 7161. sz. rendeletek végrehajtásával kapcsolatos, főleg a kárpátaljai magyar és német lakosságot ért kegyetlen megtorlásokkal és következményeivel foglalkoztam. Azonban a totalitárius rezsim egy újabb hadműveletet indított, amely a 4. Ukrán Front által őrzött területen belüli tisztogatás megszervezésére irányult. Sztálin támogatásával Berija belügyi népbiztos állította össze és küldte meg a frontok Katonai Tanácsainak az SZSZKSZ NKVD №0016. 1945. január 11-én kelt rendeletét²⁵, melynek értelmében 1945 januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi és lengyelországi térségekben elkezdődött az otthonukban tartózkodó polgárokkal szemben a harmadik „*begyűjtési*” hadművelet.

Mint már fentebb említettem, a 0016. sz. rendelet életbeléptetése előtti napokban Bljumin alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka a korábbi NKVD-direktívákra reagálva, jelentést²⁶ (Iktatószáma: 00301. 1945.01.11.) küldött Fagyjev vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokának, hogy a „*különösen ellenséges elemek*” kiszűrésének hadműveleti bevetésére ezredét, ezen belül a századokat, tiszteket, szakaszvezetőket felkészítették, a szükséges katonai járműveket üzembe helyezték és a letartóztatott személyek fogvatartására alkalmas objektumok őrzését megerősítették stb. A tájékoztató jelentést Bljumin alezredesen kívül Szmirnov őrnagy, az ezred törzsparancsnoka is kézjegyével látta el.

Az 1945 januárjától április 15-ig lebonyolított, több elfoglalt országot, illetve a front mögötti hátszágát is érintő akcióról Berija belügyi népbiztos szigorúan titkos beszámolót²⁷ (Iktatószáma: N-438/b. 1945. április 17.) küldött a SZU legfelsőbb vezetőinek, köztük Sztálinnak, Molotovnak, az SZKP KB Politikai Bizottsága és a GKO tagjainak. A szovjet társadalomra különösen veszélyes ellenséges elemeket az NKVD vezetésével tömegesen tartóztatták le nemcsak Kárpátalján, hanem a vele határos szlovákiai, magyarországi, lengyelországi és más országok lakosságának körében megszervezett nagyszabású

átvilágítások, ellenőrzések, razziák következtében. A jelentés adatai szerint az NKVD-egységek összesen 215 540 főt tartóztattak le. Ebből 8 470 felderítő és diverziót folytató ügynök, terrorista, 123 166 fő a fasiszta szervezetek résztvevője, 31 190 fő minősítetten az ellenség katonája, tisztje, 3 319 fő csendőr, rendőr, börtönőr, az adott ország igazságügyének és büntetés-végrehajtási intézményének vezetői, irodavezetők, ügyészségi és bírósági munkatársak, 2 272 fő a nagyobb vállalatok, gazdasági egységek, közigazgatási hivatalok vezetője, különböző nyelvű kiadók, újságok, napi- és hetilapok munkatársai, 17 495 fő hazaáruló, a hódítókkal kollaboráló tisztségviselő, akik a fasiszta-német csapatokkal menekültek el, 29 628 egyéb ellenséges elem.

A fogvatartottak nemzetiségi megoszlása: 138 200 német, 38 660 lengyel, 3 200 magyar, 1 130 szlovák, 390 olasz, 27 880 a Szovjetunió állampolgára (orosz, ukrán, fehérorosz, litván, lett, kazah stb.).

A fogságba kerültek további sorsára vonatkozó adatok: a 225 540 kiszűrt főből 148 540 főt az NKVD táborába küldtek, további 62 000 fő az NKVD frontvonal mögötti börtöneiben, lágereiben vizsgálati fogságban volt. A letartóztatási akció közben, a legközelebbi gyűjtőtáborig elindított gyalogmenetben 5000 fő meghalt.

A jelentéstevő többek között azt is megjegyzi, hogy a fogvatartott embereknek csak a fele alkalmas kényszermunkára, a másik fele öreg, időskorú, fizikai munkára már nem fogható. A munkaképes állományból 25 ezer „átvilágított” főt a szovjet munkatáborokba vezényeltek, akik a szénbányászatban, a nehéziparban, a színes fémkohászatban, különböző építkezéseken dolgoztak.

A munkára alkalmatlanok további sorsáról is döntöttek, csak azok nyerhetik vissza szabadságukat személyre vonatkozóan, akikre az NKVD, a SZMERS kihallgató tisztjei terhelő bizonyítékokat nem találtak. A többiek ügyét rögtönbíráskodási eljárásra a katonai bíróság hatáskörébe utalták.

Berija belügyi népbiztos 1945. április 18-i rendeletében²⁸ (Iktatószám: N-00315, 1945. április 18.) fokozta a „*csekista*”, illetve a vörös terror végrehajtóinak akcióit, amelyek a teljesen megfélemlített polgári lakosság több rétegét célozták meg. A korábban kiadott 0036-os rendelet bővítette a letartóztatandók körét, amely a két világháború közti időszak társadalmának minden rangú és rendű vezetője, ifjúsági (levente, cserkész) és párt aktivistája stb. ellen irányult. A 60 éven aluliakat az átszűrés után munkatáborba záratta. A börtönök is zsúfolásig megteltek az NKVD által megítélt gyanús személyekkel, a „*gondolat-rendőrség*” szerint valamennyien szovjetellenes gondolkodásúak voltak. A rendelet azt is kimondja, hogy az NKVD 0061. sz. 1945.

február 6-án kiadott direktívája alapján azokat a személyeket, akik terrorista és felforgató tevékenységben vettek részt, azokat helyben likvidálják.

A rendelet felhívja az akcióban résztvevő egységek parancsnokainak a figyelmét, hogy „a felszabadított területek végleges megtisztítása érdekében” mielőbb fejezzék be a „szovjetellenes elemekkel kapcsolatos nyomozati eljárási ügyeket, állapítsák meg a büntetőjogi felelősségre vonás mértékét: golyó általi halál vagy különleges táborokban való elzárás formájában”. A kiegészítő parancs elrendelte valamennyi olyan német személy letartóztatását is, akik a fasiszta katonai adminisztráció törvényhozásában, a törvények végrehajtásában, német civilszervezetekben, pártokban stb. szerepet vállaltak, ők külön „filtrációs”, illetve „szűró”-táborba kerültek.

Kárpátalján Szelivanovszkij altábornagy, az NKVD külön megbízottja személyesen irányította a települések „átfésülését”, a letartóztatásokat. Ezekben a hónapokban a magyar politikai és közigazgatási állami berendezkedés több száz hivatalnokát, polgármesterét, falusbírókat, iskolaigazgatókat, leventeoktatókat, az önkormányzatok tagját, közigazgatási jegyzőket, tartományi és az országházi képviselőket zárták rács mögé. Krugljakov alezredez, Ungvár városparancsnoka visszaemlékezése szerint az NKVD-akció lényege az volt, hogy a „Zakarpatszka Ukraja közhivatalnokait ideiglenesen elkülönítsék, valamennyiüket a Donyec-medencei szénbányákba küldjék,”²⁹ hogy ezek az elemek ne zavarják a terület szovjetizálását.

1945. január 19. és február 17. között 2 352 személy szerepelt a letartóztatottak listáján. Közülük 412 fő a SZMERS katonai elhárítás osztályára került, 13 főt kórházban kezeltek, 8 kiszabadult, 1 meghalt, a többieket az NKVD speciális hátszágai táboraiiba irányították.

Az NKVD hadifoglyokkal és internáltak ügyvitelével foglalkozó osztályvezetője, Mocsalov állambiztonsági őrnagy több jelentése foglalkozik a 0016. sz. rendelet kárpátaljai végrehajtásával. Például a szovjet gyűjtőtáborok parancsnokainak 1945. január 17-én megküldött útmutatásában³⁰ olvasom, hogy az említett rendelet alapján letartóztatott közhivatalnokokat a gyűjtőtáborokban a hadifoglyoktól elkülönítve, az internáltakkal együtt kezelték, külön nyilvántartást, úrlapot vezettek róluk. Egy másik feljegyzésében³¹ megnevezi az útvonalat és a szabó 22. elosztó-továbbító táborát, ahová menetoszlopban jutatták el a letartóztatott közhivatalnokokat. A harmadik feljegyzésben³² többek között az áll, hogy a rabokat Szelivánovszkij altábornagy, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja rendelkezésére a szabó táborból tehervagonokba zsúfolva, Mosztiszke városba szállítják. A következő jelentéséből³³ megtudjuk,

hogy 1945. február 17-én a Lviv megyei Szambor állomásról elindult a 47429. számú szerelvény, amely 2 159 letartóztatottat szállított a Donyeck megyei Mandrikino állomásra. A SZMERS katonai elhárítás osztályára került 412 letartóztatott nagy részét likvidálták, illetve egyeseket 25 évre ítélték.

2. NKVD-LESZÁMOLÁS A VEZETŐ ÉRTELMISSÉGIEKKEL

Időközben a SZMERS különleges egységeinek nyomozó-tisztjei (Gluhov kapitány, Kazancev őrnagy, Mescserjakov alezredes, Vaszilevszkij kapitány és mások³⁴) az ungvári börtönben teljes kapacitással folytatták a letartóztatott közigazgatási hivatalnokok kihallgatását, akire nem találtak a hadbíróági eljárás beindításához (értsd: agyonlövetéséhez) szükséges terhelő adatokat, azokat a személyeket sem mentették fel, hanem az NKVD és a SZMERS Donyec-medencei Jenakijevói körzet különleges büntető táborába küldték, ahonnan kevesen tértek vissza.

A könyörtelen hatalom áldozata lett több kiváló magyar hazafi, köztisztelőben álló személyiség. A levéltári anyagok szerint idekerült Siskó István (Munkács, 1900)³⁵ ügyvéd, az ungvári magyar állami bank jogi tanácsadója, az ungvári *Kárpáti Híradó* felelős kiadója (vád: szovjetellenes cikkek közlése), Nagy Ferenc³⁶ (a Perecsenyi Favegyikombinát irodai munkatársa (vád: 1944 elejétől a Perecsenyi csendőrség állományának tagja, csendőr), Kutlán András³⁷ (Fancsika, 1907) tanító, 1945. január 23-ig Péterfalván lakott, 1941-1942 között a *Hét* c. keresztény lap munkatársa, 1943-tól szerkesztője (vád: fasisztákat támogató szovjetellenes, magyar nacionalista cikkek jelentek meg a lapjában), Stefickij/Steficko/ Mikola I.³⁸ (Munkács, 1910) a Perecsenyi körzeti Poroskovón/Poroskón élt letartóztatásáig (vád: civilként csendőrökkel barátkozott, részt vett a partizánok felkutatásában) és mások.

Ebben az időszakban vádolták meg szovjetellenes tevékenységgel és ítélték golyó általi halálra Fegyir Revait, az Ukrán Nemzeti Szövetség (UNO) vezetőjét, Kárpát-Ukrajna Szojmjának követét, Ivan Cmurt, az ukrán nacionalisták perecsenyi szervezetének aktivistáját, Ludvik Bencset, az egyik huszti kereskedelmi iparvállalat munkatársát, a helyi nyilas pártszervezet vezetőjét és a vidék más lakosait. A törvénytörtő ítéletek áldozatait 1991-től rehabilitálták.

Véleményem szerint a szovjet törvények és igazságszolgáltatás (jurisdictio) idegen területen (Kárpátalja, Magyarország, Csehszlovákia), idegen állampolgárokkal szemben történő életbe léptetésével a 4. Ukrán Front SZMERS- és NKVD-főcsoportfőnöksége az alapvető emberi jogok sárbatiprását követte el.

Nemzetközi jogértelmezés szerint is elítélendő népiertást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégezte, internálta a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román értelmiségieket, akik 1938–1944 között saját országuk állampolgáraként közfeladatokat láttak el, akik jegyzők, települési bírók, hivatalnokok, tisztviselők, rendőrök, szervezetek, intézmények vezetői, parlamenti, önkormányzati képviselők, pártpolitikusok, újságírók, gazdasági vezetők stb. voltak. Nem volt joga ítélni azok fölött sem, akik a Szovjetunióhoz nem tartozó területen szovjetellenes propagandát és kellőképpen nem bizonyított harcot folytattak az SZSZKSZ ellen.

A szovjet hatóság Kárpátalja esetében semmibe vette a hágai egyezményt,³⁹ amely egyértelműen kimondja, hogy a megszálló hatalmak által elfoglalt területen nem lehet letartóztatni, deportálni/internálni a fegyvertelen és védtelen civileket. A megszálló hatalom katonai adminisztrációja kizárólag katonai célú közmunkát (hidak, utak, vasutak stb. helyreállítása) végezteshet velük, de őket a lakhelyüktől hosszabb időre elszállítani, embertelen körülmények közepette fogva tartani nem szabad.

Dr. Varga Lajos szerint ebben a tekintetben a sztálini szovjet hatalom 1944 őszén a szövetséges hatalmak tudtával „*hadí bűncselekményt*”⁴⁰ követett el. Idézet tőle: „*A lakosság egy részének elhurcolása teljes mértékben kimerítette a nemzetközi jog megsértésének fogalmát. Ilyen szempontból egyértelműen Sztálinra terelődik a felelősség. (...) Miért nem vonták felelősségre Sztálint és környezetét? A válasz kézenfekvő: a németek elvesztették, a szovjetek megnyerték a háborút, azaz Sztálin a háború után erőpozícióban volt. Magyarország viszonylatában pedig ez úgy jelentkezett, hogy az Ideiglenes Kormány 1944 decemberében deklarálta: a magyar közigazgatásnak vissza kell vonulni a trianoni határok mögé, (...) nem kívánt a trianoni határon túli magyarsággal, illetve területekkel foglalkozni.*” Ebből következik, hogy a kiszolgáltatott Magyarország Ideiglenes Kormányának jogfolytonosság érvényesítése érdekében nem volt hajlandó szót emelni Kárpátalja erőszakos elszakítása, bekebelezése, az itteni állampolgárait sújtó megtorlás ellen. (Hasonló volt a későbbi kormányok hozzáállása is!)

Ugyancsak a győztes szovjet hatalom erőpozíciója előtt „tört meg” a cseh-szlovák kormány diplomáciai erőfeszítése Kárpátalja visszaszerzésére. Kárpátalja hovatartozásának ügyébe a szövetséges hatalmakat, a „*trianoni határok szülőatyáit*” sem vonták be. A lakosság megkérdezése, a titkos népszavazás kikerülése nélkül, kizárólag a bosszúálló kárpátaljai nacionalista-kommunista vezetők bevonásával, az „*ősi ukrán földek újraegyesítésének*” politikai színjátékát előadva „*önálló államterületet*” kreáltak a négy csonka me-

gyéből, hogy a Munkácson elfogadtatott manifesztummal a világ szeme előtt is megtörténjen a legitim csatlakozás. Nem Kárpátalja népe, hanem az erőpozícióba került Sztálin alakította a kárpátaljai eseményeket; a kollektív bűnösség elvének könyörtelen alkalmazása az „*aki engem megbántott, annak nincs kegyelem*” sztálini primitív logika egyik kiteljesedése volt. Ebben „*Sztálin semmiben sem különbözött Hitlertől, Sztálint mégsem büntette meg senki.*”

3. A RENDKÍVÜLI BÍRÓSÁG TÖRVÉNYSÉRTŐ ÍTÉLETEI

A szovjet modell alapján megtorló intézmények, szervezetek jöttek létre a polgári társadalom vezető rétegének lefejezése érdekében. A szovjet szakértők útmutatásai szerint a Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa 1944. december 18-án létrehozta az „*irreguláris fegyveres erőknél*” számító népi milíciát (rendőrséget) és a népi druzsinákat⁴¹, amelyeknek feladata a közrend fenntartása, a Néptanács külső és belső ellenségeinek felszámolása volt. A „*Turjanica-hadsereg*” törzskarát Olekszandr Tkanko, a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizán parancsnok irányította. A népi milícia és a népi druzsinák 1945 decemberétől Pjotr Szoprunenko⁴² vezérőrnagy főparancsnoksága alatt Kárpátontúli Ukrajna belügyi igazgatóságához tartoztak. 1945. március 26-án a belügyi főosztály milícia parancsnoka Olekszandr Tkanko, politikai helyettese Mihajlo Mackanyuk lett.⁴³

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt dekrétuma alapján létrejött a „*nép ellenségeivel leszámoló*” Rendkívüli Bíróság kollégiuma.⁴⁴ A 22. számú dekrétum magyar fordítását először az 1993. évi dokumentum-gyűjteményünkben adtuk közre.⁴⁵ A dekrétum hatodik pontja így hangzik:

„A Rendkívüli Bíróság hatáskörébe a következő ügyek tartoznak:

- a) a megszálló hatóságok vezető szerveiről;
- b) a magyar rendőrség és csendőrség tagjairól;
- c) a Kárpátontúli Ukrajna polgárai közül kikerült áruokról és segítő-társaikról, akik saját népük kárára szilárdították a megszálló rendszert;
- d) a magyar és német szervek titkos ügynökeiről;
- e) olyan személyekről, akik a megszállás idején kegyetlenül és erőszakosan léptek fel a néppel szemben;
- f) olyan személyekről, akik szabotálják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által végzett tevékenységet, és akik felszabadítónk, a Vörös Hadsereg ellen irányuló propagandát folytatnak;

- g) olyan személyekről, akik a hatóságok képviselőivel és közéleti személyekkel szemben lépnek fel;
- h) olyan személyekről, akiknek tevékenysége a nemzeti vagy vallási ellenségeskedés szítására irányul;
- i) a fasiszta pártok tényezőiről;
- j) más olyan bűntényekről, melyek megtárgyalását a különleges bíróság által szükségesnek ítélték meg.”

A Rendkívüli Bíróság elnöki tisztét Vaszil Ruszin⁴⁶, a 26 éves volt partizán, NKVD-ügynök töltötte be, aki nem rendelkezett semmiféle jogi végzettséggel. Az alelnök Mihajlo Kalinov, a titkár Mihajlo Kampov volt. A bábállam legfőbb ügyészévé a ruszofil Ivan Andraskót⁴⁷, helyettesévé Vaszil Mitrjukot nevezték ki. A testület tagja lett még dr. Reizman László, Gennagyij Dobrjukov, Mihajlo Popovics, Viktor Bunyin (igazságügyi referensek), továbbá Oleksza Logojda, Ivan Lednej, Jevgen Zsupan és Jurij Tokar. Ivan Turjanica 1945. január 17-én írta alá a kinevezéseket.

A Néptanács arról is rendelkezett, hogy Kárpátalja valamennyi börtönét és fogdáját 1945. január 22-én „*hivatalosan*” átadja az NKVD-nek. A *Közlönyből* arról is értesülünk, hogy 1945. január 24-től kik voltak a politikai bírósági perek „*forgatókönyveinek*” szerzői: dr. Mihajlo Varga, dr. Mihajlo Brascasjko, Vaszil Mitrjuk, dr. Avgusztin Hegedűs, dr. Vaszil Petricsko, dr. Vaszil Nemescsuk, dr. Anton Bora, Jevgenyij Bohut. A bírósági forgatókönyvek az NKVD és a SZMERS nyomozó tisztjei által készített, a letartóztatott személyektől kicsikart vallomásokot tartalmazó jegyzőkönyvekre épültek. A koncepciók perek lebonyolítására 1945 áprilisától az NKVD által kijelölt, nem kárpátaljai származású igazságügyi szakértőket neveztek ki. Az államvédelmiek képviselőiben Ivan Andrasko főügyész helyettese lett Jurij Golubovszkij és Petro Ribacsenko, az NKVD jelöltjei közül a belügyi főosztályra került Petro Cupricsenko és Oleksza Cserednyicsenko. 1944–1945-ben védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt 25 évig terjedő fegyházat vagy vagyonelkobzással járó főbelövést kiszabni. A kollégium igazságügyi tevékenysége, bírósági ítéltetése a civilizált társadalom joggyakorlata legegységesebb követelményének sem felelt meg. A cél az volt, hogy megtizedeljék Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű értelmiségét.

Az első perek tárgyalását már 1945 telén beütemezték, aztán megszülettek az ítéletek.

A szovjet politikai bűnüldöző szervek szerint az SS-hadosztályokban és más német speciális egységben harcoló katonák közül mindenkit háborús

bűnösnek minősítettek.⁴⁸ A Volksbund⁴⁹ és az SS tagjai közül sokat felelőségre vontak, elítéltek, többeket kivégeztek. A SZMERS, NKVD nyomozati anyaga alapján a Rendkívüli Bíróság halálra ítélte és kivégeztette a német Snelcer József⁵⁰ (Szolyva, 1926-1945. 07. 6.) asztalost, a szlovák Poláncsák Jánost⁵¹ (Szolyva, 1926-1945. 04. 25.), Tóbiás Augusztint⁵² (Dubí, Ilosvai j., 1884-1945. 12. 18.) a szolyvai erdőszet munkatársát, Ergat Mátyás⁵³ (Skole, Lengyelország, 1907-1945. 05. 10.) szolyvai lakost, munkást, Piller József (Pósháza, 1908-1945. 06. 16.) kőművest (a halálos ítélet meghozatala után, az ungvári börtön zárkájában felakasztotta magát), Stefanszki Sándor (Munkács, 1909-1954. 07. 24.) Pósházánalfestőt, a szolyvai német kör aktivistáit (vád: Volksbund és SS tagok voltak).

Több magyar ügynöknek, kémnek nyilvánított személyt is halálraítéltek, köztük Priboj András⁵⁴ (Dombóvár, 1909-1945. 06. 1.) munkácsi lakos, a Latorca cég tisztségviselőjének a kivégzése nagy felháborodást váltott ki Munkácson.

A Volksbund a Hitler-Jugend aktív kárpátaljai tagjait 5-től, 10-től 25 évig terjedő javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabdságvesztésre ítélték. A kihallgatási jegyzőkönyvekből, bírósági határozatokból példaként idézzük a cirillikából átírt neveket. Valamennyien az egykori német telepések leszármazottai, földművesek, munkások, mesteremberek, ipari tanulók: Szajler Mátyás (Lalovo, 1925), Genzel József (Várpalánka, 1891), Genzel János (Munkács, 1907), Pfajfer György (Lalovo, 1903), Stajer Ferenc (Krejh, Ausztria, 1912.) Strausz Lőrinc (Munkács, 1894), Knaus Petrlik Mária (Puznyakivci, 1903), Knaus Anna (Puznyakivci, 1909), Snajpnyer Lajos (Körösmező, 1897), Penzestadler Ferenc (Puznyakivci, 1927), Sztaskó János (Puznyakivci, 1928), Marka János (Grabovnyica, 1907), Vajhert Máté (Nyizsnyaja Grabovnyica, 1907), Gridl Máté (Csinagyijevo, 1924), Éder Mihály (Barbovo, 1919), Frejlíh Mihály (Sztavne, 1900), Sin József (Szofigja, 1901), Kusnyir Iván (Szofigja, 1897), Vencel Pavlik (Dub, 1907), Hojsz Ferdinánd (Dubí, 1882), Pavlik Mihály (Dubí, 1901), Plouz Rudolf (Dubí, 1914), Blaskó Antal (Dubí, 1903), Suszter Alojiz (Pitsburg), Kelerman Ferenc (Dubí, 1911), Müller Mihály (Berezinka, 1902), Fiszter János (Berezinka, 1881), Telinger György (Berezinka, 1888), Kul János (Berezinka, 1927), Pfajfer József (Csinagyijevo, 1911), Maurer József (Szofigja, 1913), Krajcs András (Barbovo, 1909), Metto Ferenc (Barbovo, 1927) és még sokan mások.

A megelőző rendszerrel való „kollaborálás és szovjetellenesség” vádjával az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok közül Bródy Andrásón kívül

elítélték és kivégezték dr. Fenczik István⁵⁵, Demkó Mihály⁵⁶ és Kricsfalussy-Hrabár Endre⁵⁷ képviselőt, Demjanovics Péter Pál⁵⁸ és Benda Kálmán⁵⁹ felsőházi tagot. Illiczky Sándor⁶⁰ felsőházi tag, Riskó Béla⁶¹, Bencze György⁶², Ortutay Jenő⁶³, Földesi Gyula⁶⁴, Ivan Spák⁶⁵, Zsegora Ödön⁶⁶ parlamenti képviselő sorsa máig ismeretlen, nyilván a GULÁG lágereiben pusztultak el.

Nem kímélték a nyugdíjas állami tisztviselőket sem. Fekesházy Zoltánt,⁶⁷ a volt Bereg és Ugocsa vármegye alispánját 64 éves korában, 1945 tavaszán letartóztatták, koholt vádak alapján hadbírótság elé állították és 10 évi kényszermunkára ítélték. Egyik beregszászi rabtársa szerint valahol Lemberg közelében az elítélteket szállító vonaton halt meg, sírhelye máig ismeretlen.⁶⁸

Mészáros Sándorné⁶⁹ ungvári tanítónőt és családját rettenetesen meghurcolták. Erdész férjét 1945-ben hamis vádak alapján letartóztatták, elítélték, egy donyecki bányában halt meg. A szovjet terror áldozata lett fivére, Murányi Miklós, Romzsa Tódor görög katolikus püspök irodaigazgatója is; 64 éves apját, Murányi Iván görög katolikus lelkész szintén a vérengző rezsim vitte sírba: amikor megtudta, hogy közeli jó barátját, dr. Ivan Harajdát, a *Literaturna Negylja* című folyóirat főszerkesztőjét letartóztatása után egy éjszakai kihallgatás alkalmával agyonverték – infarktust kapott.

1945–1946 között több száz magyar, ruszin/ukrán, lengyel, német közéleti személyiséget ítéltek el, végeztek ki hamis vádak alapján. Ungvár: Bruhova Bonyiszlava Zaharivná (Lengyelország, Vihoda, 1908), Csolnoki Georgij/György Ivanovics (1916, esztergomi lakos), Alekszandr Vasziljevics Fucsko (Ungvár, 1916), Ivan Ivanovics Tarsovszkij (Ungvár, 1897), Tomcsányi Béla, apja Eduárd (Ungvár, 1888), Eperjesi József apja István (Ungvár, 1882), Mihail Martinovics Harsányi (Ungvár, 1889), Joszip/József Vasziljevics Karapa (Ungvár, 1884), Mihajlo Mihajlovics Kucsmás (Ungvár, 1910), Andrij Andrijovics Krivus (Ungvár-Radvánc, 1897), Petro Vasziljevics Melnik (Lembergi terület, Szidorovka, 1924), Olekszandr Kirilovics Mészáros (Csehszlovákia, Zavidka, 1909), Pekárovics István, apja István (Csehszlovákia, Zejtél, 1889). Az ítéletvégrehajtás után a hullákat az ungvári, Kapos utcai temetőkert végén lévő jeltelen sírban, titokban temették el.

Ungvári járás: Pavlo Andrijejevics Ignoj (Jarok, 1894), Faludi László, apja Ferenc (Csehszlovákia, Szobránc, 1904) csapi lakos, Fodor Ferenc, apja Sándor (Csap, 1907) csapi lakos, Ónody-Lakatos József (Csap, 1891), Szentimrei Sándor, apja Gyula, (Baranya, 1909), Pék Béla, apja János (Antalóc, 1911), Petro Ivanovics Lekki (Csehszlovákia, Zemplén, 1904), Balla Géza, apja Bálint (Korláthelme, 1919), Sztefan Fjodorovics Lőrincz (Órdalma, 1899).

Beregszász, beregszászi járás: Dénes Ivan/János, apja János (Beregszász, 1905), Gáspár Gergely, apja István, (Románia, 1911). Bessenyei Sándor Georgijejics (Beregdeda, 1887), Lőrincz Albert, apja András (Csetfalva, 1905), Füzesi Károly, apja István (Nagybereg, 1895).

Munkács: Suba Gyula Pavlovics (Kriva, 1900).

További körzetek, települések: Engel Károly (Sztrabicsó, 1891), Fögel József, apja János (Pósháza, 1889), Liliom Sándor, apja Tamás (Kerecsend, 1886), Csáki Lajos, apja Lajos (Szentés, 1912) dolhai lakos, Csepriga (Cseprega) Albert, apja Sándor (Nagyszőlős, 1897), József Mihajlovics Peresi (Huszt, 1897), Mihail Jakubovics Orosz (Huszt, 1900) Mészáros Kálmán, apja Kálmán (Kisújszállás, 1902) ilosvai lakos, Georgij Georgijejics Grubij (Szolyva, 1899), Ványi Lajos, apja Zsigmond (Kisar, 1904).

1989–1990 között mindannyiukat rehabilitálták.⁷⁰

1945 januárjában meghozta az első halálos ítéleteket a helyi szovjet haderő katonai bírósága is. A magyar és német értelmiséghez tartozó áldozatokat Ungváron, a KGB pincéjében és Perecseny határában végezték ki.

JEGYZETEK:

¹ 269. sz. (TSU./ 454-455.) ügyirat, eredeti forrás helye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Д. 67. Л. 386. A továbbiakban: ГАРФ.

² 307. sz. (TSU./ 515.) ügyirat, eredeti forrás helye: ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Д. 68. Л. 385.

³ 309. sz. (TSU./ 517-518.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп.1.-Д. 243. – Л. 1.

⁴ 270. sz. (TSU./ 455-456.) ügyirat.

⁵ 267. sz. (TSU./ 452-453.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.- Д. 243. Л.19.

⁶ 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

⁷ 287. sz. (TSU./ 480-481.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 263.

⁸ 301. sz. (TSU./ 500-502.) ügyirat.

⁹ 306. sz. (TSU./ 513-514.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л. 115.

¹⁰ 314. sz. (TSU./ 524-526.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л.1-5.

¹¹ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л.146.

¹² 315. sz. (TSU./ 526-527.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 321.

¹³ 318., 319. sz. (TSU./528-530.) ügyiratok.

¹⁴ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243. Л.146.

¹⁵ Kuzmincsov gárdaezredes és Baldaszarov ezredes tájékoztatója. 322. sz. (TSU./ 532.) ügyirat, eredeti forrás helye: Русский Государственный Военный Архив, РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 350.

¹⁶ Szmirnov őrnagy és Kuzmenko kapitány tájékoztatója. 330. sz. (TSU./ 541-542.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 243.

¹⁷ Boszjij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. 327. sz. (TSU./ 530-540.) ügyirat, eredeti forrás helye: РГБА, -Ф. 32885.-Оп. 1.-Д. 50. Л. 349.

¹⁸ 331. sz. (TSU./ 542-543.) ügyirat.

¹⁹ 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forrása: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л. 205-207.

²⁰ АЛМАШІ, М. М. (szerk.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культури Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. p.

²¹ 342. sz. (TSU./ 555.) ügyirat, eredeti forrása: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 92. Л. 152.

²² Dupka György (2011): Emlékezés a sztálinizmus áldozataira. In: Trianoni Szemle, Budapest, 2011/1. sz., 30-32. p.

²³ Bognár Zalán: Malenykij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra. 2009. Lásd még: Dr. Bognár Zalán (szerk.): Malenkij robot..., i. m. . 13-72. p.

²⁴ Az emléktáblák leleplezésére 2011. november 19-én került sor.²⁵ Kárpátalján a megyei rehabilitációs bizottság és Korszun Alekszij bizottsági szóvivő többszöri kérésére az NKVD rendelet (1945. 01. 16. N- 0016) feloldása 2012-ig nem történt meg, nem kutatható. Azonban a rendelet végrehajtásával kapcsolatol, az értekezletben is említett NKVD-jelentések titkosságát feloldották.

²⁶ Lásd: 126. sz. ügyirat (ZUN/203-204), eredeti forrása: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. Спр. 244. Арк. 17. Копія. Машинопис.

²⁷ Lásd: 29. sz. ügyirat (ZUN/83-85), eredeti forrása: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 263-255. Особлива папка. N-01-1. Копія. Машинопис.

²⁸ Lásd: 30. sz. ügyirat (ZUN/86-87), eredeti forrása: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 256-259. Копія. Машинопис.

²⁹ Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 pp." Архивні документи і матеріали, 2012. i. m. 85. p.

³⁰ Lásd: 130. sz. ügyirat (ZUN/113-114), eredeti forrása: Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центр Хранения Историческо.Документальных Коллекций (Moszkva) ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 57. Копія. Машинопис. A továbbiakban: ЦХИДК.

³¹ Lásd: 137. sz. ügyirat (ZUN/214-215), eredeti forrása: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 10. Спр. 11. Арк. 55-56. Копія. Машинопис.

³² Lásd: 138. sz. ügyirat (ZUN/216-217), eredeti forrása: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 59. Копія. Машинопис.

³³ Lásd: 155. sz. ügyirat (ZUN/233), eredeti forrása: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 9. Арк. 50. Копія. Машинопис.

³⁴ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

³⁵ Lásd a SZMERS- határozatot: 141 sz. ügyirat (ZUN/218-219.), eredeti forrása: Ukrajna Kárpátontúli Területi Állambiztonsági Főosztály archívuma, Архів Управління СБ України в Закарпатській обл., АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. 1836. Арк. 52-54. Оригинал. Машинопис. A továbbiakban: АУ СБУ ЗО.

³⁶ Lásd a SZMERS- határozatot: 142. sz. ügyirat (ZUN/219-220), eredeti forrása: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. 1845. Арк. 39. Оригинал. Машинопис.

³⁷ Lásd a Kutlán Andrásra vonatkozó SZMERS-határozatot: 145. sz. ügyirat (ZUN/224-225), eredeti forrása: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. 1831. Арк. 39-39а. Оригинал. Машинопис. Lásd még: 1949. november 5-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 25 évre ítélte. Nem tért haza. 1992-ben rehabilitálták.

³⁸ Lásd a 148. sz. ügyirat (ZUN/226-227), eredeti forrása: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. С-1838. Арк. 54-55. Оригинал. Машинопис. A „frontbörtönből” 1945. január 22-én irányították az NKVD-táborba. További sorsa ismeretlen.

³⁹ A háborúra vonatkozó szokásjog írásba foglalt szabályozása. A hágai egyezményt

1807-ben többek között aláírta az Osztrák–Magyar Monarchia, a cári Oroszország. Oroszország esetében a Szovjetunió létrejötte után a hágai egyezmény előírásai ugyanúgy vonatkoztak rá.

⁴⁰ Dr. Varga Lajos a sztálini szovjet hatalom jogalkamazásáról előadást tartott az 1989-es beregszászi emlékkonferencián. In: DUPKA György (szerk.): Egyetlen bűnük magyarságuk volt, i. m. 214-217. p.

⁴¹ 312. sz. (TSU./522.) ügyirat, eredeti forráshelye: Вісник Народної Ради Закарпатської України, 30. грудня 1944. p.

⁴² Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

⁴³ 362. sz. (TSU./ 591-592.) ügyirat, eredeti forráshelye: Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України), 31. березня 1945. p.

⁴⁴ 313. sz. (TSU./ 522-524) ügyirat, u.o., 30. грудня 1944. p.

⁴⁵ „Sötét napok jöttek...”, 121-123. old. A közlöny ukrán eredetijének másolata u.o., 144-145. p.

⁴⁶ Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

⁴⁷ Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

⁴⁸ 1991-ben a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság javaslatára a Rendkívüli Bíróság törvénysértő ítéleteit a Kárpátaljai Területi Főügyészség megsemmisítette, az áldozatokat, a politikai elítélteket rehabilitálta.

⁴⁹ Volksbund der Deutschen in Ungarn, vagyis Magyarországi Németek Népi Szövetsége a magyarországi német kisebbség szervezete volt az 1938-as visszacsatolás után Kárpátalján, a németek lakta településeken is megalakultak a Volksbund helyi szervezetei.

⁵⁰ Lásd a SZMERS-kihallgatási jegyzőkönyvet, a csatolt jegyzetet: 161. sz. ügyirat (ZUN/236-238.), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. 5343. Арк. 7-8а. Оригинал. Рукопис.

⁵¹ Uo.

⁵² Lásd a kárpátaljai főügyész határozatát: 166. sz. ügyirat (ZUN/242-243), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5334. Арк. 16. Оригинал.

⁵³ Lásd Ergat kegyelmi kérvényét: 169. sz. ügyirat (ZUN/248), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5633. Арк. 26. Оригинал. Рукопис.

⁵⁴ Lásd a bírósági határozatot: 176. sz. ügyirat (ZUN/258-259), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Оп. 1., Спр. С-5726. Арк. 33-33. зв. Оригинал. Рукопис.

⁵⁵ dr. Fenczik István (1892–1945) görög katolikus teológiai tanár, autonómista politikus, kárpátorosz miniszter, képviselő, az igazságügyi bizottság tagja volt.

⁵⁶ Demkó Mihály (1894–1946) tanító, író, autonómista politikus, pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos, Kárpátalja kormányzói biztosának gazdasági tanácsadója, képviselő, a gazdasági, pénzügyi, véderő, földművelésügyi bizottság tagja volt.

⁵⁷ Kricsfalussy-Hrabár Endre (?–1946) nyugalmazott csendőr ezredes, majdankai lakos 1943-ban költözött Ungvárra.

⁵⁸ Demjanovich Péter Pál, egyes forrásokban ruszinosan Demjánovics Péter (1869–1945) rahói lakos, tb. kanonok, görög katolikus esperes, a magyar parlament örökös felsőházi tagja volt.

⁵⁹ Marczinfalvi Benda Kálmán beregszászi lakos, a Bereg Vármegyei Vízsabályozó és Ártmentesítő Társulat igazgató főmérnöke volt.

⁶⁰ Illiczky Sándor (1889–1947) görög katolikus kanonokot, székeskáptalani nagyprépostot 1939 végén főtanácsadónak nevezték ki Kárpátalja kormányzói biztos mellé.

⁶¹ Riskó Béla kövesligeti ügyvéd, autonómista politikus, 1923-ban Kurtzyák Ivánnal az AFSZ párt alapítója volt. Az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenátori mandátumhoz jutott. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos felterjesztésére a belügyminiszter kinevezte a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetőjévé.

⁶² Bencze György (1885–?) gazdálkodó, tímármester, tartományi képviselő, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja, az AFSZ vezető autonómista politikusa volt, országgyűlési képviselővé történt meghívásáig ilosvai járási miniszteri biztosként dolgozott.

⁶³ Ortutay Jenő (1889–?) görög katolikus főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város főbírója, polgármestere, magyar pártpolitikus volt.

⁶⁴ Földesi Gyula (1875–?) ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonómista politikus, képviselő, a gazdasági, zárszámadást vizsgáló bizottság tagja volt.

⁶⁵ Iván Spák (1900–?) újságíró, autonómista politikus, 1933-tól az AFSZ Ruszkije Visztyi című lapjának felelős szerkesztője, képviselő, jegyző, naplóbíró, a közigazgatási bizottság tagja volt.

⁶⁶ Zsegora Ödön (1895–?) vasutas, autonómista politikus, képviselő, a közgazdasági és közlekedési bizottság tagja volt.

⁶⁷ Fekesházy Zoltán (1881–1946) jogász, 1938–1942 közt Bereg és Ugocsa vármegye alispánja. Lásd: Szerk. Madarász Elemér (szerk.): Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Budapest, 1939. 413.

⁶⁸ Lásd: Csanádi György: Régi beregszásziak. Beregszász, 2001.15. old.

⁶⁹ Mészáros Sándorné: i. m. 2000. 98. p.

⁷⁰ A rehabilitáltak névsorát magyar nyelven is közreadtuk, lásd: „Sötét napok jöttek...”, i. m. 125-130. p.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2015. AUGUSZTUS – SZEPTEMBER

ELISMERÉSEK

* Az aknaszlatinai 85 éves **Sóbányi Imre** kapta idén a KMKSZ Fodó Sándor-díját, aki 17 évig a KMKSZ aknaszlatinai alapszervezetének elnöke volt, amatőr kutatóként feldolgozta a település helytörténetét is.

* **Volodimir Csubirko**, a Kárpátaljai Megyei Tanács elnöke és **Hennagyij Moszkal**, a megyei állami közigazgatási hivatal vezetője a *Kárpátalja fejlesztéséért érdemjellel* jutalmazta **Bacsikai József** ungvári magyar főkonzult.

* A 43. Tokaji Irtótábor *Hordó-díjat* adományozott **Vári Fábrián László** költőnek, műfordítónak, a kárpátaljai magyar irodalom kiemelkedő alakjának.

* Az ungvári magyar főkonzulátuson az augusztus 20-i nemzeti ünnep alkalmából **Bacsikai József** főkonzul **Áder János** köztársasági elnök megbízásából *Magyar Ezüst Erdemkereszt* kitüntetést adott át:

– **Soltész Péter** festőművésznek, a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesület alapító társelnökének, **Sütő Mihálynak**, az Ungvári Művészeti és Közművelődési Kolledzs koreográfusának.

– A *Magyar Érdemrend Tiszti-keresztjével* tüntette ki **dr. Spenik Sándort**, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának dékánját.

* **Potápi Árpád János** nemzetpolitikáért felelős államtitkár **Szabó Tibornak**, az Eszenyi Ritmus Néptáncegyüttes művészeti vezetőjének és a Pro Agricultura Carpatica Megyei Jótékonyági Alapítványt képviselő **Órhidi László** elnöknek átnyújtotta a *Külhoni Magyarságért Díjat*.

* A magyar reformátusok sárospataki országos tanévnyitóján a zsinati elnökség nevében **Bogárdi Szabó István** püspök és **Huszár Pál** főgondnok *Makkai Sándor-díjat* adományozott a técsői **Ambrus Pál** pedagógusnak.

* A *Balatonfüreden* megrendezett 2015-ös Quasimodo *költőverseny* egyik kitüntetettje (Életmű-díj) **Vári Fábrián László** költő lett.

* A Budapesten megrendezett XXXV. Magyar Művészetért Gálán **Nagy Zoltán Mihály** költő és író *Magyar Művészetért Díjat* kapott.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanévnyitóján **Németh Zsoltot** a főiskola létrehozásában és működésének támogatásában játszott kiemelkedő szerepéért *Rákó-*

csi-díjjal tüntették ki. Ugyancsak Rákóczi-díjban részesült **Gulácsy Lajos**, a Kárpátaljai Református Egyház nyugalmazott püspöke.

* Idén 35. alkalommal adták át a Színkritikusok díját 15 kategóriában. A díjátadó gálát a Trafóban tartották Boross Martin rendezésében. A színkritikusok, illetve a legjobb férfi főszereplő díját a kárpátaljai **Trill Zsolt** kapta, míg a legígéretesebb pályakezdő díját **ifj. Vidnyánszky Attila** nyerte el.

* Az Ungvári Járási Tanács szeptember 25-i ülésén az „*Ungvidék tiszteletbeli polgára*” címet adományozta **Bátori Józsefnek**, a tanács KMKSZ-es képviselőjének, az Ungi Református Egyházmegye főgondnokának.

AUGUSZTUS

* Megrendezték a Napsugár Hagyományőrző Napokat Péterfalván **Komáromi-Kokas Erzsébet** népdalénekes szervezésében, aki egyben az öt évvel ezelőtt alapított Napsugár Hagyományőrző Gyermekcsoport művészeti vezetője is. Az ünnepi záróprogram keretében a helyi művészeti iskola növendékei és zenetanárai, valamint a Kokas Banda nagyszabású koncerttel mutatkozott be a helyi kultúrházban. A meghívott díszvendégek között volt **dr. Dupka György**, Tiszabökény díszpolgára, a MÉKK elnöke is.

* A Beregszászon megrendezett Nemzeti Érték Fesztivál első napján

ökumenikus istentiszteletre került sor, mely alkalmat követően *Hungarikumok* címmel nyílt fotókiállítás a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán (II. RF KMF). A résztvevők megtekinthették a Zelei Miklós dokumentumregénye nyomán készült *Zoltán újratemetve* című darabot a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színeszeinek előadásában.

* Ungváron a Boksay József Kárpátaljai Megyei Szépművészeti Múzeum épületében megnyílt a beregszentmiklósi **Bokotej Lóránt** szobrász, fafaragó, festőművész önálló kiállítása, akinek művészete az impresszionizmus és a szürrealizmus hatására formálódott.

* Lezajlott a XXV. Szódemeteri Kölcsey-megemlékezés. A régiók képviseletében mások mellett **Zubánics László** beregszászi történész, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke mondott ünnepi beszédet. Majd az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség koszorúját **Zubánics László** elnök és **dr. Tóth Mihály** tiszteltbeli elnök helyezte el az emlékmű talapzatán.

* A beregszászi Kölcsey Ferenc Szakkollégiumban zajlott az V. Keresztyén Balázs olvasótábor a KMPSZ szervezésében, amelyen meghívottként részt vett **Kürti László** költő, tanár, aki gimnazista korú fiataloknak tartott érdekesítő előadást Nádas Péter *Sáját halál* című műve alapján.

* A sztálini lágerekbe hurcolt római katolikus híveknek állítottak emlékkeresztet a Rahótól 15 kilométerre, a történelmi magyar határ közelében fekvő Tiszabogdányban.

* Életének 61. évében elhunyt **Vass Tibor** kisebbségi politikus, a Magyarok Kijevi Egyesületének elnöke, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség alelnöke, a kárpátaljai magyarság „kijevi nagykövete.”

* A Szent István-napi ünnepséget Ungváron, az ősi várban a MÉKK és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében rendezték meg. A közönséget **dr. Dupka György**, a MÉKK elnöke köszöntötte. Ünnepi beszédet mondott **dr. Cseh Áron**, Magyarország ungvári külképviseletének konzulja, **dr. Tarics Zoltán**, a KMKSZ városi szervezetének vezetője és **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke. Az ökumenikus szertartást, valamint az új kenyér megáldását történelmi egyházaink képviselőjében **Héder János**, a Kárpátaljai Református Egyház főjegyzője, **Pogány István** atya, püspöki helynök és **dr. Szalánszky Agoston** görög katolikus pap, a görög katolikus Ungvári Hit tudományi Akadémia teológiai tanára végezte.

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség hagyományosan Aknazlatinán, a római katolikus templom kertjében felállított Szent István-szobornál tartotta központi rendezvényét.

A szentmisével kezdődött megemlékezésen **Szalipszki Endre** beregszászi magyar főkonzul, **Bartha József**, a KMKSZ alelnöke mondott ünnepi beszédet.

* Életének 73. évében elhunyt **Helj László** festőművész, a Beregszászi Népszínház tagja.

* A Kárpátalja Megyei Tanács a soron következő ülésén jóváhagyta, hogy Lehoczky Tivadarról nevezzék el a Kárpátaljai Helytörténeti Múzeumot.

* Kamenyec-Podolszkijban felavatták a magyar kormány által állított Holokauszt-emlékművet. A magyarországi kormányküldöttség tagjain kívül, a kijevi magyar nagykövetség és az ungvári főkonzulátus szervezésében többek között Kárpátalját **Galin Mihail**, a Heszed Spira Kárpátaljai Alapítvány vezetője, **Togyireska Erika**, a beregszászi Shalom Alapítvány igazgatója, a Kárpátaljai Magyar Zsidók Egyesületétől **Goldberger Ernő**, a Beregszászi Zsidó Hitközség elnöke, **Weiss Miklós**, a nagyszőlősi Zsidó Hitközség elnöke, **dr. Dupka György** történész vettek részt.

* Megtartották a III. Málé-, Uborka- és Hagyományörző Fesztivált Tiszapéterfalván, a helyi kultúrház területén a polgármesteri hivatal szervezésében.

* Beregszászi alkotók nyerték a II. Kulturális Filmek Fesztiváljának fődíját. Bolyáki Attila, a fesztivált szervező az MTI-nek elmondta: a fődíjat, amellyel 500 ezer forint járt,

a beregszászi **Baláczyk Vladimir** és **Baláczyk Dominik** *Barátság fesztivál 1980-as években* című alkotásának ítélte oda a zsűri.

* A koloszsvári Magyar Napokon Kárpátalját az eszenyi Ritmus Néptáncegyüttes képviselte. Vendégszerepeltek még Désen, Zsobokon, Gyalun, Magyarfenesen, Kalotaszentkirályon és Miriszlón.

* Befejeződött a Veres Péterről elnevezett alkotótábor, amelynek munkájában **ifj. Hidi Endre**, **Kalitics Erika** és **Kulin Ágnes** vettek részt. A tábor végén kiállították az itt készült műveket – szobrokat, festményeket, grafikákat –, amelyeket a tanárok és diákok közösen értékelték

SZEPTEMBER

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Beregszászban bemutatta Móricz Zsigmond: *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című művét.

* A Kárpátaljai Szövetség megalakulásának 25. évfordulója alkalmából a balatonföldvári Riviéra Park Hotelben jubileumi emlékülésre és a kárpátaljaiak hagyományos találkozója került sor. A rendezvényen a *Kárpátaljai Hírmondó* 10. évet összefoglaló *Gyökérszakadás előtt* című antológiáját **Füzesi Magda** szerkesztő mutatta be.

* Szüretben az Italian Snack Pizza nyári teraszán a *Csipkés Együttes* táncházat tartott. A Csipkés Együttes zené-

szei, **Molnár István** (vezető prímás), **Ignác Krisztián** (nagybőgő), **Szoroka Dániel** (harmonika) és **Bernáth Ferenc** (brácsa) dobronyi és viski dallamokat játszottak, az együttes éneke, **Bocán Nikolett** pedig ezen tájegységekből származó népdalokat énekelt. Az együttes táncosai, **Váradi Emese** és **Ráti Tamás** pedig a táncház során ugrós táncokra hívta az érdeklődőket.

* Palágykomorócon a *Sodró Együttes* tartott tanévnyitó táncházat a helyi iskola tornatermében. A táncháznyitó népzenei bemutatón **Balogh Marianna** (ének), **Czébely József** (nagybőgő), **Halász Bertalan** (harmonika), **Király András** (prímás) és **Lemen Iván** (tercprímás) tolmácsolásában máramarosi magyar zsidó népzene és jobbágytelki dallamok csendültek fel, a táncház során az együttes táncosai, **Váradi Enikő** és **Jakab István** pedig magyarbódi, sárközi, dobronyi és viski szólamokra járták a táncot a helyiekkel. Fellépett továbbá **Jakab István** két tanítványa, **Tóth Csenge Rebeka** és **Fogas Domonkos** táncospárosa is.

* A Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeumban az Európai Utas Alapítvány szervezésében lezajlott a *Hidak, korok, Budapest. A magyar főváros háromszáz éve a Duna-hidak sorsának tükrében* című vándor-kiállítás megnyitója, melynek támogatói: Nemzeti Kulturális Alap, Magyar Művészeti Akadémia,

Magyarország Ungvári Főkonzulátusa. Megnyitó beszédet tartott többek között **Módos Péter** író, az alapítvány elnöke és **Vári Fábián László** költő, a MMA irodalmi tagozatának tagja.

* Idén is megrendezésre került a Kárpát-medencei Magyarok Zenéje elnevezésű koncertsorozat, melynek első állomása Kárpátalján, Visken volt. A koncert hazai részről a *Viski Bicskások* zenekar előadásával kezdődött, melyen Kárpátalja és Erdély népzenei kincseiből hallhattak nagyszerű dallamokat a jelenlévők. Az itthoni muzsika után a *Fölszállott a Páva c.* műsorból is ismert **Agócs Gergely** és lánya, **Agócs Julianna** léptek színpadra, akik színvonalas műsorral örvendeztették meg a nagyérdeműt. Az autentikus népzenei játszó *Szalonna és Bandája* nagysikerű előadása méltó megkoronázása volt az estnek.

* **Szekeres József** egyéni kiállítását nyitották meg a munkácsi városi galériában, aki 1999-től az Ukrán Nemzeti Képzőművészeti Szövetség tagja. Festményeivel ez idáig Kijevben, Munkácson, valamint Magyarországon, Németországban több városában mutatkozott be.

* A Kárpátaljai Boksay József Szépművészeti Múzeumban megnyílt **Magyar László** festőművésznek, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) elnökének jubileumi tárlata.

* A Berekfürdőn megrendezett Körmenyi Lajos Íróklubban Kárpátalja alkotóit hárman képviselték: **Nagy Zoltán Mihály**, **Vári Fábián László** és dr. **Dupka György** történész, akik a program keretében részt vettek a karcagi író-olvasó találkozókon, az alkotói eszmecsereken, majd ellátogattak Berettyóújfaluba is, ahol a Bihari Múzeum és a Sinka István Városi Könyvtár dísztermében felolvastak műveikből.

* Az Ungvári Hungarológiai Központban megnyílt **Klisza János** grafikus-tájképfestő, építész, a Révész Imre Társaság tagjának időszaki kamarakiállítását.

* 22. alkalommal rendezték meg a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Nemzetközi Levéltári Napokat Nyíregyházán. Az idei rendezvény különlegessége, hogy azt első ízben szervezték közösen a Kárpátaljai Levéltárral. A nemzetközi konferencia résztvevőit **Kujbusné Mecsei Éva**, az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár igazgatója köszöntötte. A kárpátaljai kutatók közül **Csatáry György** (a beregszászi főiskola tanszékvezetője), **Miszjuk Mihajlo** (a Kárpátaljai Állami Levéltár igazgatója), **Molnár D. Erzsébet** (Lehoczky Tivadar Intézet, Beregszász) tartott előadást, a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Dupka György** felelős titkár is hozzászólt a témához.

* Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Szabolcs-

Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat az 1944-1945-ben elhurcolt nyíregyháziak és megyebeliek emlékének tiszteletére közösen emléktáblát állított a Szolyvai Emlékparkban. Az emléktábla szövege: *Az 1944-1945-ben málenkij robotra elhurcolt nyíregyháziakra és megyebeliekre emlékezve állította Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Közgyűlése és Nyíregyháza Megyei Jogú Város.* A rendezvényt **Kujbusné Mecsei Éva**, az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár igazgatója nyitotta meg. Avatóbeszédet mondott **Dupka György**, az Szolyvai emlékparkbizottság felelős titkára, **Seszták Oszkár**, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnöke, **Halkóné dr. Rudolf Éva**, Nyíregyháza Megyei Jogú város Közgyűlése Köznevelési, Kulturális és Sportbizottságának elnöke, **Szabó István** ungvári konzul. Végezetül a szervezetek, állami intézmények képviselői az emléktáblát megkoszorúzták.

* A beregszászi Európa-Magyar Házban a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság szervezésében „*Nyelvújítás a múlt és a jelen irodalmában*” címmel irodalmi kerekasztalt tartottak. Előadást tartott **Pomogáts Béla** irodalomtörténész, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság – Anyanyelvi Konferencia tiszteletbeli elnöke, **Vári Fábrián László** József Attila-díjas költő, az Együtt szerkesztőbizottságának

elnöke, **Zubánics László** történész, a KMMI elnöke, **Csordás László**, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke, **Kovács Eleonóra**, az UNE magyar karának tanára, **Szemere Judit** újságíró. Végezetül **Dupka György** az Intermix Kiadó 2015. évi kiadványait és az *Együtt* című irodalmi lap legújabb számát mutatta be. A résztvevők többek között arra a kérdésre kerestek választ, hogyan viszonyul a kortárs irodalom a nyelvújításhoz, illetve mennyire van létjogosultsága a nyelvújításnak a XXI. században.

* **Dinnyés József** *Dalaim 45 éve* című DVD-lemeze új az irodalmi ismeretterjesztés kiadványai között. A válogatás ötszáz év magyar költészetéből, köztük több kárpátaljai költő műveiből ad ízelítőt.

* Idén 17. alkalommal rendezték meg Kárpátalján (Ókemencén) a Szülőföldem szép határa – kisebbségi rádiós- és televíziós fesztivált. Az eseményt a Duna Médiaszolgáltató Nonprofit Zrt. és az MTVA is támogatta. A zsűri a rádiós műsorból 44-et, televíziós produkcióból 71-et értékelt, a szakmai összejövetelelen három magyar alkotást díjaztak. A fesztivál fődíját, az *Arany havasi gyopárt* az *Ez volt a sorsom* című dokumentumfilm kapta. Hernády Zsolt alkotása Kápolnapusztá, az elnéptelenedett sváb szellemfalu történetét dolgozza fel. A település teljes férfi lakosságát kivégezte a bevonuló

szovjet hadsereg, a túlélők nagy részét pedig a háború után származásuk miatt telepítették ki.

* A munkácsi városi könyvtár olvasótermében megtartották **Viktor Dvornicsenko** kárpátaljai publicista, költő, újságíró *Munkácsy Mihály Golgotája és feltámadása* című könyvének bemutatóját.

* Halálának 70. évfordulója emlékére kisméretű szobrot állítottak Bartók Bélának Ungváron. **Kolodko Mihály** ungvári szobrász alkotását az Ung-parti sétány fémkorlátján helyezték el, az Ungvári Magyar Főkonzulátus épülete mellett.

* Megjelent a *Napút* című folyóirat 2015/6. száma, amelyben ezúttal egy külön részt kapott a KVVIT. A válogatásban **Csordás László** bevezetőjét követően **Csornyij Dávid, Shrek Tímea, Lőrincz P. Gabriella, Ámorth Angelika, Varga Nikolett, Pák Diána, Ráti Emese, Bakos Kiss Károly, Kertész Dávid, Pusztai-Tárczy Beatrix, Kovács Eleonóra, Pógyor Levente, Marcsák Gergely** és **Pógyor Adrián** egy-egy írása szerepel.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Zubánics László: *Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–*

XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra. Kárpátaljai Magyar Könyvek 240. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Lengyel János: *Arc-poeticák. Beszélgetni jó. Interjúk.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 241. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Dupka György: *„Ne ítéljete el ...!” Zsidó népiértés, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938–1991).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 238. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Finta Éva: *A kárpátaljai Sáfáry László.* Monográfia.

Hájas Csilla: *A fele sem komoly.* Novellák.

Vádolnak a kárpátaljai túlélők... (Válogatás a „malenkij robotra” elhurcoltak visszaemlékezéseiből Dupka György összeállításában).

Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján.* Az írástudókat adó táj kultúr-történeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára.

Összeállította: *Dupka György*

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
CSORNYIJ DÁVID -1991 (Beregszász)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
FARKAS WELLMANN ÉVA – 1979 (Békéscsaba)
FINTA ÉVA – 1954 (Sárospatak)
GYURKOVICS TIBOR (1931–2008)
KOPRIVA NIKOLETT – 1996 (Munkács)
KOVÁCS ELEONÓRA – 1989 (Szalóka)
LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982 (Beregszász)
MADÁR JÁNOS – 1948 (Tokaj)
NÉMETI ANETT – 1985 (Stolberg)
POMOGÁTS BÉLA – 1934 (Budapest)
SZEMÁN FERENC – (1937–2004)
SZÖLLŐSY TIBOR – 1940 (Nyírmada)
VASI SZABÓ JÁNOS – 1964 (Tanakajd)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)

Lapszámunkat Szemán Ferenc (Öcsi) munkáival illusztráltuk